

Серія спогадів «Звитяжці»

КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ
ВЕЛИКИЙ
ЗРИВ

До історії Української державності
від березня до листопада 1918 року
на підставі спогадів і документів

Івано-Франківськ
«Лілея-НВ»,
2018

УДК 94 (477)“1918”

Л 36

У першому виданні історико-мемуарної серії «Звитяжці» вміщено раритетну працю «Великий зрив» (1931), яку написав уродженець Тисмениці, випусник Станиславівської гімназії, визначний український громадсько-політичний і державний діяч, адвокат і публіцист, у 1918–1919 рр. голова уряду ЗУНР Кость Левицький (1859–1941).

Зі сторінок «Великого зриву» від безпосереднього учасника подій читачі дізнаються про світла й тіні українського державотворення 1918 року на Наддніпрянщині та в Галичині, діяльність українських депутатів Рейхсрату у Відні і членів УНРади у Львові, спрямовану на практичну реалізацію ідеї державності на західноукраїнських землях, перипетії творення Української держави в жовтні – листопаді 1918 р. і Листопадовий зрив, колізії українсько-польських взаємин у Галичині.

Видання розраховане не лише на дослідників Української революції 1917–1921 років, краєзнавців, викладачів і студентів вишів, а й на всіх, хто цікавиться історією України початку ХХ ст.

*100-річчю проголошення
Західноукраїнської Народної Республіки
присвячується*

Упорядник серії Іван МОНОЛАТІЙ

Друкується за виданням Д-р Кость Левицький «Великий зрив»,
видавнича кооператива «Червона калина», Львів, 1931 р.

ISBN 978-966-668-438-0 (№ 1)

978-966-668-446-5 (серія «Звитяжці»)

Д-Р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ

ВЕЛИКИЙ ЗРИВ

Титульна обкладинка видання «Червоної калини», Львів, 1931 р.

ЩО ЗАПИСАНО В КНИЖКАХ ЗВИТЯЖЦІВ

Дорогий читачу!

У твоїх руках – перше видання історико-мемуарної серії «Звитяжці», що її заснувало івано-франківське видавництво «Лілея-НВ» на відзначення 100-річного ювілею Західноукраїнської Народної Республіки – Української держави, яку створили українці в листопаді 1918 р. на українських етнічних землях, що входили до Габсбурзької монархії. Поразка австро-німецького блоку в Першій світовій війні та національно-визвольна боротьба поневолених Габсбургами народів створила сприятливі умови для того, щоб українці створили власну незалежну державу, яка нараховувала 6 млн осіб населення, а її територія становила 70 тис. кв. км.

Історія західноукраїнської державності цікава і повчальна, адже за короткий час існування держави західних українців у 1918–1919 рр. в межах сучасних західних областей України, а в 1919–1923 рр. – в еміграційних умовах інститутам і органам новоствореної держави, незважаючи на українсько-польську війну, вдалося провести активну законодавчу і зовнішньополітичну діяльність, розбудувати державно-політичне й економічне життя республіки, створити повноцінний парламент (УНРада) і Збройні сили (Галицька армія). Цьому сприяли ухвалення Тимчасового Основного Закону, законів про організацію війська, тимчасову адміністрацію, тимчасову організацію судівництва, державну мову, шкільництво, громадянство, земельну реформу. Відстоюючи ідеал

соборності українських земель, вже 1 грудня 1918 р. у Фастові делегація УНРади і представники Директорії підписали попередню угоду про об'єднання ЗУНР і УНР, остаточно схвалена 3 січня 1919 р. і проголошена як Акт Злуки 22 січня 1919 р. в Києві.

Цьогоріч минає сторіччя з часу Листопадового зриву на західноукраїнських землях і проголошення ЗУНР. Чи багато ми знаємо про ті події і особистостей, що творили нашу недавню історію? Чи достатня діяльність у цьому розрізі інститутів і громадянського суспільства? Чи доступні збірки і фонди багатьох українських (і не лише) книгозбірень і архівосховищ, у яких живе збережена пам'ять про нашу державність і відчайдушну боротьбу за неї? Думаю, що відповіді напрошуються самі собою. А тому легендарний заклик київських неокласиків *Ad Fontes!* (До джерел!) нині не буде архаїчним, адже незнання власної історії та її витівок з умами посполитих громадян України є якщо не першою, то вже не останньою причиною поразок на освітньому й інформаційному фронтах 1990–2010-х. І саме вони, нехай і опосередковано, стали одними з багатьох причин того, що Російська Федерація анексувала Крим, а також російської агресії на Сході нашої держави, що точиться вже четвертий рік. «Завдяки» цьому маємо такий от «збірний» образ влади і суспільства, з одного боку круто замішаний на знеохоті до власної історії, небажанні вивчити її уроки, а з другого боку – непоодиноким випадків байдужості цивільних до фронтовиків, які, як і сто років тому, боронять своїми життями спокій запілля, а отже уможливають функціонування державного механізму.

Наше сторічне і колективне небажання читати власну історію без брому, а за великим рахунком – історію власного війська – не конче через брак джерел і лектури – досі творить атмосферу віртуалізації минувшини. Адже

питаннями (але не конче відповідями) історичної політики, як правило, вправно і свідомо маніпулюють передусім політики усіх щаблів, партійні лідери і депутати всіх без винятку рівнів, навішуючи нашої історії та її творцям різні ярлики і тиражуючи сучасні лекала і шаблони, суть яких зводиться до якщо не до банальної маргіналізації історії, то до її фальшування як на догоду керівним квазіелітам, так і державам, сусідкам України. Ці камені спотикання безпосередньо впливають на той стан речей, що його маємо в царині не лише політики, освіти, пам'яті, а й повсякдення.

А той факт, що нині незнання власної історії і далі звільняє більшість з моїх сучасників од відповідальності – символічної, історичної і будь-якої іншої, є прикрим усвідомленням того, що передусім служителі Кліо не виконують оте загальнонаціональне, домашнє завдання, а надто – в умовах війни за територіальну цілісність нашої держави, яка досі триває. Адже, як розмірковував Магістр Гри в Гессовій «Грі в бісер», «Вчений, що з трибуни, з кафедри чи в книжках свідомо каже неправду, свідомо підтримує брехню й фальсифікацію [...] робить своєму народові не послугу, а велику шкоду, [...] і допомагає всім лихим, зловорожим силам, що загрожують народові загибеллю»*.

Усвідомлення того, що дослідження державотворчих процесів новітньої історії України має чимало прогалин і фальсифікацій, не утішає ані науковців, ані допитливців історичної правди. Ба більше, двадцяте сторіччя, свідками заходу якого ми всі були, найперше – це період наших самостійницьких національно-державних злетів і спадів, в яких значення пошуку нових шляхів і матеріалу для остаточного здійснення побудови

*Герман Гессе. *Гра в бісер*. Переклав з німецької Євген Попович. Київ, 1978. С. 311.

власного державного життя досягло найбільшого завзяття. А тому саме історичні тексти, які свідомо чи несвідомо затаювали різні режими і владці (і навіть од науки) від спраглих знання про перемоги і, ніде правди діти, поразки українського націотворення у ХХ ст., лише сьогодні стають реальністю задля вдумливого прочитання української історії. Тож важливими є передусім тексти, які витримали іспит часу, а також тексти безпосередніх учасників подій Української революції 1917–1921 років.

Мабуть, не випадково знаний адвокат і белетрист Андрій Чайковський свого часу закликав своїх сучасників: «На мою думку, ніякий українець не повинен забирати з собою в могилу того, що знає, що він пережив, а що може бути загальний інтерес, хоч би із малої закутини нашої землі. Такі спомини, вкупі з другими такими споминами, складатимуть хроніку-літопис минулого, і це буде важливим джерелом для будучого (майбутнього. – *І. М.*) історика»*. Цей заклик досі актуальний, бо лише доторкаючись до тексту як первісного історичного матеріалу, позбавленого пізніших нашарувань дописувань і переписувань, можна спробувати зрозуміти його автора – очевидця подій або її першого критика. Звісно, найкраще було б прочитати й авторську сповідь – про особисті похибки і прогірхи, якщо вони були або якщо він мав відвагу їх публічно визнати. Пам'ятаймо, що всі тексти хибуватимуть на суб'єктивізм, адже їхні автори цілком логічно прагнули обґрунтувати своє бачення історичних подій, свою роль у них. А забігаючи наперед, зауважу, що в серії «Звитязці» такі чи подібні тексти вже точно будуть, адже вони краще за будь-які сучасні інтерпретації українських

* Андрій Чайковський. *Чорні рядки. Спогади комісара ЗУНР / Дзвін. Львів, 1990. № 6. С. 44.*

національно-визвольних змагань у ХХ ст. стануть справжньою світлиною всього того, що діялося – доброго чи злого.

Відаючи в руки читачів першу ластівку нового видавничого проекту «Лілеї-НВ», спеціально присвяченого 100-літтю ЗУНР, переконаний, що зрозуміти нашу визвольну боротьбу – її політичні, соціальні, військові, культурні і поведінкові аспекти повною мірою можна лише за умови звернення до тих пам'яток історії і мови, які є міцним підґрунтям творення сучасної України і віддзеркаленням ідеалів і стереотипів, які вже сторіччя панують в нашому суспільстві. Та хоч би як, «наших змагань, наших досягнень, довгих і кривавих зусиль не сміємо пустити в непам'ять. Ми мусимо їх в цілій їх величі якнайвірніше зберегти. [...] творців минулої історичної доби кличе обов'язок – взиває до списання всіх цих стремлінь, всіх подвигів, злиднів і радощів, щоб тим способом зібрати в одну велику скарбницю все це, що в майбутньому стане не вичерпаним джерелом самосвідомости, стане національним євангелієм для грядучих поколінь!»*.

Отож, творячи таким чином наше національне євангеліє звитяжців, збираймо докупи її книжки.

*Іван МОНОЛАТІЙ,
дійсний член НТШ,
професор*

---

* *Зберігаймо історичні цінності* // Літопис Червоної Калини. Львів, 1930. Ч. 10. С. 2.

ВСТУПНІ УВАГИ

Початок 1918 р. приніс українському народові велику історичну подію: визнання української держави міжнародним мировим договором у Бересті, дня 9 лютого 1918. р.

Та цей договір заповів також визволення українських земель – в австрійсько-угорській державі, по думці додаткового довірочного порозуміння в Бересті, поміж уповажненим Австро-Угорщини і уповажненим Української Народньої Республіки. На підставі того порозуміння мала бути Східна Галичина злучена в один суцільний коронний край, себто ми, австрійські Українці, мали одержати національну територіяльну автономію на тих землях¹.

Але австрійський уряд не перевів того порозуміння й опісля, в часі розпаду австрійсько-угорської держави, ми зголосили наше право самовизначення, щоби на українських землях бувшої австрійсько-угорської монархії станула українська держава. І те право ми виконали в памятному дні 1 листопада 1918 р.

Цей день був переломовим моментом в історії західної частини українського народу. Тому день, 1 листопада це наші великі роковини.

А тимчасом з недавно минулого дещо призабулося, бо все чергуються нові важні події, що затирають память пережитих днів. І тому отими споминами хочу нагадати: як дійшло до 1 листопада 1918 р.

В цих споминах найде наше громадянство не тільки вірадрні і світлі моменти, але й наші недомагання з того часу, хоча не можна заперечити, що в тому часі з всієї української території була політичною думкою найбільше сконсолідована Галицька Земля².

¹ Пор. мою Історію визвольних змагань Галицьких Українців – з часу світової війни 1914–1918, Львів», 1930, стор. 732 іл.

² Про недомагання згадує Д-р Андрій Чайковський: Чорні Рядки, спомини за час від 1 листопада 1918 до 13 травня 1919. Львів, 1930. Видавничка Кооператива «Червона Калина», а також С. Томашівський: Десять літ українського питання в Польщі, у Львові, 1929, стор. 29.

Ці недомагання має наше громадянство розважувати і в них вглиблюватися, щоби здоровими струями праці скріплювати наш національний організм.

А щодо прилюдного аналізування тих подій, то воно не може бути низьке ані нікчемне, а доцільне і достойне, та повинно ґрунтуватись на правді...

Кожний народ має таких провідників, яких з себе видав і вибрав до проводу. А молодше покоління – нехай учиться, осягає знання та користується досвідом старших, працюючи над тим, щоби виховалися кращі провідники нації, але не годиться, щоб забувало про історію визвольних змагань народу, легковажило своїх діячів, що працювали в незвичайно важких умовах і добули те, що наше покоління є українське, що народні маси національно освідомлені та що ми стали нацією.

Та сьогоднішні живі громадяни не можуть стояти безкритичною масою, привикаючи, що хтось думає за них і працює, та щось принесе. Вони мусять також розважувати минуле і сучасне, та проявляти самодільну працю і розуміння того, що діється, а не питатися безнастанно: що діється і що нам принесе будуччина... Те, що добудемо власними силами! – Це відповідь нас самих, бо пустий гнів сили не має.

Тому нам всім треба разом працювати, та ніколи не забувати, що тільки ті народи добувають кращу долю, які вміють працювати постійно і зєдинено та шанувати історію своєї нації.

А вкінці ще одно слово до моїх критиків, які закидують, що я реєструю і зясовую події, а не висказую своєї думки ані поглядів про ті події. Зясовуючи провідні думки в звязку з подіями в минулому часі, було моєю метою прояснити: як діялось і чому так діялось, а дальше розважування: чи воно було добре і якби треба нам робити, це залишаю нашому громадянству живучому і грядучому. Коли воно буде думати і читати, то виробить свою думку і погляд – з минулого на майбутнє...

Львів, 5 січня 1931 р,
Д-р Кость Левицький.

1. НАРАДА УКРАЇНСЬКИХ НОТАБЛІВ У ЛЬВОВІ

Українська Парляментарна Репрезентація скликала до Львова на день 25. березня 1918. р. з'їзд мужів довіря всіх українських партій Галичини з таким предметом нарад: 1. Справа конституювання українського державного організму в Австрії. 2. Організація національних сил.

В зв'язку з тим відбулася в попередній день нарада українського парляментарного представництва Галичини, а саме членів палати послів і палати панів та членів бувшого галицького сойму. Наряду отворив голова УПР. д-р Евген Петрушевич; проводив віцепрезидент Юліян Романчук, а опісля д-р Теофіль Окуневський. Реферат про політичне положення виголосив д-р Евген Петрушевич, а про організацію національної оборони д-р Евген Левицький. В дебаті, в якій промовляли: Романчук, д-р Окуневський, Стефаник, Будзиновський, д-р Цегельський, д-р Король, д-р Кость Левицький, д-р Лев Бачинський, д-р Трильовський і д-р Перфецький, узгіднено становище щодо справ, призначених на з'їзд.

На другий день почались наради з'їзду у великій салі Музичного Інституту ім. Лисенка у Львові. Учасників було до 500. З'їзд відкрив голова УПР. д-р Евген Петрушевич, витаючи учасників, зокрема представників з Великої України: ген. Коленка і письменника Коваленка. Свою привітну промову закінчив д-р Петрушевич окликом на честь Української Народньої Республіки, який стоячи повторили збори серед бурливих оплесків.

До президії з'їзду запропонував д-р Петрушевич: віцепрезидента Ю. Романчука, д-ра А. Горбачевського, радн. Ол. Барвінського, о. шамб. Ст. Городецького, начальника громади Мартина Королюка і Івана Жовніра. Цю пропозицію прийняли збори через аклямацію.

Віцепр. Юліян Романчук, обнявши провід зборів, покликав на секретарів: д-ра Ст. Барана, д-ра Ром. Перфецького, д-ра М. Воробця і Івана Кушніра.

Після цього д-р Євген Петрушевич виголосив реферат про конститування українського-державного організму в Австрії, з'ясовуючи цю справу з'їздові. Реферат дав загальний огляд української справи в часі війни, вказав на значіння російської революції, проголошення Української Народньої Республіки і Берестейського мира для: українського народу в Габсбурській монархії; виявив небезпеки, які ще тепер загрожують Українській Народній Республіці та справі української державности в Австрії і предложив з'їздові резолюції, які з'їзд прийняв без дискусії:

«З'їзд нотаблів українського народу Галичини без огляду на партії постановляє:

I. Стоячи на становищі права національного самоозначення, з'їзд стверджує, що постанови Берестейського мира з 9 лютого 1918. є першим етапом до здійснення цього права у відношенні до українського народу, і супроти цього домагається його невідмінного та негайного переведення, зокрема його ратифікації в Австро-Угорщині.

II. З огляду на те, що частина українського народу остає в межах тієї монархії, з'їзд домагається згідно з національними і історичними правами українського населення Галичини і Буковини, щоби королівство Галичину, як спадщину колишнього Галицько-Володимирського Королівства, увільнено негайно від накиненої адміністраційно звязи цього Королівства з

польськими територіями західної Галичини, зокрема великого Князівства Краківського і Князівств Освенціма та Затора, та щоби з українських земель Галичини і Буковини утворено окремий державний організм. Заразом застерігається з'їзд проти всяких половинних адміністраційних реформ, тому, що такими реформами не може бути поладжене українське питання в монархії, а навпаки причиняться вони тільки до дальшого загострення польсько-українського спору.

III. Домагаючися своєї державности на українській території в Австрії, з'їзд признає Полякам, Жидам та іншим національним меншинам на цій території повне забезпечення їх національної автономії та політичної рівноправности.

IV. Щодо Холмщини та Підляша з'їзд стверджує, що супроти артикулу II. мирового договору, опертого якраз на основі національного самоозначення, Поляки не мають ніякої слушної причини до протестів, тим більше, що передбачена трактатом міжнародня комісія має повести дефінітивну границю після етнографічного розмеження та свободної волі самого населення. Супроти цього з'їзд протестує проти насильної польонізації Холмщини під теперішню ц. і к. військовою управою та домагається згідно з постановами Берестейського договору безпроволочного передання цієї землі українській державі.

Другий реферат, про організацію національної оборони, виголосив заступник голови УПР д-р Евген Левицький, предкладаючи з огляду на небезпеку, яка грозить справі української державности в Австрії, утворити окрему безпартійну боеву організацію національної оборони, яку мала би покликати до життя Українська Парляментарна Репрезентація, порозумівшися щодо особистого складу організації з управами партій.

Над цією справою розвинулася жива дискусія, яка вивиповнила наради з'їзду. В дискусії промовляли: д-р Стахура, радн. Герасимович, пос. д-р Цегельський, д-р Макух, Сандуляк, Сабат, Семчук, д-р Калитовський, Зінкевич, д-р Трильовський, о. Пеленський, Форостина, Устияновський, о. Ганущак, Кунда, Тимощук, Антін Крушельницький, Дувірак, Сіак, Жовнір, Темницький, о. Грицай, Петрюк, д-р Пачовський, д-р Баран і д-р Вол. Бачинський. Дискусія обнімала справи, якими наболів наш народ під час війни. Д-р Петрушевич і д-р Евген Левицький давали іменем УПР пояснення.

Щодо справи організації, запропонованої другим референтом з'їзду, секретар Народного Комітету д-р Степан Баран спротивився іменуванню організації згори, вказуючи на те, що національну оборону зуміють успішно перевести існуючі наші національні організації. Від української соц.-дем. партії Володимир Темницький заявив, що його партія в такій безпартійній організації не візьме участі.

Пізнім вечером з'їзд ухвалив резолюцію пос. д-ра Евгена Левицького з зазивом до боєвої організації і резолюцію пос. д-ра Льонгина Цегельського з візванням складати датки на фонд народньої оборони під управою УПР.

Ці наради наших українських парламентаристів та мужів довіря всіх українських партій Галичини виказують тодішні настрої в нашому громадському стані загалом і в наших партійних організаціях зокрема.

Найважливіші резолюції, що є висловом волі українського народу галицької землі, прийняв з'їзд одноголосно і без дискусії, себто, що підставові національно-політичні і державно-правні питання підготовлено в масах нашого населення, а партійні представники відразу погодилися на сформульовані резолюції, без дискусії.

Інша справа це національна екекутива в краю. Щодо цього питання, то Українська Парляментарна Репрезентація, зложена з останніх послів австрійського парламенту, хотіла взяти організацію тільки в свої руки, з поминенням партійних управ і тому домагалася безпартійної організації національної оборони, яку мала би сама покликати. Але на те всі партії не згодились. Проти цього виступили національні демократи (д-р Степан Баран) і соціяльні демократи (Волод. Темницький), а в меншости осталися радикали, які готові були перекинути екекутиву на людей призначених згори Українською Парляментарною Репрезентацією. Наслідком того У. П. Р. збирала датки на фонд народньої оборони і удержувала у Відні бюро народньої оборони, але організацію і екекутиву в краю держали далі в своїх руках партійні управи, – в першу чергу національно-демократична партія з Народнім Комітетом на чолі.

2. ПЕРШІ РОКОВИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ У КИЇВІ

У важких умовах прийшлося Українській Центральній Раді будувати українську державність. Зимою 1918 р. на Лівобережжі України тліли ще згарища большевицького відступу, а Правобережжя було обсажене австро-німецькими військами. В тому часі довелось Українській Центральній Раді святкувати перші роковини свого істнування.

Дня 20 березня 1918 р. відбулося святочне засідання Малої Ради, присвячене першим роковинам державности України.

Голова Ради Михайло Грушевський у своїй святочній промові зясував пройдений шлях. Рік тому, казав він, зорганізувалася Центральна Рада з відпоручників усіх культурних і політичних організацій. В квітні 1917 р.

перевибрано Центральну Раду. Опісля увійшли в її склад Рада селянських депутатів, Військовий Генеральний Комітет і Рада робітничих депутатів. В такому складі стала Центральна Рада сурогатом парламенту. Та зважаючи на свій тимчасовий характер, вона змагала до того, щоби передати свої уповноваження Всеукраїнським Установчим Зборам. Через большевицький наступ не могло це статися. Українська Центральна Рада в своїй діяльності мала на увазі тільки інтереси трудових мас. Без огляду на помилки і невдачі всі співробітники державного будівництва можуть з вдовolenням поглянути на пройдений шлях і сказати словами поета:

«Ми не лукавили з тобою, Ми чесно йшли; у нас нема Зерна неправди за собою...»

Після промови голови, Мала Рада повстанням із місць вшанувала пам'ять усіх тих героїв, що наклали головами за долю і волю Рідного Краю.

Большевицький наступ зменшувався, відпливаючи у російське русло. Та Україна через те не увільнилася від важкої журби. Із заходу прийшов на Республіку новий залив «побідних і заприятенних» – Німців та Австрійців. Війська осередних держав, вступивши на українські землі, поводитись наче завойовники...

Ось такі вісти доходили до нас тоді з Великої України³.

3. ДОМАГАННЯ СЕЛЯН ХЛІБОРОБІВ НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ

Після приходу Німців на Україну почався рух серед українського селянства в обороні права власності на

---

³ Д. Долинський (Федь Федорців): Крик життя. Боротьба Українського Народу за волю і незалежність. Ілюстрований Календар Товариства «Просвіта» з літературним збірником на рік 1920. У Львові, 1919. Стор. 190 і д.

землю, загроженого законодавством і політикою уряду Української Центральної Ради. Господарі-хлібороби заврушилились і підняли свій голос. Вони хотіли добитись того, щоби вислухали їхнього голосу, коли вирішуються важніші питання соціально-економічного значіння, спеціально в земельній справі, що є для них питанням Життя. З цих причин вони зібралися дня 25 березня 1918 р. у Лубнях на хліборобському з'їзді, що був організований партією українських хліборобів-демократів. На цьому з'їзді зібралося кілька тисяч селян-хліборобів з північних повітів Полтавщини.

Цей зїзд прийняв ось які резолюції: 1. Політика Центральної Ради в земельній справі визнається з'їздом за руїницьку для держави і для загально-національного господарства; з'їзд вимагає визнання принципу приватної власности, як основи народнього господарства; 2. з'їзд вимагає негайного повороту господарям права власности на садиби і увесь їхній інвентар, звертаючи увагу уряду на те, що живий і мертвий інвентар у чужих руках гине; 3. з'їзд вимагає залишення в руках господарів якогось мінімуму землі та передачі решти земель на арендних умовах малоземельним селянам; 4. з'їзд вимагає забезпечення в українській державі правного ладу, рівного для соціалістів і для несоціалістів; 5. з'їзд вимагає поповнення складу Центральної Ради представниками від хліборобів⁴.

Щоби забезпечити змогу спокійно провадити наради і обмірковувати свої справи, довелось оберігати хату, де відбувався зїзд, узброєною вартою з молодих парубків, синів хліборобів.

З'їзд вибрав тоді делегацію з 200 селян-хліборобів, які мали передати постанови з'їзду Центральній Раді. Ця

---

⁴ Проф. Дмитро Дорошенко. Ілюстрована Історія України, 1917–1923 рр. II. том. Ужгород, 1930. Ст. 16–17.

делегация приїхала до Києва 26. березня 1918. р. під проводом відомого українського діяча інженера Сергія Шемета. Вона явилась в Центральній Раді, але проф. Михайло Грушевський, голова Ради, не допустив до вислухання її перед збором Ради, і тому відбулися тільки наради декого з делегатів з представниками партій Центральної Ради.

Але ані у представників партій, ані у міністрів В. Голубовича та М. Ковалевського делегация нічого не добилася...

4. ЗАПИТ НА ЗАПИТ

Від часу, як тільки австрійсько-угорські війська увійшли на Україну, на допомогу молодій Українській Народній Республіці, – приходили до нас недобрі вісти з України про поведінку тих військових відділів з населенням. Весь характер побуту австрійського війська на Україні був доволі неясний: чи це окупація, чи реквізиція чи допомога сусідній державі.

Щоби це прояснити, вирішив я з товаришами внести інтерпеляцію в австрійському парламенті, в цій справі.

На засіданню Палати послів державної Ради у Відні, 13 березня 1918 р. поставив я з товаришами послами запит до ц. к. австрійського правительства у справі доведення австрійсько-угорських військових відділів висланих на Україну. Ц. к. президент міністрів д-р Зайдлер звернувся с приводу могого запиту до ц. і к. головної команди армії, до котрої ця справа належала, за потрібним поясненням.

В зв'язку з відповіддю ц. і к. головної команди армії звернулися 13. травня т. р., отже по двох місяцях, ц. к. президент міністрів і ц. к. міністер краєвої оборони до мене і товаришів послів з зазивом, щоби їм подати конкретні факти, бо на підставі загальних зажалень «не можна ані прояснити ані доходити справи.

Ось яка була відповідь на наш запит в парламенті, що мав усунути порушення міждержавного права та вдержати приязні відносини української держави з австро-угорською монархією.

Посередня відповідь появилася аж у звідомленню воєнної пресової кватири з кінцем квітня 1918 року.

5. АВСТРІЙСЬКО-УГОРСЬКІ ВІЙСЬКА НА УКРАЇНІ

Воєнна пресова кватира подала з кінцем квітня 1918 р. таке звідомлення про діяльність австро-угорських військ на Україні. Після того звідомлення операційна область цих військ сягала від Підволочиськ поза Катеринослав, охоплюючи губернії; подільську, херсонську і катеринославську. Цю область перейшли австро-угорські війська під командою генерала-полковника гр. Кірхбаха, опісля полевого маршала Бем-Ермолі в шести тижнях серед боротьби з большевицькими бандами. Вони заняли більші міста: Одесу, Миколаїв і Херсон.

Вже зараз – говориться в звідомленню – після приходу військ можна було пізнати, що Україна є в спромозі доставити Австро-Угорщині значну кількість хліба. Збір з попередних жнив поза воєнною областю не був зужитий. Що правда, трудно було їх добути, з причини недостачі державного авторитету, та цим труднощам давали якомсь раду австро-угорські війська.

Все те, що давне правління нагромадило в більших складах, впало жертвою большевицьких банд. А запаси зберіглися у селян, які спершу відносилися дуже недовірливо до австро-угорських військ. Що правда, вони більше цінили австро-угорські ноти, як рублі, та все таки не радо брали паперові гроші. Теж саме було і з тамошними торговцями. Та з часом вдалося побороти ці

труднощі. Відносини ставали кращі і чимало купців приготувало доставку більшої кількості збіжжя для монархії. Цю поправу відносин треба завдячити головно успішній діяльності військових відділів. Вони привернули також рух на понищених залізницях і дорогах.

Можна було надіятись, що діяльність австро-угорських військ забезпечить доставку потрібних припасів та промостить дорогу для приязних взаємин Австро-Угорщини з молодою республікою.

Ось так нас успокоювали військові чинники в Австрії...

6. ПРИКАЗ НІМЕЦЬКОГО ГЕНЕРАЛА АЙХГОРНА, ВИДАНИЙ З ПОЧАТКОМ КВІТНЯ 1918 р. В СПРАВІ ЗАСІВІВ НА УКРАЇНІ

Відносини між правительством Центральної Ради і німецькою командою на Україні ставали що раз гірші, головно з причини аграрних питань. Наставала весна та від виконання польових робіт залежало здійснення німецьких плянів закупки збіжжя на Україні. А тим часом по селах були господарські обставини зовсім не налаштовані та селяни не збирались обробляти усю орну землю, що належала більшим власникам, так що значна частина землі могла залишитись незасіяною. Тому німецький головно-командуючий генерал Айхгорн вирішив видати такий приказ в справі засівів поля на Україні, без порозуміння з українським правительством: «Зі всіх тепер одержаних комунікатів виходить, що весняним засівам грозить опізнення. Мимо того, що міністер рільництва звернувся з закликом до селян і доручив рільничим комітетам, щоби земля була всюди засіяна тільки селянами, належить сумніватися, чи рільничі комітети матимуть в цій справі значний вплив і

чи селяни візьмуться за працю. Тому то німецькі військові команди повинні енергійно напірять в означених їм воєнних районах, щоби засівали землю, де це буде можливе, в порозумінню з українськими рільничими комітетами, а в інших місцях – з ініціативи самих військових команд.

«Широким селянським масам треба оголосити способом найбільше для них приступним, що німецький вожд на Україні буде вимагати, щоби ці точки були сповнені:

1) До того, хто засіває землю, належать збори; він одержує гроші в готівці за зібраний урожай, по відповідних цінах.

2) Селянин, що візьме кількість ґрунту, яка перевищує його сили, і тому не обробить цих ґрунтів в цілости, заподіє на будуче народові і українській державі шкоду, яка не дасться направити, і за це буде строго караний.

3) Там, де селяни не можуть засіяти всіх ґрунтів в селі і де є ще земельні власники, ці останні мають піднятися обсіву ґрунтів і в цім випадку рільничі комітети не можуть відбирати землі від дідача для законного її поділу між селян. Селяни не мають їм в ніякий спосіб перешкоджати в обсіві землі. Для обсіву ланів і переведення жнив рільничі комітети мають доставити дідачам коней, рільничих машин і насіння на обсів. Збір буде в таких випадках власністю на половину тих, що засіяли, на половину селян.

4) Всякі рабунки і нищення засівів будуть строго карані.

Ґрунтів, які рільничі комітети з доручення державної влади на основі права поділили, німецькі війська не будуть брати в рахунок, розуміючи, що ці ґрунти будуть дійсно засіяні.

Урядові прикази в справі засівів, видавані військовими владами, мають бути розліплені в повітах

на видному місці, в мовах українській і німецькій та мають бути, оскільки це можливе, підписані місцевими рільничими комітетами, або відповідальними місцевими органами. На рільничі комітети треба вплинути, щоби видавали на бажання селян посвідки на простір засіяної ними землі. Там, де рільничі комітети будуть відмовлятися видавати такі посвідки, має їх давати німецька військова влада. Про всі зарядження, їх виконання і наслідки, також про простір засіяної землі – місцеві залоги мають донести головнокомандуючому до 15 травня ц. р. Німецький вожд на Україні: Айхгорн».

Цей наказ фельдмаршала Айхгорна викликав бурю в кругах Центральної Ради, а Німці розчарувалися в можливості співпраці з урядом Української Центральної Ради.

7. ПРИМУС ПРАЦІ НА ПАНСЬКИХ ЛАНАХ В ГАЛИЧИНІ

На черговім засіданні Народнього Комітету, дня 20 квітня 1918 р. предложив голова пос. д-р Кость Левицький оце звідомлення з конференцій з правительством щодо знесення примусу праці на панських ланах та в інших господарських справах:

Наслідком домагань, поставлених нашими українськими послами до ц. к. правительства на конференції 10 квітня 1918 р., відбулися наради наших послів з ц. к. правительством у Відні в днях 17-го і 18-го т. м. під проводом Президента міністрів Зайдлера. На ці наради прибув також намісник Галичини гр. Гуїн.

Першою справою, котру піднесли наші послы, були зажалення сприводу несправедливого виконування розпорядку міністра рільництва з 31 січня 1918, та запровадження примусових робіт наших селян-хлібо-

робів на двірських ґрунтах, що викликало невдоволення нашого селянства й довело до прикрих заворушень в деяких сторонах нашого краю.

Міністер рільництва гр. Сільва-Тарука, вислухавши зажалення наших послів та звіту львівського намісництва, ствердив, що галицькі власти не поступали по думці його розпорядку з 31 січня ц. р. і тому він видав нове доручення галицьким властям, з виразним наказом: 1. що в кожній громаді має бути установлена громадська комісія управи ріллі (жнивна комісія); 2. що громадські комісії управи ріллі (жнивні комісії) мають старатися, щоби всі рільничі роботи в громаді були вчасно виконані, та що непокликані цивільні та військові власти не можуть робити перепон в цій чинности; 3. що громадяни є обовязані помагати управі рільних ґрунтів, та лише тим господарам (меншим і більшим), що самі дбають про своє господарство та постаралися про господарський інвентар, а не тим власникам чи арендарям ґрунтових маєтностей, що самі не дбають про рільне господарство, а лише здаються на те, щоби їм громадяни переводили всі господарські роботи; 4. що всі господарі і їх челядь є вільні від примусових робіт на чужих ґрунтах, коли вони є потрібні для свого господарства; 5. що не вільно уживати до примусових робіт дітей низче 14 року життя, матерей дітей, вагітних жінок, хорих і старців; 6. що потребуючі робітничої допомоги мають постаратися про харчі для робітників, так, щоби робітники діставали на роботі їду і відповідну грошеву плату за роботу.

Намісник краю гр. Гуїн приймив це розпорядження міністра рільництва та заявив, що оголосить по громадах зарядження, щоби рільників не притягати до робіт на чужих ґрунтах, коли вони мають свої господарські роботи, висказуючи побажання, щоби наші хлібороби по скінчених роботах на своїх ґрунтах помагали по зможі управити як найбільше двірських ґрунтів.

Відтак прийшла на чергу справа закупна збіжа на Україні для господарів Східної Галичини і Буковини на засіви та на виживлення населення, бо народне міністерство торгу і промисловости Української Народньої Республіки в Києві ще в місяці березні погодилось відступити для населення Східної Галичини і Буковини два міліони пудів збіжа, себто три тисячі двіста вагонів збіжа до розпорядимости Спілки українських кооператив Галичини для товарової обміни у Львові, але ця справа припізналася наслідком довготривалих переговорів з Україною. На домагання наших послів згодився заступник австрійського уряду виживлення допустити нашу Спілку до закупу збіжа на Україні та признати половину добутого нею збіжа на потреби населення Східної Галичини і Буковини.

Третьою важною справою була докладно порушена господарська відбудова Східної Галичини, бо західна Галичина вже майже відбудована, а у Східній Галичині нічого не робиться, хоча це найбільше знищений війною терен і конче потребує державної допомоги. Наші послы поставили вимогу чим скоріше покликати до життя Прибічну Раду та допустити до неї відповідну кількість заступників українського народу з правом контролі, віддати Українцям провід у всіх відділах відбудови, а також допустити наші господарські установи на рівні з польськими до співпраці при відбудові краю.

Міністер публичних робіт Гоман виправдувався тим, що міністерство дало потрібні гроші на господарську відбудову краю та приписало окремий бюджет для відбудови Східної Галичини і доручило ц. к. намісникові, щоби були викази пошкодованих Українців і Поляків, а начальникам повітових експозитур відбудови приказало виплачувати селянам на їх відбудову державні підмоги по три тисячі корон і на господарське уладження по тисяч корон, а також закупувати потрібний будівельний матеріал, так, щоби

селяни мали змогу як найскорше почати господарську відбудову. Вкінці прирік міністер публичних робіт вдоволити домагання українських послів, а також вислати до Галичини міністерських інспекторів, щоби перевірили на місці стан господарської відбудови краю.

Наче на потвердження нашого зажалення про самоволю органів влади у Східній Галичині, прийшла в часі цих нарад зі Львова відомість про арештування посла В. Будзиновського жандармом в Монастирисках, куди він приїхав, щоби зійтися зі своїми виборцями і переко-натися про їх положення. Цею справою заінтересувався президент міністрів Зайдлер та зажадав вияснення справи на письмі.

По переведенню дискусії над цим звідомленням, Народний Комітет прийняв його до відома і вирішив оголошенням цього звідомлення повідомити наше громадянство про стан справи і про успішний вислід заходів наших послів в обороні селянства.

8. ТОРГОВЕЛЬНІ ЗНОСИНИ З УКРАЇНОЮ

В дні 4 квітня 1918. р. відбулося уконститування: Спілки Українських кооператив Галичини для товарової обміни, з обмеженою порукою у Львові. Основний капітал мав виносити один мільон корон.

До дирекції цієї спілки призначено: Миколу Заячківського, д-ра Леся Кульчицького і Сильвестра Герасимовича.

Головною метою Спілки було: навязати торговельні зносини з Україною, а першою справою: добути з Украї-ни кілька мільонів пудів збіжжя на насіння для Східної Галичини і Буковини. В цій справі вели переговори з Україною: Микола Заячківський і Сильвестер Герасимович.

До Надірної Ради Спілки належали: д-р Кость Левицький, д-р Теофіль Кормош, Сидір Британ, д-р Юлій Савчак, Омелян Саєвич, Мануїл Павлюк, о. Юліан

Татомир, Іван Іжицький і Ярослав Кисілевський. Головою Надзірної Ради вибрано д-ра Теофіля Кормоша, заступниками голови: о. Юліяна Татомира і д-ра Юлія Савчака, – секретарем Івана Іжицького.

Ця Спілка увійшла була в зносини з Українбанком в Києві, де зложила значнішу квоту на рахунок закупна збіжа і харчів, як також приготувала висилку машин господарсько-промислових (молочарських) з Австрії на Велику Україну, та пізніші воєнні події розбили в починах ці взаємини.

9. ДЕЛЕГАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В АВСТРІЇ У ПРЕЗИДЕНТА МІНІСТРІВ

Австро-угорська монархія не могла відважитись на ратифікування Берестейського договору, щоби не наразитись ще більше державам антанти, та всетаки по хліб на Україну посилала. Це була історична австрійська політика: все на два боки, а нічо в час! Також зі страху перед Поляками – австрійський уряд обіщовав польській парламентарній репрезентації, що й додатковим договором в Берестю щодо Галичини – користуватись не буде.

Те все непокоїло нас. Посол Микола Василько піддав думку, щоби разом піти до президента міністрів Зайдлера і висказати йому до очей наше невдоволення, а він це негайно перекаже цісареві і тим способом проясниться цілу справу. Тому в дні 21 квітня 1918 р. явилися, під проводом члена Палати панів о. митрополита Шептицького: президії Української Парляментарної Репрезентації Галичини і Клубу українських послів з Буковини в австрійського президента міністрів д-ра Зайдлера, щоби в імені українського народу Галичини й Буковини застерегтись проти роблення поза плечима заступництва українського народу якихсь умов,

суперечних із Берестейським мировим договором, підписаним із Українською Народною Республікою, а також проти яких-небудь тайних пактів, які пересуджувалиб на майбутнє державно-правне становище Східної Галичини і Буковини.

Українські президії згадали при тому про голоси преси, а саме, що уступлення міністра закордонних справ гр. Черніна стоїть у звязку з мировим договором із Україною, та що підготовлюється акція, яка має позискати Поляків за ціну Східної Галичини і Холмщини, щоби вони заявили за прилученням Польщі до федерації з Австрією.

Вкінці, українські президії звернулися до президента міністрів з проханням, щоби він, як шеф австрійського уряду, подав це українське застереження до відома також іншим відповідальним чинникам.

Президент міністрів д-р Зайдлер заявив нашій делегації, що він не може відповідати на ці завваги, побоювання і заміти іменем ресорту закордонних справ, а може сказати лиш те, що знає становище цісаря. Цісар підписав договір і обов'язаний виконати його, – а він зі свого боку, як австрійський президент міністрів, буде чинити все, що в його силах, щоби заспокоїти оправдані домагання українського народу. Зокрема, заповів д-р Зайдлер, що в місяці липні т. р. внесе проект поділу Галичини в парламенти.

Наші послы вірили в добру волю президента міністрів д-ра Зайдлера...

10. ГІСТЬ З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ

Дмитро Дорошенко – у своїх споминах: Про недавнє минуле (1914–1918) ось як згадує про свій побут у Львові:

«Дуже скоро чутка про мій приїзд розійшлася серед моїх львівських приятелів, і я ще не встиг сам до всіх зайти, як мене почали відвідувати, запрошувати, хто на

обід, хто на вечерю, і я провів весь тиждень серед своїх людей, скрізь мене приймали мов рідну, близьку людину, з якою давно не бачились. Я побував, або побачився з цілим рядом моїх старих приятелів і знайомих, з д-ром Ст. Федаком, д-ром Л. Цегельським і його шановним батьком о. Мих. Цегельським, з д-ром Іл. Свенціцьким, п. Волод. Гнатюком, д-ром М. Лозинським, моїм давнім приятелем і тезком – Володимиром Дорошенком; познайомився з заслуженими галицькими діячами: Олександром Барвінським, Юліяном Романчуком, Костем Левицьким; побував у митрополита Андрія Шептицького, віддаючи йому його київську візиту. Мене запрошено на засідання Виділу Наукового Товариства імени Шевченка, на збори Народнього Комітету; я знову оглянув наші, так дорогі моєму серцю, установи – музеї, бібліотеки; взагалі цей тиждень був один з щасливіших в моїм житті! Я був у Львові, цім вимірним з молодих років у моїй уяві духовім осередку українського життя, серед людей, до яких змалку звик ставитись з найвищою повагою, хоч знав їх тоді ще тільки по імені, серед моїх старих товаришів, які тепер поробились видатними діячами на різних ділянках громадського життя, і збоку тих і других зустрічав стільки тепла і ласки, як один з перших гостей з Великої України, що прибули після кількох років війни і нашої обопільної неволі. Тепер у всіх був бадьорий, жвавий настрій; у всіх перед очима стояв образ могутньої відродженої України, яка мов воскресла після многовічного сну і встала з домовини сильною, здоровою, і от-от простягне руку, щоб допомогти й своїй рідній сестрі Україні Наддністрянській...»

Я з розмислу навів ці слова зі споминів Дмитра Дорошенка, щоби дати доказ правди, що Галицька Земля була дійсно Піємонтотом України в кількох десятиліттях перед світовою війною, хоча дехто з наших нових типів громадянства це легкодушно опрокидує, я також, щоби

виказати, які були під той час настрої на українських землях.

Та до цих сердечних споминів гостя з Великої України хочу додати ще дещо.

Вістка, що приїхав Дмитро Дорошенко до Львова, зацікавила нашу львівську громаду і кожний із нас хотів довідатись: чого приїхав до нас цей визначний громадянин з Великої України, з нашої держави. Такий запит годі було ставити йому безпосередно, але посередно у наших розмовах ми таки розпитували його про мету приїзду. Він вказував на те, що йому важно було довідатись особисто від львівських властей, як переведено поворот вивезених російською окупаційною владою грошей наших установ у Львові та ще згадав, що вирішив поїхати на декілька тижнів до Львова, щоби дещо відпочити по київських переживаннях останніх місяців та побачитись з львівськими приятелями і знайомими. За допомогою посла Миколи Василька він дістав дозвіл від австрійського уряду на побут у Львові і Чернівцях, та в дні 24 квітня 1918 р. приїхав до Львова. Тим самим поїздом, яким приїхав до Львова Дмитро Дорошенко, їхав з Київа до Відня дипломатичний представник Української Народньої Республіки для Австро-Угорщини п. Андрій Яковлів.

В наших промовах, виголошених підчас сходин із Дмитром Дорошенком у Львові, ми підносили свою радість, що діждалися волі України, своєї матері: української держави, яка стає осередком життя всього українського народу, та апелювали до дорогого гостя з Великої України, щоби там переказав наші почування братам над Дніпром і доповів, що ми ждемо їхньої допомоги для визволення тут та майбутнього з'єдинення в одну Соборну Україну.

Дмитро Дорошенко був справді зворушений нашим щирим товариством і нашими братніми почуваннями,

проте часто задумувався і з тієї задуми виявив нам одну тайну, а саме – що він приїхав тут, щоби нам сказати, що організація державного життя на Україні важко поступає вперед, бо у них нема потрібних людей і він прохає, щоби звідси дати їм вишколених працівників для будівництва України. І з цього таке вийшло, що ми тут журимося, ким обсадимо галицький державний організм, а вони звідтам прохають нашої допомоги у людях... А далі він сказав нам, що господарське положення є добре настільки, що український уряд виповнить свої зобов'язання супроти осередних держав, та що наладжується мир з Росією, якого заключення значно облекшить внутрішню будову української держави...

Опісля, 27 квітня 1918. р. я запросив Дмитра Дорошенка на засідання Народнього Комітету, щоби познайомити його із усіма членами нашої партійної управи; щоби він мав нагоду особисто пізнати: як ми в організації переводимо наші визвольні змагання, а також побачити, як ми формально полагоджуємо політичні справи. Предметом наради Народнього Комітету були тоді такі справи, як протест проти посягання польської держави на Холмщину; виконання Берестейського договору щодо Галичини; участь Галичини в державній організації України та економічні відносини з Україною. Дмитро Дорошенко пояснював нам справу земельної реформи, організацію нової української армії та твердий національний курс на Україні – з огляду на Жидів, Поляків і Росіян (Москалів), та був незвичайно вдоволений з того, що міг наочно переконатися, як у нас розважно і згідливо полагоджується всілякі справи, які мають значіння для будуччини України.

Того самого дня був Дмитро Дорошенко разом зі мною у галицького намісника графа Гуїна, щоби добути потвердження, що всі гроші, вивезені Москалями зі Львова, повернені та передані відносним установам. При

самому привитанню його зайшов веселий інцидент. Дм. Дорошенко зложив був свою давню візитну карту з титулом губернатора окупованих земель Галичини і Буковини та граф Гуїн, прочитавши цю титулятуру, сказав з усміхом: Сьогодні не знаю, хто з нас обох є тут Губернатором⁵. Опісля розмовляв намісник приязно з Дмитром Дорошенком і дякував йому за те, що він охоронив від затрати також бібліотечні і музейні цінности, які вивезли Москалі зі Львова та розпитував його, чи не знає що нового про Київ, бо там зайшли якісь важні події. На те відповів Дмитро Дорошенко, що не чув і не знає. З того виходило, що галицький намісник генерал граф Гуїн знав уже дещо про переворот в Києві а Дмитро Дорошенко, що приїхав з України, нічого ще не знав.

Другого дня редакція «Діла» мала вже мабуть телеграму про переворот у Києві, себто про розв'язання Центральної Ради та вибір гетьмана Павла Скоропадського. І так ми стали розважувати: чи це кінець української державности? Дмитро Дорошенко не прояснив нам цього тільки сказав, що не можна говорити про кінець української державности, а що найбільше про зміну її форми. Він радив не спішитися з якимись висновками й не чинити алярму, щоб не помилитись. З цього дехто з нас догадувався, що Дмитро Дорошенко не був противником перевороту, лише волів перебути його здалеку, щоб спокійно розглянутися, що з цього вийде. Він не був ворогом гетьманщини.

---

⁵ Після вибуху революції, призначив новий російський уряд Дмитра Дорошенка губернатором Галичини і Буковини, а люди з тих сторін, котрими він адміністрував, згадують його ім'я з вдячним признанням. Коли Галичину і Буковину заняла знову Австрія, він вернув до Києва та викінчував справи свого генерал-губернаторства. Про незвичайно людяну і розумну діяльність Дмитра Дорошенка на становищі воєнного губернатора згадує також наш відомий громадянин покійний д-р Іван Куровець.

А у нас виринули тоді дві групи: одну заступав редактор «Діла» д-р Василь Панейко, який був за тим, щоби попірати гетьманщину, бо вона заведе лад на Україні, а другу заступник редактора «Діла» д-р Михайло Лозинський, котрий завзято обстоював думку, що гетьмана Скоропадського треба нищити, бо він є закаптуреним передвістником Росії. Ті дві думки метушилися у «Ділі», хоча Народний Комітет кілька разів вирішував, предметово реєструвати діяльність гетьманської влади на Великій Україні. Так тягнулося аж до листопада 1918. р.

В дні 3 травня 1918. р. виїхав Дмитро Дорошенко зі Львова до Києва та в дні 20 травня 1918. перебрав міністерство закордонних справ в Українській Гетьманській Державі...⁶

11. ТРІВОЖНІ ВІСТИ ПРО ЗАМАХ НА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Останні дні місяця квітня 1918. р. принесли нам трівожні вістки з Відня і з Києва.

У Відні говорили про примирення австрійсько-угорського міністерства закордонних справ з Поляками, коштом території Української Народньої Республіки і коштом Галичини. Українська державна територія по Буг і Східна Галичина мали би бути віддані Польщі по думці «австро-польської» програми.

Рівночасно через анексію Бесарабії Румунією грозило Українській Народній Республіці територіяльне обкороєння з цього боку.

Вкінці в Києві поширювалася чутка, що допомога осередних держав урядові Української Народньої Республіки переміниться в окупацію території Української Народньої Республіки осередними державами.

---

⁶ Проф. Дмитро Дорошенко, Ілюстрована Історія України, 1917–1923, II. Том, Українська Гетьманська Держава, Ужгород, 1930.

З промови провідника віденської християнсько-соціальної партії кн. Ліхтенштайна виходило, що деякі віденські круги шукають оправдання для такого насильства над Українською Республікою, заявляючи, що берестейський мир був тільки формальним актом, щоб отворити осередним державам дорогу на Україну.

Що Українська Народна Республіка мала внутрішніх і зовнішніх ворогів, це було відоме. Також не було несподіванкою, що ті вороги старалися використати осередні держави для своєї протиукраїнської політики.

Одну групу цих чинників творили Поляки: австрійські і українські. Одні і другі не тільки в пресі, але й тайними шляхами меморіялів і особистих впливів у міродатних кругах старалися переконати Австрію, що вона повинна окупувати Україну для відбудовання історичної Польщі.

Друга група це російські елементи на Україні, а між ними також і демократичні та соціалістичні круги, що змагали до того, щоби здискредитувати ідею української державної самостійності і промостити шлях до відбудови російської імперії.

Вкінці окрему групу творили деякі елементи в Німеччині, які хотіли замирення з Росією і готові були за це заплатити Україною.

Положення ставало поважне, але ми потішувалися тим, що українська держава повстала волею українського народу і він власною силою зуміє її оборонити.

12. ДЕРЖАВНИЙ ЗАМАХ НА УКРАЇНІ

Від якогось часу доходили нас також чутки щодо найближчої будучности Української Народньої Республіки. В останньому часі принесла київська «Нова Рада» статтю п. н. «Перед подіями» де були подані відомости про меморіал реакційних кругів на Україні до обох цісарів і про те, що Україна стоїть перед якимись важними подіями.

Тимчасом 26 квітня 1918 року появилось в Києві, з датою 25 квітня 1918 р. оголошення німецького генерала Айхгорна про заведення німецьких полевих судів, – до чого приводом мало бути запроторення київського банкира Ю. Доброго, котрий належав до фінансової комісії, яка вела переговори з Німцями про торговельний договір⁷.

Далі вночі з 26. на 27. квітня 1918. р. німецьке військо окружило касарні української дивізії в Києві, утвореної з полонених, і розоружило її.

Про це розоруження подав на засіданні Малої Ради, 27 квітня 1918. р. звітномлення міністер війни Жуковський.

Після цього президент міністрів Голубович виголосив промову проти вміщування німецької військової влади у внутрішні державні справи України, вказуючи між іншим на зобов'язання німецького уряду, не вмішуватись у внутрішні державні справи України, притому зазначив, що політика генерала Айхгорна не може бути політикою німецького уряду, та що з цього приводу треба запротестувати в Берліні.

На другий день 28 квітня 1918 р. Мала Рада продовжувала дебати над цією справою. Підчас засідання увійшов на салью відділ німецьких вояків під командою старшини, який приказав усім підняти руки вгору. Крім президента Михайла Грушевського усі піднесли руки. Тоді німецький старшина, перевів особисті ревізії за зброєю та приарештував директора адміністраційно-політичного департаменту міністерства внутрішніх справ Гаєвського і управителя міністерства закордонних справ Любинського, накладаючи при тому домашній арешт на президента Центральної Ради проф. Михайла Грушевського, який з великою гідністю виніс протест проти цього насильства над українським парламентом.

---

⁷ П. Христюк, Українська Революція, Т. II. Відень, 1921, ст. 166.

Та це ще не було розігнання Центральної Ради. Вона зійшлася на другий день 29 квітня 1918 р. і відбула своє засідання. На цьому засіданні президент Михайло Грушевський заявив, що він запротестував перед німецькою владою проти нечуваної поведінки німецького війська в Центральній Раді, трусів та арештів членів Ради і заборони деяких паперів. Після заяви президента Грушевського, вислуханої мовчки, Мала Рада ухвалила проект основного закону (конституції) Української Народньої Республіки, перевела зміну земельного закону, по якому приватна власність до 3 десятин не повинна була підлягати вивласненню, і нарешті вибрала през. Михайла Грушевського президентом Української Народньої Республіки»⁸.

Це вже було останнє засідання Центральної Ради і більше вона вже не збиралась, бо того самого дня 29 квітня 1918 р. проголошено гетьманом Павла Скоропадського, а вночі з 29 на 30 забрали змовники у свої руки всі важніші державні установи. Державний переворот був доконаний і замість Української Народньої Республіки проголошено Українську Державу з Гетьманом на чолі. Переворот був підготовлений членами «Української Народньої Громади» та проголошений на хліборобському конгресі, скликаному з ініціативи групи членів «Союза земельних власників» у Києві.

13. ГРАМОТА ГЕТЬМАНА ДО ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

«Громадяни України!

Всім Вам, козаки і громадяни України, відомі події посліdnого часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродившася Українська Держава стояла коло краю загибелі.

⁸ Дмитро Дорошенко, Ілюстрована Історія України, II. Стор. 35.

Спаслась вона дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які вірні своему слову, продовжують і по сей час боротись за цілість і спокій України. При такій піддержці у всіх родилась надія, що почнеться відбудовання порядку в Державі і економічне життя України вйде врешті в нормальне русло. Але надії ці не справдились. Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім нездатне до цього. Бешкети і анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатішої колись то України встає грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою України, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здібна булаб забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Як вірний син України я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Настоящою грамотою я оголошую себе гетьманом всієї України.

Управління Україною буде провадитися через посередства призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточному обґрунтовані прикладаїмих при цьому законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Рада, а также всі земельні Комітети з настоящего дня розпускаються. Усі міністри і товариші звільняються.

Всі інші урядовці, працюючі в державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обовязків.

В найблизчій час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Українського Сейму.

До цього я буду твердо стояти на стражі порядку і законності в Українській Державі, буду домагатись негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірама.

Права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації відбудовуються в повній мірі і всі розпорядження бувшого Українського Уряду, а рівно тимчасового Уряду Російського відміняються і касуються. Відбудовується повна свобода по зробленню купчих по купні-продажі землі. Поруч з цим будуть прийняті міри по відчужденню земель по дійсній їх вартості від великих властників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів. Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу. Особлива увага буде звернута на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці. В області економічній і фінансовій відбудовується повна свобода торгівлі і відчиняється широкий простор приватного підприємства і ініціативи.

Передбачаю всю трудність стоючої перед мною праці і молю Бога дати мені силу, аби достойно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час. Мені далекі і чужі, якіб-то не були властні побуждення і головною своєю метою я становлю користь і благо народу і всім дорогої нам України. В цьому сознанні кличу всіх Вас громадян і козаків України – без розлічу національності і віроісповідання – допомогти мені і моїм працівникам і співробітникам в нашому загальному велико відповідальному ділі.

Гетьман Всієї України:
Павло Скоропадський

29 квітня 1918 року, м. Київ».

Тогож самого дня проголошено також «Закони про тимчасовий державний устрій України», підписані гетьманом всієї України Павлом Скоропадським і отаманом Ради Міністрів Миколою Сахном-Устимовським.

14. ПРОПАМ'ЯТНЕ ПИСЬМО УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО ГЕТЬМАНА, 3 21 ТРАВНЯ 1918 р.

Українські національні круги, які від самого початку проголошення Гетьманщини уважали, що українська державність поважно загрожена, вже в половині травня 1918. р. заснували в Києві «Український Національно-Державний Союз», щоби ратувати загрожену українську державність та сконсолідувати всі сили для праці над будовою незалежної Української Держави. Делегація від цього Союзу передала Гетьманові такий меморіал:

«Дня 29 квітня цього року стався державний переворот, наслідком якого Українська Центральна Рада та її уряд припинили свою діяльність і вся влада перейшла на гетьмана України і поставлений ним новий уряд.

Україна нині управляється призначеним гетьманом кабінетом міністрів на точній підставі указаних у грамоті законів про тимчасовий державний устрій України.

На призначений гетьманом кабінет міністрів, як про це свідчить заява п. гетьмана, зїзду хліборобів демократів і офіційні акти, видані урядом в розяснення майбутньої його політики, був покладений обов'язок: здійснити тверду владу на Україні, завести лад і спокій в державі, при забезпеченню інтересів як широких працюючих верств, так і всього люду на Україні, проводити тверду національно-державну політику в напрямі скріплення самостійности української держави і забезпечення інтересів українського народу, що створив державу і

служить її підвалиною при повній толерантності до інших народів України.

Але тих завдань і обов'язків – утворений кабінет міністрів не виконує і виконати не може. Політика і діяльність його йде зовсім в протилежнім напрямку.

Кабінет міністрів є неукраїнський по своєму складі і по своїй орієнтації. В кабінет міністрів не увійшли представники українських партій і українських громадських Груп (українські діячі), які власне творили українську державу. В новий кабінет міністрів увійшли російські кадети, октябристи і взагалі представники тих громадських неукраїнських груп, які завжди ворожо ставились до українського руху і до української державности, та поборювали їх з усіх сил в ім'я «єдиної неділимої Росії». Антинімецька орієнтація цих партій і груп, орієнтація в бік антанті, всім давно і загально відома.

Ці партії і групи вславились на Україні своєю обрусительною, антидемократичною діяльністю і тому прикликання їх до влади цілком справедливо викликало повне недовіря в українському народі до гетьманського уряду щодо належного відношення з його боку до інтересів українського народу. Своєю політикою і діяльністю новий уряд дає ґрунт і підстави для повного недовіря і навіть ворожого відношення до нього широких народніх мас.

За нового уряду поширив свою антидержавну і антиукраїнську діяльність «Русській Союз на Україні», який поставив собі ясну мету: мобілізацію сил для відбудовання «єдиної неділимої Росії». В цей Союз входять члени різних російських партій, від демократичних до крайних реакціонерів; отже і ті партії і громадські групи, до яких належать і члени сучасного кабінету міністрів.

Члени «Русского Союза» на Україні притягаються новим урядом до державної роботи.

Завдання: завести лад і спокій на Україні не тільки не досягаються, а досягаються результати діаметрально протилежні.

Заборона з'їздів земств і міст, а особливо робітничого і селянського з'їздів, розгон останнього навіть з допомогою збройної сили в той час, як дозволяються з'їзди представників капіталу, торгівлі і великої земської власності, тільки може переконати широкі працюючі маси в тім, що новий уряд стоїть на варті не їх інтересів. Наслідки заборони селянського з'їзду страшні: ця заборона кинула бідніше селянство в розпуку і безпорадність; через те повстала скрізь страшна ненависть до хазяїнів-хліборобів, убійства їх, підпали, знищення паші, посівів і таке інше.

Зміна комісарів і командантів, а часом їх ув'язнення без суду і слідства, і настановлення на їх місце осіб неукраїнської орієнтації, а то і україножерів і поліцейських приставів, які замість боротьби з анархією борються з українським елементом урядового апарату та з українським елементом громадських і державних інституцій. Разом з тим розвязуються демократичні органи самоврядування і реставруються старі цензові думи і земства. Така однобічна в інтересах великої земельної власності і капіталу, безтактна, а то і жорстокобрутальна діяльність новопоставленої адміністрації обурює всі верстви українського народу, а надто селян.

Нова адміністрація відкрила скрізь похід проти українства і українського руху, припиняє діяльність «Просвіт»; українські діячі, а то і просто свідомі Українці на провінції переслідуються і арештовуються.

Нарід має всі підстави переконатись, що йде рішуча і безоглядна реставрація старого ладу в національним і соціальним розумінні.

Уряд провадить таку політику, як би революції зовсім не було, і цілком ігнорує утворену революцією свідомість народних мас.

Рішуча і послідовна заміна по всіх міністерствах українського елементу елементом неукраїнським, головним чином великоруським, витиснення з ужитку української мови по міністерствах – довіря новому уряду не утворюють.

В суді знову запанувала російська мова, яка поки що об'явлена рівноправною з українською. Суддями, навіть на вищі посади, призначаються люди і не з громадян української держави. Міністер судових справ дбає не про утворення українського суду, а про збереження прав і привилеїв бюрократів бувшої самодержавної Росії.

По міністерству освіти, найбільш важному для нашої молоді держави в її будучому розвої, ми маємо міністром хоч і Українця родом, але російського кадета, який ніяк не може одійти од тактики і практики своєї партії, найбільш шкідливої для нашої державности, і, завдяки його розпорядженням, державна мова, що потребує в школі найбільшої підтримки, залишається на власні сили в боротьбі з московською, яка досі єдина панувала в школі; увільнення новим міністром всіх директорів та інспекторів шкіл і заявлена ним автономія шкіл, при перевиборах на ці посади шкільними радами, що складаються з елементів зденаціоналізованих, вихованих у ворожнечі до української ідеї, наперед забезпечує усунення українських педагогів від керівництва освітою.

Рядом з освітою треба звернути увагу на церкву, яка об'явлена п. гетьманом державною. А проте за час гетьманства, войовничий настрій московської церкви набрав особливої сили: іде похід проти українського собору, заводяться нові митрополії, нагінка на Українців духовних збільшується до крайности, державність наша

в церкві замовчується, або проти неї робляться отверті виступи і взагалі робиться все можливе, аби за всяку ціну не допустити утворення автокефальности нашої церкви.

Наше військо, що одіграло головну ролю по одбудованню нашої держави і серед якого є найбільше патріотів і фаховців всякого роду зброї, зараз свідомо руйнується і замінюється елементом московським або, в кращому разі, цілком байдужим до української справи. В. о. міністра – людину Україні сторонну, має замінити генерал, про якого нам відомо лише те, що виложивши торік під Фокшанами два корпуси Українців (VII. і VIII.), вживав потім заходів, аби зашкодити українзації військ дорученої йому армії. Витісняючи скрізь із армії Українців, заводиться рядом, замість контррозвідки, політичний шпіонаж, куди набираються на службу особи не тільки ворожі українству, але і всякій державности (як напр. большевики).

Морське міністерство, що так нам потрібне, бо гине наш дорогокоштовний флот, зовсім не організоване.

Земельна справа, така болюча і така небезпечна в цей час, яка потребує найбільшої уваги, передається в руки такого «діяча», який підбором собі товаришів (не Українців) і відношенням до своїх співробітників по міністерству, зразу-ж зумів викликати проти себе лише загальне обурення. Земельні закони тимчасового російського уряду і Центральної Ради грамотою п. гетьмана скасовані, а нові навіть не намічені, що дуже хвилює українські народні маси.

На чолі міністерства праці теж повиннаб стояти людина з Українців, близька до робочих мас, а не фаховець професор, сторонний дорученій йому справі, – через що і в цьому міністерстві ми бачимо одміну попередних законів і повний брак ініціативи до утворення нових.

На чолі міністерства фінансів поставлена людина, добре відома українському громадянству по своїй

попередній праці в Татіянівському Комітеті, як свідомий ворог української ідеї.

На чолі міністерства торгу і промисловости поставлено к.-д. добре відомого ворога української державности і біржевого спеціаліста, а зовсім не фаховця дорученої йому справи; чоловіка, який буде тягти (і вже тягне) до забезпечення інтересів окремого кляса людей, а не до постановки діла в державному масштабі і до самостійности наших торгу і промисловости та незалежности їх од московської держави; для цього в першу чергу ним проводиться скасування державного контролю над торгівлею і портофранко на московському кордоні. Мови української міністер не визнає, а тому наказав, щоб всі доклади подавались йому на московській мові.

В міністерстві харчових справ тов. міністра, ідучи проти постанови Всеукраїнського Союзу Земств, дає розпорядження про передачу всього Земсоюзу і Земгора центральним московським інституціям.

Міністерство закордонних справ цілком дезорганізовано: нема ні міністра, ні його товаришів, ні закордонного представництва. А справа – наше сучасне міжнародне положення, – вимагає до себе пильної уваги. Справи з Кримом, Бесарабією, нашими східними сусідами (південно-східним союзом), справа мира з Московщиною, холмська справа і нарешті полагодження непорозумінь по нашим мировим умовам з осередними державами – все це потребує негайного розв'язання, бо кожний день проволікання несе державі нечислимі збитки.

Найважливіша інформаційна організація уряду, Державне Телеграфічне Агенство, доручене старорежимнику і найгіршим ворогам українського руху – галицьким москвофілам, які роблять офіційною мовою агенства мову московську.

Таким чином вся політика нового уряду тільки збільшила анархію і заколоти по селах: швидким темпом

стихійно наростає озлоблення селянських мас, які почули себе непевними що до одержання землі, про що селянство мріяло цілі віки. Большевизм знов почав набирати сили по селах. Почались ексцеси, озброєний опір, пожежі, спаш на поміщицькій землі, викошування всходів, жорстока розправа з тими, що на з'їзді хліборобів тягли руку великоземельних власників, і т. д. З'явився і почав ширитись стихійний аграрний терор. При таких умовах ніяка збройна сила в справі запровадження спокою і ладу на Україні допомогти не може. При таких умовах українська держава не зможе виконати своїх обов'язків по мировому договору з центральними державами.

Все доводить, що сучасний кабінет міністрів врятувати державу від анархії і безладдя, установити тверду владу, оперту на довірі народу і зміцнити самостійну українську державу не зможе, і тому низше підписані українські партії і організації висловлюють йому вотум недовіря.

Добрий державний лад може завести тільки національний демократичний діловий кабінет, складений в більшості з відомих українських діячів, взагалі з осіб української орієнтації, які малиб повне довіре широких українських мас⁹.

Київ, 21 травня 1918 року.

В імени українських партій і організацій підписали уповноважені:

Української Партії Самостійників-Соціалістів.

Української Трудової Партії.

Партії Демократів-Хліборобів.

Партії Соціал-Федералістів.

Об'єднаної Ради Залізниць України.

Головної Ради Всеукр. Почт.-Тел. Спілки».

⁹ Пор. критику цього меморіялу у проф. Дмитра Дорошенка, Ілюстрована Історія України, 1917–1923. II. том, Українська Гетьманська Держава 1918 р. Ужгород, 1930, стор. 107 і д.

15. ПЕРШИЙ КАБІНЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

До половини місяця травня 1918. р. сформувався кабінет під прем'єрством Федора Андрієвича Лизогуба як голови Ради Міністрів і міністра внутрішніх справ, та цей кабінет працював майже пів року з невеликими змінами, в такому складі: Дмитро Дорошенко міністр закордонних справ, генерал Олександр Рогоза – військовий міністр, Антін Ржепецький – міністр фінансів, Сергій Гутник – міністр торгівлі, Василь Кокольцов – міністр земельних справ, Юрій Соколовський – міністр харчевих справ, Василь Зіньковський – міністр культів, Юрій Любинський – міністр народного здоров'я, Микола Василенко – міністр освіти, Борис Бутенко – міністр шляхів, Михайло Чубинський – міністр юстиції, Юлій Вагнер – міністр праці, Георгій Афанасєєв – державний контрольор і Ігор Кістяковський – державний секретар.

Проти цих членів першого кабінету Української Гетьманської Держави виступили українські соціалістичні партії, заявляючи, що це люди «чужі для України і ворожі українству»¹⁰.

16. НАРОДНИЙ КОМІТЕТ СПРИВОДУ ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ В КИЇВІ

Народний Комітет (начальна управа Національно-демократичної Партії) на черговім засіданні з 11 травня 1918. р. перевів під проводом голови д-ра Костя Левицького основну дебатну справу державного перевороту в Києві і парламентарної кризи в Австрії та прийняв одноголосно такі рішення:

¹⁰ Дмитро Дорошенко, Ілюстрована Історія України, 1917–1923 рр.» II. том, Ужгород 1930. Стор. 60 і д.

«І. Стверджуючи, що одинокою основою відносин між Австро-Угорщиною й Німеччиною з одної і Українською Народньою Республікою з другої сторони є берестейський договір з 9 лютого 1918 р., яким осередні держави признали повну державну суверенність України; стверджуючи далі, що осередні держави вступили на територію Української Народньої Республіки на заклик українського правительства, зобов'язуючися допомогти йому укріпити внутрішній лад в державі; стверджуючи вкінці, що українське правительство зі свого боку не дало ніякої причини до нарушення берестейського договору, – Народний Комітет з обуренням стверджує, що Німеччина безпримірним способом вмішалася оружною силою у внутрішні справи Української Народньої Республіки, чим зломилася свої зобов'язання, прийняті берестейським договором, нарушила державну суверенність України і глибоко зневажила весь український нарід. Проти цього Народний Комітет іменем українського народу Галичини підносить перед цілим світом якнайрішучіший протест.

ІІ. Признаючи утворення української держави і заключення першого мира в теперішній світовій війні історичною заслугою Української Центральної Ради, утвореної волею українського народу, Народний Комітет признає одиноко вказаним і доцільним, щоби й далше формування державної влади в Українській Народній Республіці оставило виключно в руках суспільно-політичних організацій українського народу.

ІІІ. Народний Комітет заявляє, що осередні держави, домагаючися від Української Народньої Республіки виконання берестейського договору і його додаткових умов, є правно і морально обов'язані виконати рівночасно всі свої зобов'язання, прийняті берестейським договором і всіма додатковими, як явними, так і довірочними,

умовами супроти Української Народньої Республіки і цілого українського народу.

IV. По думці тих зобов'язань Народний Комітет домагається передачі Холмщини і Підляша Українській Народній Республіці.

V. Сприводу наміреної австрійським правительством державно-правної перебудови держави Народний Комітет підносить однодушне домагання українського народу, щоби австрійське правительство по думці своїх зобов'язань перевело поділ Галичини й утворило з української Східної Галичини з Буковиною окремих державний організм в рамках Австрії».

Головним приводом до тієї прилюдної заяви Народного Комітету було поступовання Німців на Великій Україні, що викликавало невдоволення нашого громадянства і боязкість його перед наслідками німецького політичного командування, яке не тільки розбивало внутрішню організацію української держави, але перечеркувало навіть саме існування тієї держави. А з другого боку Німці, розгосподарившись на Великій Україні без ніякого респенку для Української Центральної Ради та допомагаючи її усунути, – не натискали на Австро-Угорщину, щоби вона додержала свої зобов'язання супроти Великої України (Холмщина і Підляше), як також супроти нас галицьких Українців.

Та саме в цьому питанні, яке нас непокоїло, не вдоволяла управу партії тактика нашої Парламентарної Репрезентації, що покладала надію на Німеччину та вірила австрійському президентові міністрів Зайдлерові, а не хотіла ясно і явно поставити справи України у зв'язку з берестейським договором, щоби не вразити Німців та Австрійців.

В тих обставинах наведені вище вирішення Народного Комітету мали на меті: прилюдно розкрити ті болючі питання важного значіння, та посередно

вказати, що покірна тактика нашої Парламентарної Репрезентації не є доцільна, бо нас підривають наші союзники, а ми не реагуємо...

Ці постанови Народного Комітету оголошено в «Ділі», хоча Президія Парламентарної Репрезентації була з цього дуже невдоволена.

17. УКРАЇНСЬКІ ЛЕГІОНИ ПО БОЦІ АНТАНТИ?

Такий запит поставив був в квітні 1918. р. б. редактор «Діла» п. д-р Василь Панейко та опісля сприводу реферату парижського кореспондента п. Ілька Борщака в «Ділі» з 19 червня 1925 р. помістив п. д-р Василь Панейко на цю тему уривок із своїх споминів в «Політиці» чч. 1 і 3 з жовтня і листопада 1925 р., згадуючи про мою особу в цій справі. Тому вважаю моїм обов'язком докинути дещо з моїх споминів до прояснення того питання, яким интересується наше громадянство»¹¹.

В місяці квітні 1918 р. виїхав п. д-р Василь Панейко на короткий час до Швейцарії для відпочинку, а як опісля виявилось, він хотів навязати там звязки з антантою, за прикладом Чехів і Поляків. Відтак прискорив він свій поворот до Львова з причини кампанії, яку розвів був в «Ділі» в його неприязности Д-р Михайло Лозинський проти уряду гетьмана Скоропадського. Мені було дивно, чому п. Василь Панейко у важнім моменті перевороту на Великій Україні виїздить до Швейцарії, – та я догадувався, що він хоче на неутральному ґрунті зібрати інформації про вигляди світової війни. Я тільки догадувався, бо п. Василь Панейко перед своїм виїздом до Швейцарії нічого мені не згадував про свої розмови з найближчими друзими у Львові та зі знавцями військового діла, що треба чим скорше творити легіон

¹¹ Політика, двотижневий огляд національного життя, – видає: В. Панейко, за редакцію відповідає: Ю. Мудрак, у Львові, 1923.

галицько-український у складі антантських армій, з галицьких полонених на італійському та інших фронтах.

Колиж п. Панейко приїхав зі Швейцарії до Львова і прийшов до мене, як каже, на звичайну свою «авдієнцію» до голови Народного Комітету та представив мені плян «поділу роль» і організації легіону по антантському боці, тоді я поспитав його, чи він дійсно має звязки з рішачими чинниками антанти, – на що він мені відповів, що до цього можна би дійти, але він потребує грошей, щоб розвинути акцію. На це я відповів, що це дуже небезпечно, бо такими сондючими переговорами можемо спричинити другий Талергоф в Австрії на нищення нашого народу і стратити всяку сподівану допомогу з боку осередних держав.

Наша розмова не покінчилась на цьому, бо п. Василь Панейко далі переконував мене, що він сам буде цю акцію вести «дискретно» і наша справа не може нічого потерпіти роботою на два боки, а він вірить, що це pomoже, бо нам треба реасекурації супроти непевного висліду війни.

На такий рішучий висказ п. Василя Панейка я сказав йому, що коли він так проречисто переконаний про можливість і доцільність цього кроку, то треба довірочно порозумітися з д-ром Евгеном Петрушевичем, головою нашої Парламентарної Репрезентації, яка кермує політикою, а я переведу цю справу в Народнім Комітеті, бо інакше вийшла би намічена робота як конспірація для паралізування діяльності Парламентарної Репрезентації.

Таке моє становище щодо тієї справи всяка справедлива людина зрозуміє лише так, що я не шукав нагоди, як висказується п. Василь Панейко, щоб кинути камінчик у город свого конкурента (себто д-ра Евгена Петрушевича), але хотів повести справу як слід, і це тим певніше, що фонд «національної оборони», з котрого п. Василь Панейко домагався грошей, мав в своїх руках д-р Евген Петрушевич, а не я.

На закінчення нашої розмови виявив мені п. Василь Панейко, що він вже говорив з п. д-ром Євгеном Петрушевичем в цій справі, – але без успіху, та що з тим чоловіком не можна нічого вдіяти...

Та я далі роздумував над пляном акції п. Василя Панейка і при найближчій нагоді спитав п. Д-ра Євгена Петрушевича, що він думає про те, а він відповів, що не піде на ніякі нечесні пляни редактора Василя Панейка. Нечесним вчинком уважав він: зраджувати осередні держави, а п. Василь Панейко сам просив його, щоби про зміст тієї пропозиції не говорити на засіданню Парляментарної Репрезентації. Такими шляхами ходила думка п. Василя Панейка.

Натомісць політичної суті діла ми не затаювали, а не-раз розважували її при нагоді наших нарад у Відні та у Львові.

Отож по чиїм боці була сліпота і безхарактерність, – як висловлюється п. Василь Панейко. – хай розсудить історія.

18. ПРО ВИКОНАННЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ

Наслідком гетьманського перевороту на Великій Україні стала ускладнюватися проблема української державности. Там захиталась державна Самостійність України, та це відбивалося некорисно на становищі австрійських Українців, хоча вони обстоювали в Австрії своє мінімальне домагання: автономного краю на областях Галичини і Буковини.

З огляду на те відбула Президія Української Парляментарної Репрезентації дві політичні конференції з кінцем місяця травня 1918 р.: з німецьким державним секретарем для закордонних справ д-ром Кільманом в Берліні і з австро-угорським міністром закордонних справ гр. Буряном у Відні.

Президія Української Парляментарної Репрезентації: президент д-р Евген Петрушевич і заступник президента д-р Евген Левицький, відбули конференцію з німецьким державним секретарем д-ром Кільманом в Берліні, в дні 24 травня 1918 р., щоби поінформуватися щодо того, яке становище займає німецьке правительство в справі нового укладу відносин на Україні. Серед українського населення вирунули побоювання, що берестейський договір, в якого цілковитім і конкретнім переведенню є заінтересовані також австрійські Українці, міг би бути заквестіонований.

Державний секретар д-р Кільман заявив, що Німеччина стоїть непохитно за мировим договором, заключеним в Берестю і що цей договір буде вповні виконаний. Побоювання, що державна самостійність України тепер, по довершенім відірванню від Великої Росії, була-б знову знесена, є зовсім безосновні.

А щодо подій на Україні відповів д-р Кільман, що переворот був конечний, бо Центральна Рада була неспосібна творити державу. Тут справа не в особах, але у верховодстві, яким не можуть, бути революційні елементи.

Далі сказав він, що ратифікація берестейського договору буде переведена, але справа Галичини є стисло внутрішнім питанням Австрії.

Другу конференцію відбула Президія Української Парляментарної Репрезентації з австро-угорським міністром закордонних справ гр. Буряном у Відні, в дні 31 травня 1918. р. Він прийшов на місце гр. Черніна, 13 квітня 1918 р. і від того часу політичні відносини змінилися на нашу некористь, бо при помочі Мадярів зачали підноситися впливи Поляків.

Міністер Бурян відповів нашій президії коротко. Щодо Холмщини сказав, що розслідує піднесені зажалення відносно адміністрації, а щодо Галичини заявив, що це є справа внутрішньої політики, яка не належить до його ресорту.

Ось так виказалось, що тільки Німці попирають гетьмана Скоропадського та хочуть мати Україну самостійною державою в союзі осередних держав, а за окремим краєм галицьким з нашою автономією є австрійський президент міністрів д-р Зайдлер, який має довір'я у цесаря Карла, але поза цим нічого.

19. ПРИЗНАННЯ ДЕРЖАВНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКОЮ МИРОВОЮ ДЕЛЕГАЦІЄЮ

Мировим договором з 3 березня 1918 р., підписним між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одного і Росією з другого боку зобов'язалася Росія негайно замиритись з Україною. По вступних переговорах щодо місця конференції, прибула російська делегація до Київа в перших днях травня, де її прийняв вже гетьман в дні 10 травня 1918 р.

Перше спільне засідання українсько-російської конференції відбулося в дні 30 травня 1918 року в Київі. Тоді делегація Російської Соціалістичної Республіки признала Україну самостійною й ні від кого незалежною державою. З цього засідання списали: «Протокол 1918 року, травня 30 дня м. Київ.

Виконуючи волю своїх урядів про заключення мирового договору і підпис актів переговорів та мирового договору між Українською Державою та Російською Соціалістичною Федеративною Соціалістичною Республікою уповноважені представники обох самостійних і ні від кого незалежних держав зібралися в м. Київі, а саме: од уряду Української Держави уповноважений генеральний суддя Сергій Павлович Шелухин з одного боку і од уряду Російської Соціалістичної Федеративної Соціалістичної Республіки Християн Георгієвич Раковський та Дмитро Захарович Мануїльський з другого боку, і з

потвердження своїх уповажнень представили од своїх урядів грамоти, якими в нинішнім засіданні обмінялися, вручивши свої акти: уповноважений С. П. Шелухин уповноваженому Х. Г. Раковському, а уповноважений Х. Г. Раковський – С. П. Шелухину. Розглянувши грамоти, як п. Шелухин, так і п. Раковський заявили, що уповажнення, якими вони обмінялися, відповідають своїй призначенні і визнають правильними.

Голова української мирової делегації: генеральний суддя Сергій Павлович Шелухин, державний секретар Іг. Кістяковський. – Проф. О. О. Ейхельман. – А. Сливинський. – А. Свіцин. – П. Линниченко. – Х. Барановський.

Председатель русской мирной делегации: Х. Раковский. – Д. Мануільский».

Після кількох засідань обі делегації погодилися між собою і на засіданні 12 червня 1918 р. підписали договір про перемир'я та відновлення залізничної комунікації.

20. ГЕТЬМАН СКОРОПАДСЬКИЙ ПРО СВОЇ ЗАВДАННЯ

В розмові з кореспондентом віденського денника «Райхспост», 5 червня 1918 р. гетьман висловив побажання тісної приязні між Україною і осередними державами, признаючи з вдячністю, що Австро-Угорщина і Німеччина успішно помагають Україні.

Своєю найвищою ціллю назвав гетьман незалежність України. Способами для досягнення тієї мети є для нього: упорядкування політичних та фінансових відносин, виховання народу і власна збройна сила.

Україна має велику притягаючу силу. Міністер закордонних справ Дорошенко приймає щодня депутації із сумежних областей, з Кубані, Дону, які бажають получитися з Україною.

Гетьман вважає конечним прилучити Крим до української держави, яка без Криму не була би спосібна до життя. Чорне море є для України одинокою морською дорогою, та тільки Крим має пригожі для морської плавби пристані. Україна потребує фльоти для торгівлі і вдержання свого державного становища.

Одним із важніших державних завдань є управильнення валюти. Це питання зв'язане із справою земельної реформи. Селяни дістануть землю за державним викупом її у великих земельних власників.

Гетьман у своїй дальшій розмові опрокинув усяку підзірливість щодо його особи в симпатіях для царської Росії, висловлюючись: «Болить мене, що ті обвинувачення, які приписують мені нечесну і постидну ролю, поширилися і найшли віру навіть серед інтелігенції австрійських Українців. Оскільки знаю, австрійські Українці не є соціалістами. Вони так само стоять на засаді пошани власности і громадянського ладу, як я, і у своїй програмі не стоять за конфіскатою землі та большевицькими експериментами».

Покласти основи правного ладу в державі, – це одно з перших завдань гетьмана. Одночасно з будовою держави, треба буде дбати про народну освіту.

Щодо відношення до Росії, то гетьман заявився за приятними взаєминами, які повинні з собою удержувати сумежні держави.

Вкінці заповів гетьман відновлення давньої козацької організації, бо в сильній армії бачить він найкращу запоруку ненарушимости і волі України.

21. ГЕН. АЙХГОРН ПРО «ПАТРІОТІВ» І «ЗЛОЧИНЦІВ» НА УКРАЇНІ

З початком місяця червня 1918 р, знову появився комунікат пресового бюро при штабі ген. Айхгорна в справі політичних репресій на Україні.

Комунікат ген. Айхгорна – так само, як комунікат правительства, тільки в ще різкішій формі – ділить українське громадянство на «патріотів» і «злочинців». «Патріоти» – це ті, що коряться теперішній владі; тим, що поборюють її, підсуває злочинні мотиви і заповідає безпощадне, винищування їх, як «злочинців».

Як ставляться до комунікату ген. Айхгорна українські політичні партії, видно з того, що в обох одеських українських газетах («Вільне Життя» і «Молодая Украина») з 4 червня 1918 р. з передовиць сприводу цього комунікату остали тільки відірвані фрази, попереділювані великими білими місцями.

«Молодая Украина», зазначивши, що комунікат розтягає поняття злочинців на політичні партії, кінчить: «Боїмося, щоби в руках острих виконавців волі начальства те помішання понять не довело до кривавої боротьби якраз з тими партіями і діячами, які своїм життям готові пожертвувати для загальної справи свого народу».

22. ПОХОДОМ НА УКРАЇНУ

В дні 7 червня 1918 р. відходила перша частина УСС на Україну. З тієї нагоди видав отаман Гриць Коссак наказ, в якому пригадав Стрільцям обов'язки, що мають їх сповнити в межах української держави, закінчуючи його таким покликом:

«Стрільці! Нехай через весь час в українській державі руководить вами любов України і її населення, тверда воля служити Україні кождим словом, ділом і помишленієм, непохитна воля сповнити вповні вояцький та громадянський обовязок Українського Січового Стрільцтва!»...

Коли нагадує цей момент з недавно минулого, то насувається мені думка про завдання наших Українських Січових Стрільців на Великій Україні.

Освободити Україну з ярма російського деспота було першим бажанням, золотою мрією наших Українських Січових Стрільців, як це я вже згадував в «Історії визвольних змагань», – та виконати завдання було не легко. В перших роках всесвітньої війни, головна команда австро-угорської армії відносилась з недовірям до наших стрільців, ставила перепони їхній першій організації, опісля виправдувалась грізними наступами російської армії, заповнюючи при тому нашими стрільцями фронтові позиції, так що вони мусіли з великими втратами відбивати проломані місця боєвих ліній полудневого фронту, а до здобутих північних територій Холмщини і Волині, наших стрільців не допускала опісля головна команда австро-угорської армії, бо там перехрещувались українсько-польські інтереси.

Колиж станула українська держава на підставі мирового договору в Берестю та потребувала допомоги осередних держав для устаткування й закріплення, тоді вдалося нашій Парляментарній Репрезентації виєднати, що Українські Січові Стрільці перейшли разом з австро-угорським військом на Велику Україну, під командою архикнязя Вільгельма (Василя Вишиваного). Тоді була вже українська гетьманська держава.

Однак тодішні умовини на Україні, зокрема відношення до гетьмана Павла Скоропадського і його уряду – були незвичайно ускладнені, бо українські партії (акція Українського Національно-Державного Союзу) добачували в гетьманщині перехід України під Росію. З другого боку місія австрійського архикнязя Вільгельма як військового команданта вказувала на те, що Австрія, чи там династія Габсбургів також думає про Україну. А до того агенти антанти і революційні російські партії працювали конспіративно над тим, щоби розбивати Українську Державу. Першими жертвами цього терору були намічені: граф Мірбах, німецький посол в Москві,

німецький фельдмаршал Айхгорн і гетьман Скоропадський¹².

Австро-угорські війська пішли на Україну передусім за хлібом, а німецькі розтаборились на Україні наче окупаційна влада і не стрінулись з піддержкою свідомого українського громадянства.

І туди пішли наші Українські Січові Стрільці, щоби освідомлювати український нарід про значіння своєї держави, прояснювати становище осередних держав та помагати в розбудові і організації державного життя. Завдання безперечно важне, але за те важке і невидатне в тих обставинах, в яких найшлися там наші стрільці на Україні...

23. НОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ У ВІДНІ

У Відні появилася 15 червня 1918 р. український часопис на німецькій мові: «Україніше Блеттер» як всеукраїнський безпартійний орган.

Метою цього часопису було заступати інтереси незалежної Української Держави перед публічною думкою Австро-Угорщини й Німеччини, а також інтереси австро-угорських Українців. До співробітництва запрошено українських і німецьких публіцистів. Часопис «Україніше Блеттер» мав виходити вісім разів на місяць в накладі 8–10.000 примірників. Видавництво часопису постаралося про кореспондентів в Києві, Харкові, Одесі, Львові, Чернівцях, Берліні і Монахії. Видавцем і відповідальним редактором цього часопису став дотеперішній редактор тижневика «Україніше Корреспонденц» Володимир Калинович.

---

¹² Дмитро Дорошенко, Ілюстрована Історія України, 1917–1923 рр. II. Том, Ужгород, 1930, стор. 124 і д.

Такий проспект оповістив п. Володимир Калинович, обнимаючи видавництво гетьманського органу. Річ ясна, що з того великого розмаху – з кінцем 1918 р. по розвалі гетьманщини вже нічо не осталось...

24. НЕРОЗВ'ЯЗАНА КРИЗА В АВСТРІЇ

Переговори, які зачав був в місяці червні міністер рільництва гр. Сільва-Тарука з парламентарними партіями, виявили мало виглядів на успіх. Політичне положення погіршало головно сприводу резолюції Німецького Національного Союзу, в якій німецькі послы заявили, що вони не беруть на себе відповідальности за наслідки евентуального уступлення д-ра Зайдлера. Вони покликувалися на особливе довіря до д-ра Зайдлера, яке він добув собі своєю політикою щодо Чехів і південних Славян, – такого довіря не мав би, на думку німецьких послів, ніхто з наступників теперішного шефа кабінету.

Але проти д-ра Зайдлера заявилися Поляки, які стояли при тому, що йому не ухвалять державних конечностей. На своїм засіданні 22 червня 1918 р. Коло Польське ухвалило недовіря кабінетові д-ра Зайдлера за те, що він згодився на зобовязання щодо поділу Галичини, поза Колом Польським. Його наступникові польські послы готові були дати свої голоси за бюджетовою провізорією, воєнною позичкою і податковими предложениями. Про це повідомив презес Кола Польського д-р Тертіль міністра гр. Сільва-Таруку, який переговорював з президією польського «Кола». Тому в парламентарних кругах не мали надії на успішність акції, веденої міністром рільництва. Не виключене було й те, що останеться д-р Зайдлер, який відновить свій кабінет.

А в угорському соймі посол Граф Батіяні вніс інтерпеляцію в справі поділу Галичини, що уважав за

шкідливе для інтересів Угорщини. Тому граф Бурян, новий міністер закордонних справ Австро-Угорщини, робив заходи, щоби уневажнити цей договір.

Австро-угорський посол у Києві граф Форгач мав тоді всякими способами наставати на гетьмана, щоби добитись від нього згоди на уневажнення тайного договору з 8 лютого 1918. р.

25. СПРОБИ ВИРІШЕННЯ КРИЗИ В АВСТРІЇ

В часі міністерської кризи в Австрії ненадійно появилось таке відручне письмо цісаря Карла:

«Любий д-ре Зайдлер! Хоча застережені в моім відручнім письмі з 23 червня 1918 р. поручення, щоби усунути труднощі, які привели моє міністерство до димісії, досі не довели ще до бажаного успіху, проте я почуваюся спонуканим не вривати димісії і міністерство останеться на далі в уряді.

«Тому що з другого боку, є моєю рішучою волею, щоби не дозволити до перерви в парламентарній формі правління, почуваюся спонуканим скликати парламент на 16 липня 1918 р., щоби знову почав свою працю».

Це письмо, зокрема нове доручення, щоби весь кабінет д-ра Зайдлера в незміннім складі остався при владі, було для парламентарних кругів найменше сподіваним способом розв'язки міністерської кризи. Цим виявилось, що правительство старатись буде зложити парламентарну більшість без Польського Кола, яке не зважаючи на економічні концесії і приречення, що буде установлений цивільний намісник для Галичини, рішилося далі стояти в опозиції проти д-ра Зайдлера.

Нова парламентарна більшість, яку мав утворити д-р Зайдлер, складалася би з німецьких партій і Українців. Заява У. П. Р., що вона з усею рішучістю виступить проти евентуального наступника д-ра Зайдлера, якого бажали

повалити Поляки, була важною політичною подією в розвитку минулої кризи. Для тієї більшості старалося правительство приєднати ще соціальних демократів.

26. ВІДНОСИНИ В АВСТРІЇ. МОЯ ПРОМОВА В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛЯМЕНТІ 19 ЛИПНЯ 1918 р.

«Наш парламент по його відложенню зібрався під знаком господарського і політичного лихоліття. Ми стоїмо перед великим завданням, щоби із страхіть війни добути фундаменти для мирного розвою народів тієї держави. Ми хочемо не тільки мира з ворогом, але також замирення на своїй батьківщині.

Та замість успокоєння, що є конечне при творенні такого великого діла, помічуємо у цій народній палаті щось інше, а саме завзяту боротьбу між партіями.

А правительство є у першій черзі обовязане удержувати і скріплювати віру до цеї держави. Але те політичне положення не облекшилося промовою пана президента міністрів, а навпаки, воно ще погіршилось. Його заява про «німецький курс» в Австрії формально визвала ненімецькі народи тієї монархії. Ми всі, з виїмком Німців, станули під замітом і під тяжким докором, що не визнаємо тієї держави. Досі читали ми слова на хоромах бургу: *Justitia fundamentum regnorum*, а тепер винайшов президент міністрів д-р Зайдлер новий ключ: запрошуємо всіх, що вірно тримають з династією і державою.

Ця заява пана президента міністрів примушує нас до ближчого розваження дотеперішних вислідів австрійської політики супроти української нації в Австрії, а відтак до сконстатування, чи не зважаючи на ці сумні висліди австрійської політики для нас, наша нація в Австрії стояла вірно при династії і державі, чи ні.

Галичина прийшла до Польщі в XIV. столітті – здобуттям та її понад чотири століття триваюча приналежність до Польщі була підданням українського народу під чужу польську владу.

Коли Українці в Галичині 1772 р. прийшли під панування Австрії та поступові реформи терезіянських і йосифинських часів принесли їм перший раз по чотириста роках польського поневолення: людські права, заволодів українським населенням ентузіазм для Габсбургів і Австрії. Тодішній митрополит Шептицький сподівався послідовно, що Австрія буде доцільно трактувати українську справу та він приладив докладний плян, що міг принести Австрії великий хосен. Оце було перше наближення.

А яка була відповідь австрійської політики? Провідні мужі державні прозвали Шептицького фантастом і розпорядками цісаря Леопольда II. знову видано Українців необмеженій сваволі польської шляхти.

Та коли в році 1848–49 захиталась Австрія в своїх основах і наближувалась до свого розпаду, то Українці Австрії і Угорщини незломною вірністю станули за Габсбургами і Австрією. Українські селянські гарди здержували успішно вибух революції в Галичині, а українські гірські стрільці поборювали революцію на Угорщині. Архикнягиня Софія, мати цісаря Франца Йосифа I., жертвувала українській гарді прапор з власноручно вимережаним написом: «Вірність веде до побіди». А коли небезпека минула, видано знову Українців під польську і малярську кормигу. В 1867 році підписано угоду з Мадярами і Поляками.

Австрійська політика злучила примусово, проти волі українського населення, область українського королівства Галичини і Володимирії з польськими князівствами: Кракова, Освенціма і Затора та з цього штучно витворила коронний край Галичину з польським пануванням.

Наслідки угоди стали прямо винищувати угорських Українців, так що вони зійшли на масу рільничих пролетарів, котра загибає в безприкладній недолі, господарській руїні і хронічному анальфабетизмі. А Українці Галичини мали по висказу провідного державного мужа графа Байста «настільки істнувати, наскільки на це призволить галицький сойм».

Галичина була весь час австрійським краєм коронним, в котрім ціла політична влада находилась у руках Поляків, які змагали до того, щоби в тому краю витворити польську державність, як сурогат польської держави. Політична безправність, національне гноблення, соціяльне понижування і культурне перепинювання на кожному кроці були вдякою австрійської політики за доказану незломну вірність українського народу в днях лихоліття років 1848. і 1849.

Коли в роках 1887. і 1888. зависли важкі хмари на політичному горизонті Європи, то Українці заявили явно за Австрією та піднимали судорожні зусилля, щоби Східна Галичина стала українським Піємонтом і приєднала Українців з Росії для Австрії. У вдяку за те прийшов Баденівський режим з трупами виборців і кривавими виборами та його: «Адіє, мої панове, ви не маєте тут що шукати!» Ось так Австрія тяжко грішила своєю вчаснішою політикою проти принціпу національної свободи, зокрема проти українського народу в Галичині, як також проти своїх власних інтересів, – продовжуючи політику польської держави супроти українського народу. Та мимо цього Українці видержали в часах великих кріз, в роках 1908 і 1912, у відданій вірності при Австрії; колиж прийшла світова війна, то Українцями Австрії заволодів патріотизм і ентузіязм. Вони надіялись, при допомозі осередних держав висвободити себе і своїх братів з під Росії, вони творили

легіони та їздили по Європі, щоби прояснювати австрофільську орієнтацію.

А яка була відповідь австрійської політики? Юстифікації тисячів невинно повішених, інтернування, евакуації та реквізиції, на сам же кінець, актом з 4 листопада 1916, відокремленням Галичини та опісля австропольським вирішенням – малиб Українці бути видані на вічну поталу, засуджені на національну смерть?

В нашім святочнім, правнім застереженні проти акту з 4 падолиста 1916 р. заявила прилюдно ціла наша парламентарна репрезентація в дні 7 падолиста 1916: «Українська нація не визнає, ніколи відокремлення Галичини під польським пануванням та ніколи не зречеться права самоуправи її національної території і створення окремого українського краю коронного в рамках Австрії».

Не зважаючи на важку невдяку австрійської політики, ми завсіди вірно стояли при династії і австрійській державі.

А тепер прийшли мирові переговори в Бересті. Ці переговори викликали живе заінтересування поміж Українцями в Австрії. Ми чули, що міністер закордонних справ граф Чернін заінтересувався польськими меншинами на Україні. Ми чули також, що мається стати з нашими українськими областями в Австро-Угорщині. А що діється з берестейським договором? Підписаний в дні 9 лютого 1918 р. договір в Бересті, цей первенець між договорами, що мають принести людству горячо очікуваний світовий мир, постановив, що колишня російська губернія Холмська аж до лінії Тарногород, Білгорай, Красностав, Пугачів, Радзин, Межиріч і Сарнаки має прийти до Української Народньої Республіки, причому означено, що остаточне устійнення будучої границі переведе мішана комісія, до котрої мають належати також польські делегати.

Цісарське німецьке правительство перевело постанови Берестейського договору в найкоротшому часі. Договір Німці ратифікували, частини краю Холмського і сусідного Підляша, що були під німецькою адміністрацією, віддали під українську адміністрацію; на поворот свого часу евакуованого Росіянами українського населення призвонили без перепон і по змозі підпомагали; українські військові частини закватувалися в краю; українські часописи виходять, українські школи оснующються, одним словом, Німеччина виявила себе солідним і чесним контрагентом.

Зовсім інше лице показує політика австрійського правительства. В Холмщині діється таке, що в ХХ столітті, в правовій державі, навіть серед здичіння світової війни, нечуване.

Берестейського договору, хоча вже минуло п'ять місяців, Австро-Угорщина ще не ратифікувала. З високих відповідальних і невідповідальних місць безнастанно запевнюється польських політиків, що взагалі не прийде до ратифікації цього договору.

Польське правительство у Варшаві розпорядило, певне не без призову австрійського правительства, перевести вибори до варшавської Державної Ради в частинах Холмського краю, окупованих Австро-Угорщиною, котрі тепер державноправно належать до Української Народної Республіки. Без всякої участі страшно тероризованого українського населення горстка Поляків вибрала трьох делегатів, – делегатів з державно-українського краю до польського державного сойму, при тому Варшавське правительство заснувало навіть окружний суд у Замості, на державно-українській території, за призволом австрійського правительства!

Адміністрація полудневої частини Холмщини і досі в руках австро-угорської армії і щоб віддати цю територію по думці договору, Українській Республіці, – про це не

думає австрійське правительство. Та як український Губернатор для Холмщини, Скоропис Йолтуховський явився на австрійсько-угорському окупаційному терені, щоби там дати допомогу пригнетеному українському населенню, так як це було його урядовим обов'язком, то ц. і к. окупаційна влада негайно його увязнила та по кількох днях вязнення видалила з краю!

Австрійсько-угорська адміністрація Холмщини поклала своїм завданням, останні сліди українського характеру цього краю винищити, щоби край зовсім спольонізувати. В цілій адміністрації Холмщини нема ані одного австрійського Українця, старшини або урядовця, а всі місця обсаджено елементами ворожими Українцям. Остале в краю українське населення безмірно тероризоване, так, що ніхто не сміє по українськи говорити і писати. В краю нема ні одної української народньої школи і не вільно такої основувати. Українських часописів не можна видавати, ані з Галичини не допускають. Майно українських хліборобів, евакуованих до Росії, роздають польським сусідам або кольонізують спровадженими польськими кольоністами з Польщі і з Західної Галичини.

Польські офіціальні і тайні організації, толеровані, або й попірані ц. і к. адміністрацією, розвивають терористичну польонізаційну діяльність з незвичайною енергією, певні безкарности. Наляканий український нарід бачить, що приходить час, який перевищує найтяжчі російські переслідування.

Та вкінці є ще і релігійна справа. Українці Холмщини проливали кров під російським пануванням десятками років за свою греко-католицьку віру. Та тепер, коли вони свого часу примушувані до православ'я – хочуть повернути до унії своїх батьків, здержує їх ц. і к. адміністрація всякими примусовими засобами. Наших священників не допускає, не зважаючи на всякі старання

військового духовника, що охрестив дитину в нашому обряді – негайно перенесли; греко-католики мусять, так як колись під російським пануванням жити і вмирати без церковного хресту, вінчання і похорону, або заспокоювати свої релігійні потреби в римо-католицьких священників, – наскрізь шаліючих польонізаторів, що правдоподібно є метою ц. і к. адміністрації.

А кожного доброго австрійського патріота мусить найтяжче обурювати, коли він бачить, як ц. і к. адміністрація тільки над тим працює, щоби цій монархії на північному сході створити нові супротивности. Те поступовання ц. і к. адміністрації в Холмщині є добре знане в Києві і спричинює злу кров на цілій Україні та може цю молоду державу відразу завернути на такі шляхи, що можуть спричинити великі труднощі у приязному співжитті, яке є в інтересі обох держав.

Тим більше мусить поступовання центрального правительства та ц. і к. адміністрації в Холмщині в найвищому ступні безпокоїти нас, австрійських Українців. Гноблення наших братів в Холмщині, не може нас не обходити. Все наше громадянство є озлоблене в найвищому ступні тими нечуваними відносинами, як інтелігенція так і все селянство, що того самого в найближчій будучности бояться у себе. Поступовання ц. і к. адміністрації в Холмі дає нам доказ, що ц. і к. правительство взагалі не думає придержуватись постанов Берестейського договору. Та ми не можемо інакше поступити, як правительство діймаючи остерегти перед такими зловіщими і честь Австрії понижаючими кроками. А щоби на найближчий час забезпечити собі прихильність Поляків, думає ц. і к. правительство забрати Українцям їх Альзацію і Льотарингію та прилучити до польської держави. Така політика є по лінії правдивого австрійського протягання, але вона криє в собі великі небезпеки в дальшій будучині.

Тому поставили ми такі наші запити:

1. Чи відоме ц. к. правительству, що ц. і к. правительством думає ратифікувати Берестейський договір та в цілості виконати його постанови?

2. Чи відоме ц. к. правительству, що ц. і к. адміністрація Холмщини гнобить безмірним способом тамошнє українське населення національно і релігійно та проти-законним способом попирає його польонізацію*.

3. Що думає ц. і к. правительством робити, щоби тимчасова влада Холмщини перейшла по договорі в руки української держави?

На ці наші наглі запити не одержали ми досі ніякої відповіді від пана президента міністрів та ми дуже просимо і жадаємо, щоби ми в цій справі безумовно одержали ясну відповідь.

Розважаючи сучасні політичні відносини позволив собі у цій дебаті посол Дашинський сказати: «Я позволю собі також про Українців говорити...» І цей польський соціалдемократ дозволив собі насмішливо сказати такі слова: «Тепер вийшла нова мода і ця мода зветься Україна». А я питаю вас, панове, чи це є поважне трактування справи? Коли польська держава конституується в хосен польської нації, то це добре і в порядку, а як конституується українська держава, то ось як трактують справу Поляки: польський соціалдемократ насмівається... Як Поляки бажають собі вольностей і хочуть їх мати, то повинні не забувати, що вони мусять також шанувати вольности інших націй. Бо як вони не знають пошанівку для свобідних змагань інших націй, то вони негідні мати свою власну державу.

А далі поставився цей польський соціалдемократ пан Дашинський на котурни єзуїтського проповідника і кличе до нас: «трицять мільонів православних рільників

* Ц. к. правительством – Австрії, ц. і к. правительством – Австро-Угорщини.

не може стати підпорою католицької австрійської держави. А прецінь конспірується з Українцями»... Це каже польський соціалдемократ, що православна віра нашого українського населення на Україні є перепоною, щоби Австрія взагалі узнавала українську державу і з тією державою підписувала договори, а опісля каже пан Дашинський: «Не вірте, ви Українці, австрійському правительству, не вірте Австрії, бо це правительство є банкрутом». З одного боку каже: Ти, Австріє, не можеш переговорювати з Україною, нічо говорити, бо це не варте заходу! А з другого боку каже до нас: Не говоріть з Австрією, бо це банкрут! Чи це льогічне або чесне? Це значить, що Поляки дуже радо взяли би Україну для себе, щоби її далі експльоатувати і винищувати. Для них це смачний кусок, але нікому іншому не вільно дотикатися. Чи таке поступовання благородне, або справедливе, на це питання не хочю відповідати. Може дехто сказати, так, але по думці імперіялістичних аспірацій польської ягайлонської політики, котру ми завсіди поборювали і будемо поборювати.

Німеччина і Австро-Угорщина принесли Полякам їх державну свободу. Польські панове мають отже особливий обовязок вдяки супроти осередних держав, а ми просимо чемно польських панів, щоби вони лишили нас в спокою. Під польське ярмо не підемо ніколи. Ми жадаємо тут в Австрії того, що нам належиться по праву і справедливости.

Та саме тепер, в цьому світово-історичному моменті, має австрійська політика видержати вирішуючу пробу тяжкої долі. З нашого боку вже передше і тепер, завсіди стверджувано, і цього придержуємося, що конститування властивого королівства Галичини і Володимирії в союзі австрійської монархії є основою змагань австрійських Українців. Це є для нас правдива національна автономія. Та замість цього, маємо заяву пана

президента міністрів про німецький курс в Австрії. І це має бути дошка спасення? Ні! Це політичний промах! Ви не потребуєте, Ексцеленціє, нас запрошувати, щоб ми приступали, бо ми, Українці, є в Австрії та жадаємо від цієї держави здійснення наших прав свободи і рівноправности.

Австрія мусить бути захистом для кожної нації в цій державі, щоби кожній нації дати її культурний, економічний і національний розвій, а разом із тим забезпечити охорону перед гнобленням з боку інших націй. Щоби перевести австрійську програму, кінцевою вимогою є: привести народи Австрії до зрозуміння, що Австрія не може бути ані німецька, ані славянська.

Ця монархія виповнить свою історичну місію: сполучити до поспільної охорони народи середущої Європи, – що потребують розвою, – коли кожний з цих народів дістане запоруку належної самостійности. А коли Німці в Австрії хочуть удержати своє становище як перші поміж рівними, то вони мусять також у першу чергу визнавати рівноправність всіх народів тієї монархії з виключенням всякого національного майоризування і привілеїв для деяких народів.

Коли хочеться приступити до відбудови держави: узнанням націй носіями її, то є кінчене вибрати такі засоби, що би народи досягнули дійсного самовизначення. Життя націй не обмежується до культурних запотребувань, або до господарської ділянки. Нації змагають до того, щоби в рамках держави мати в своїх руках всі соціально-політичні засоби.

Відносно внутрішньої політики, маємо знаменні вискази посла Гломбінського. Ексцеленція д-р Гломбінський має багато відваги дещо сказати, а саме прилюдно, – що є в яркій суперечности з правдою і фактами. Він сказав ось таке. «Відносно внутрішньої політики Австрії, почуваються Поляки в Галичині без

ніякої охорони супроти австрійської влади і армії». Я прошу вас, панове, чи ми маємо в Галичині австрійську владу та чи хто видів в Галичині австрійську владу? Ми маємо в Галичині тільки польську владу. А відносно армії, то Поляки роблять все можливе в армії і з армією в Галичині. Хто перевів в Галичині Генеральний страйк? Австрійські чи польські урядовці? Та що заподіяли весною польські урядовці з армією у нас в Галичині? Вони хотіли впровадити в Галичині підданство з панщиною! Сотки людей невинно арештували, бо намагалися впровадити примусові роботи в хосен польських земельних маєтностей. А ми мусли просити центральну владу у Відні, щоби скасувала ті безправні примусові роботи для польських маєтностей. Хто робить те все? Тільки польські урядовці в Галичині разом і при помочі війська.

Пан Гломбінський також жалувався, що досі ще не удержавлено польської гімназії в Бялій. А я прошу вас, панове, де є наші українські гімназії? Поляки мають десять разів більше середніх шкіл як ми; вони мають за багато середніх шкіл і не потребують ще гімназії в Бялій. Нам прирекли три гімназії, бо ще в 1914 р. заявився за цим навіть галицький красний Сойм, щоби удержавнити наші три гімназії з українською викладовою мовою. Але те удержавлення досі не наступило, а чому? Бо польська влада, польська галицька Шкільна Рада Краєва перепинює усіми способами удержавлення тих Гімназій.

Ми боремося від довгого часу не за особу цього, або того президента міністрів, бо ми не є міністроборці, а ми боремося проти ворожої системи правління. А ця ворожа система панує у нас в Галичині проти української нації також тепер, хоча президент міністрів д-р Зайдлер має добру волю. Та отеє буде так довго трівати, доки ми не будемо визволені зпід польського панування. Інакше не дасться ця справа розв'язати як слід.

Ми вважаємо samozрозумілим актом вдяки Австрії супроти найтяжче навіщеного українського населення, щоби заподіяні шкоди йому повернено в повнім розмірі та щоби частинам краю помогли до добробуту. Східна Галичина, замешкана українським народом, найбільше спустошена війною. Український нарід мусів на всіх господарських областях витерпіти найбільші втрати і принести найбільші жертви. А краєва централа покликана до відбудови краю мала завдання, ужити своїх засобів на хосен Східної Галичини і українського населення в тій мірі, в якій стоять спустошення, шкоди і жертви тих частин краю на Східній Галичині і українському народові виявити особлившу дбайливість.

Але дотеперішня діяльність краєвої централі для господарської відбудови Галичини виказує противну напрямну. Її засобів уживається в першу чергу для Західної Галичини і для польських власників більших маєтностей, з занедбанням найнагілших запотребувань українського народу. Провід централі є виключно в польських руках, так, що українські члени прибічної ради вже перед роком ствердили безцільність своїх мандатів.

Для нещасного, евакуованого населення навіть не приготовано конечних захистів. Що більше, тих нещасних усунено з вагонів серед поля та полишено їх без даху, одягів і поживи під голим небом. Не зважаючи на наші понаглявання, приречення центрального правительства, а також – як думаю – добру волю центрального правительства, нічого не робиться, щоби ратувати ці найнещасливіші жертви війни. Наслідком цього мусять у тій справі наступити радикальні способи заради.

Зміна такої діяльності краєвої централі, що так кривдить український нарід, вимагає: заснування окремої централі для господарської відбудови Східної Галичини; покликання українських фахових сил до

ведення всіх секцій і установа ключа державних засобів для східно- і західно-галицьких повітів. Саме на українських областях розігралися найбільші воєнні бої і ми випили найгіркішу чашу воєнних терпінь аж до дна! По страшних інтернуваннях і траченнях найневинніших людей; після політичних переслідувань і господарських спустошень наших областей маємо незаперечене і кровю добуте право, жадати винагороди від тієї держави, котрій ми завжди вірно служили.

Дотеперішня польська адміністрація в Галичині трактує наше українське населення наче масу без права, що мусить бути вигодована і винищена. Цю систему треба прецінь вже раз усунути, в інтересі тієї держави і нашої нації.

Така політика, що не спирається на узнанні національних прав, як також культурних і господарських потреб усіх народів держави, та що адміністраційними дисциплінами затроє відношення населення до австрійської держави, не може довше удержатись.

Сучасне політичне положення, котре виразилось конфліктом між народним представництвом, а правительством, означає осторогу для всіх державних мужів у Австрії: Заверніть, щоби не прийти годину за пізно!

Народи тієї монархії найдуть аж тоді тут свій дійсний захист і охорону, коли вони в правдивім звязку націй Австрії будуть мати забезпечене заспокоєння їх життєвих інтересів. Цю високу мету можна тільки тоді осягнути, коли всі народні племена держави одержуть безглядну спромогу: правити собою на своїх національних областях. Не можуть бути народи пануючі і народи піддані! Всі дотеперішні народи піддані мусять одержати національно-територіяльну самоуправу!

А тим, чого Українці очікують від нового конституційного устрою в Австрії, є повна національно-

територіяльна самоуправа на з'єдинених їх національних областях в австрійським державнім союзі. Бажання і домагання австрійських Українців є політично реальні і справедливі. Ми жадаємо поділу Галичини на дві часті: на західну польську і східну українську, так, як це в поділових проектах від р. 1847 до 1850 вже плянувало австрійське правительство.

Тільки створенням національно одноцілої провінції в рамках Австрії та забезпеченням її національної автономії, під гарантією прав для іншомовних меншин, може українська нація в Австрії бути дійсно свобідною та через розвій своїх сил стати повновартним чинником безпеки на сході монархії.

На узасаднення тих державно-правних змагань мусимо ствердити:

1. що коронний край Галичина у своєму теперішньому об'ємі не є історично-правнодержавною одиницею, а штучним конгломератом молодої дати (1861);

2. що саме при творенні коронного краю Галичини зовсім не звернено уваги на історичні і державноправні обставини, бо дійсну Галичину і Володимирію без огляду на історію і державні права злучено з чужими областями князівств Кракова, Сандомира та Освенціма і Затора в одноцілий коронний край;

3. що Буковина є інтегральною частиною історично і державноправно запорученого королівства Галичини і Володимирії, а її відлучення (1849) є супротивне історичним і державноправним зглядам.

Колиж хочемо, щоби повстало діло нового устрою Австрії, то до цього мусимо мати діяльну провідну політику.

Тут не йде про прихильність високої бюрократії, але про здійснення наших незадавених прав, щоби ми стали господарями у власній хаті!»

27. АВСТРІЯ НА РОЗПУТТІ

Остаточо в дні 22 липня 1918 р. приймив австрійський цісар Карло димісію кабінету президента міністрів д-ра Ернеста Зайдлера. Надії Зайдлера, що йому вдасться погодити народи Австрії і довести до перебудови монархії на союз народів, розвіялись. На дорозі до здійснення тієї державної проблеми станули австрійські Німці, що хотіли задержати провідне становище в Австрії та за ними пішли австрійські Поляки, що не думали вже про Австрію, але про свою державу і хотіли відірвати цілу Галичину для польської держави.

На місце д-ра Зайдлера покликав цісар Д-ра Гусарека на президента міністрів, – чоловіка знаного з неприхильности для Українців, – який вислугувався Полякам.

Невеселий був вже перший звіт голови нашої Парляментарної Репрезентації д-ра Евгена Петрушевича з конференції у нового президента міністрів д-ра Гусарека. Цей прем'єр поставив таку програму: треба передусім піддержати державу, а нема часу розв'язувати великі завдання; на це мусимо підіждати до мира, а тим часом удержати парламент. Далі він заявив, що Полякам не прирече неподільности краю, але й нам не дасть поділу Галичини; в засаді годиться на поділ централі відбудови краю тай на поділ університету у Львові, і готов є розпочати переговори...

Ця зміна правительства в Австрії і виявлені наміри нового прем'єра так дуже вразили наших парляментарних послів, що п. д-р Теофіль Окуневський вносив, щоби зложити посольські мандати, а п. Михайло Петрицький, щоби розбити парламент. Та до вирішення цих прикрих внесків не дійшло, а скінчилося на тому, що постановлено опозиційну тактику супроти правительства Гусарека і оголошено відносний комунікат. Те саме заявив також п. Василько іменем клубу буковинських послів.

Ця наша нарада дійшла до відома цісаря Карла і за кілька днів прийшов до нас у Відні архикнязь Вільгельм (Вишиваний), щоби нам переказати цісарські слова, ось якого змісту: Цісар Карло є в засаді за поділом краю, та поки-що доручив президентові міністрів Гусарекові почати переговори про поділ львівського університету і централі відбудови краю. За те дораджував нам архикнязь Вільгельм, щоби ми абсентувалися при голосуваннях в парляменті і цим посередно облекшили президентові міністрів зібрати більшість в парляменті, до ухвалення бюджету і воєнних кредитів, – значить державних конечностей...

В сам час вибрався цісар з проектом переговорів між Українцями і Поляками в справах університету і централі відбудови краю, коли вже не було часу до переговорювання, а треба було негайно ділати. Відтак в перших днях місяця серпня 1918 р. хотів цісар Карло приїхати до Львова, щоби тут проголосити якийсь акт державного значіння, але до цього не дійшло...¹³

Німеччина, Болгарія і Туреччина вже були готові перевести передше виміну верифікаційних актів мирового договору з Україною, а австрійсько-угорський міністер закордонних справ граф Бурян ще не порозумівся з австрійським премієром Гусареком і угорським премієром Векерлем про потребу ратифікації миру з Україною...

Тому ставало щораз ясніше, що треба нам самим підготовляти акцію в краю. Народний Комітет організував віча з протестами проти злуки Галичини з Польщею та довірочно підготовляв змову до самочинного перебрання влади в краю.

В цьому часі, коли мала вирішуватись наша доля, розпочав був о. Митрополит Андрей Шептицький

---

¹³ В дні 4 серпня 1918 р. був у мене граф Водзіцький з Президії Намісництва, щоби порозумітися в справі прийняття цісаря.

справу целібату, домагаючися, щоби значна частина наших богословів висвячувалася в безженному стані. Таке поставлення справи занепокоїло було наше громадянство та відвертало його увагу від головної справи, національно-державної. Наслідком цього була в дні 9 вересня 1918 року у о. Митрополита Шептицького наша депутація, зложена з пп. Юліяна Романчука, Олександра Барвінського, Д-ра Евгена Петрушевича, д-ра Стефана Федака, д-ра Кирила Студинського і мене, з представленням, щоби в інтересі загальної справи залишити це питання на інший час. Митрополит Шептицький був виrozumілий і не загострював цієї справи...

Австрія стояла на розпутьті і не знала куди ступити...

28. ОБІЖНИК ПРЕЗИДІЇ НАМІСНИЦТВА У ЛЬВОВІ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

ЦИРКУЛЯР (обіжник)

Президія ц.к. Намісництва

L. 9465/рг

Львів, дня 19 липня 1918.

До всіх панів цісарсько-королівських старост Східної Галичини, до панів цісарсько-королівських старост у Кросні, Яслі, Горлицях і Новому Сончі, а також до пана ц.к. радника двору і директора поліції у Львові.

Згідно з донесенням пана керівника ц.к. староства в Косові у всіх громадах цього повіту створені таємні українські гуртки (кружки), на чолі яких призначено керівників, які називаються війтами, або головами.

Кожен з керівників має свого заступника, а до складу гуртка входить певна кількість, залежно від кількості мешканців громади, поважних людей, званих десятниками.

Кількість цих десятників становить щонайменше 10 осіб, а в деяких більших громадах сягає навіть 30 осіб.

Усі кружки підлягають сотникові з осередком у Косові, з яким керівники окремих гуртків проводять досить часті таємні засідання у читальні товариства «Сільський господар» у Косові.

Сотник підлягає центральній організації у Львові, де приблизно 26 березня цього року мало відбутися зібрання, на якому нібито ухвалено якісь важливі постанови, що стосуються українського народу.

Діяльність згаданих таємних товариств, які нібито не розпоряджаються ніякими коштами, має поширюватися лише на винятково господарські і моральні справи, так принаймні подають назовні їхні члени, а зокрема мають мати на меті надання допомоги і поради жінкам у веденні землеробських господарств і обробці ріллі, жінкам чиї чоловіки були призвані на дійсну військову службу, а також опікуватися цими жінками, щоб ті не віддавалися пияцтву, неморальному життю або не розтрачували статків на непотрібні речі, а насправді мають правдоподібно зовсім інші наміри, адже розвивають жваву агітацію щодо об'єднання сильної України і підбурюють неосвічене русинське населення проти поляків і євреїв, забороняючи в них працювати, щось їм продавати і впускати їх до свого житла.

В деяких громадах цю діяльність доведено вже до такого рівня, що особам, які не хотіли виконувати розпоряджень і наказів гуртка, погрожують арештом і штрафами.

Не мушу зазначати, що такого роду діяльність загрожує спокоєві і громадському порядку, а також здатна викликати в майбутньому наслідки, небезпечні для цілісності держави, тож супроти неї також потрібно виступити з усією рішучістю і всіма доступними засобами.

Відповідно до цього прошу вас негайно дізнатися, чи подібні організації створено також у ваших повітах, і в разі позитивних спостережень звернути на їхню діяль-

ність пильну увагу, докласти всіх старань до встановлення конкретних фактів негативної і шкідливої діяльності спілки й окремих членів недозволених товариств, притягнути винних до карно-судової відповідальності і про кожен такий факт негайно доповісти Президії Цісарсько-королівського Намісництва.

Ц.к. Намісник генерал-полковник граф Гуїн.

Цей обіжник говорить своїм змістом сам про себе, значить про своїх авторів і їх політику. Зокрема, згадка про збори центральної української організації, що мали відбутися у Львові окола 26 березня 1918 р. та які мали підняти якісь важні ухвали, що обходять український наряд, – відноситься до нарад українських нотаблів, які відбулися у Львові в дні 25 березня 1918 р., про які мусили докладно знати: дирекція поліції і президія Намісництва у Львові. Та на посаді цісарського намісника у Львові сидів тоді австрійський Генерал граф Гуїн котрого польські політики закаджують своєю льяольністю супроти Австрії і підсувають йому доноси про діяльність тайних українських стоваришень, які мають бути небезпечні для цілости австрійської держави. Розуміється, що ми вже тоді не боялися переслідування з боку австрійської влади ані Поляків у Австрії...

А цей обіжник є одним з доказів політики Поляків супроти Українців під владою австрійської держави.

29. ВИЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І РАТИФІКАЦІЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ

В дні 2-го червня 1918 р. відбулося у Києві офіційне визнання Гетьмана Павла Скоропадського Німеччиною і Австро-Угорщиною, та за цим стояла на черзі справа ратифікації Берестейського договору. Німеччина, Болга-

рія і Туреччина, що підписали цей договір, перевели послідовно ратифікацію того договору без перепон. І так, в дні 15 липня 1918 р. відбулася у Відні виміна ратифікаційних грамот між Болгарією й Україною. Українську грамоту з підписом Гетьмана Скоропадського передав український посол у Відні В. Липинський; болгарську з підписом царя Фердинанда легатійний радник болгарського посольства у Відні п. Джебаров¹⁴. В дні 24 липня 1918 р. у Відні відбулася виміна грамот між Україною й Німеччиною. Українську грамоту передав посол В. Липинський, німецьку з підписом цісаря Вільгельма II. німецький заступник посла принц Штольберг-Вернігероде у Відні. А в дні 22-го серпня 1918 р. відбулася виміна грамот між Україною й Туреччиною в палаті турецького посольства у Відні. З українського боку передав грамоту радник посольства Ієв. Токаржевський Карашевич, а з турецького боку передав грамоту з підписом султана Магомета V. турецький посол у Відні Гусейн-Гільмі Паша.

Натомісць зовсім інакше відносилася до тієї справи Австро-Угорщина. Вона не пішла назустріч домаганням ратифікації Берестейського договору. Міністр закордонних справ граф Бурян розважував, чи політичне становище австро-угорської монархії вимагає устійнення відносин на східній границі та остаточно з початком місяця жовтня 1913 р. вже приготував був ратифікаційну грамоту, але польська Регенційна Рада у Варшаві заявила австро-угорському послові Уґронові, що ця ратифікація буде катастрофою для Польщі, і тому граф Бурян відложив ратифікацію Берестейського договору і до неї не допустив аж до розпаду Австро-Угорщини.

Та за те через настирливого австро-угорського посла графа Форгача в Києві заповів він самовільне

---

¹⁴ Болгарський посол професор Іван Дмитрович Шишманов предположив акредитовані грамоти в Києві 1 серпня 1918 р.

анулювання довірочного договору про поділ Галичини і проти цього внесло протест посольство Української Гетьманської Держави у Відні.

Ось так зислугувалась Австрія Полякам аж до самого краю...

30. НОТА З ПРОТЕСТОМ ПРОТИ АНУЛЮВАННЯ ТАЙНОГО ДОГОВОРУ, ВНЕСЕНА ДО АВСТРО-УГОРСЬКОГО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ гр. БУРЯНА У ВІДНІ

Посольство Української Держави у Відні.

Його Ексцеленції Пану Ц. і К. Міністрові Двора і справ закордонних.

Вельмишановний Пане Міністре, Ваша Ексцеленціє! Посольство Української Держави у Відні одержало від свого правительства з Київа повідомлення, що Ц. і К. Правительство Австро-Угорської Монархії анулювало дане при заключенні мира в Бересті Литовським зобов'язання, яким Ц. і К. Правительство, з метою скріплення близької приязні та живих взаємних зносин між обома державами, зобов'язалося:

Предложити найпізніше 20. липня ц. р. законопроект про відділення від королівства Галичини областей Східної Галичини з переважаючим українським населенням і влучення їх з Буковиною в один суцільний коронний край – та настояти всіма доступними йому по конституції засобами, щоб це предложення одержало силу закону.

Факт цей підтверджено Вашою Ексцеленцією особисто дня 24-го липня ц. р. З огляду на вище сказане, ні в чім не порушуючи гарячого бажання Української Держави – жити в якнайбільше приятельських і якнайтісніших зносинах з Австро-Угорською Монархією, я нижче підписаний, посланик Української Держави у Відні,

складаю від імени мого правительства на руки Вашої Ексцеленції протест проти цього анулювання, взятого на себе Ц. і К. Правительством з власної і доброї волі виключно в намірах скріплення приязні між обома державами.

Знаючи, що в даному разі заміри Ц. і К. Правительства були збудовані на основі замірів, які Його Цісарська і Королівсько-Апостольська Величність висловили при обняттю правління і підтвердили в своїй престольній промові, як також і в маніфесті до народів Австрії з дня 12 лютого 1918 р і тому непохитно вірячи, що на крок анулювання свого зобов'язання Ц. і К. Правительством мусіло рішитись із причин зовсім інших, а тільки не тому, щоб порушити дружні відносини між Австро-Угорщиною й Україною, Правительством Української Держави через моє посередництво висловлює тверду надію, що його бажання, аби Берестейський мир був якнайшвидше ратифікований в Австро-Угорській Монархії і щоб були допущені українські адміністраційні влади в занятій Ц. і К. військами частині Холмської землі, – буде сповнене і що тим самим буде дана реальна підстава для дальшого приятельського співжиття обох держав і їх народів.

Зостаюсь з виразом моєї великої пошани та глибокої поваги Вашій Ексцеленції, Вельмишановний Пане Міністре, щиро відданий

Вячеслав Липинський.

Відень, дня 24. липня 1918 р.

31. ТЕРОРИСТИЧНІ АКТИ НА УКРАЇНІ

Українська Держава мала своїх ворогів, які між собою порозумілись якраз тоді, коли настала гетьманська влада, що спиралась на Німців. Російські організації найшли собі поміч у совітських місцях і консульствах в Києві та Одесі. З ними оставали в зносінах українські

большевицькі організації, а також антантські агенти (шпіони), себто чинники, – яким залежало на тому, щоби підкопати Українську Державу. Терористичними актами мали вони внести розстрій в життя Української Держави, та викликати страхіття серед населення. В цій роботі панувала солідарність між агентами держав антанти й большевиками, як це виразно потверджує очевидець Дмитро Дорошенко.

Зокрема, в дні 6 червня 1918 р. сталася страшна катастрофа в Києві – вибух порохових складів на Звіринці. В 11-ій годині перед полуднем від сторони Звіринця почувся страшний вибух, від якого не тільки околиці Звіринця, але й далеко поза ними все потряслося, наче від землетрусу. З вікон посипалися шиби, з будинків кусники мурів, та в деяких будинках повиривало вікна і двері. Вибух викликав такий переполох, що люди не знали, що робити. Перелякані вибігали з своїх хат і втікали у всі сторони. Тим часом за першим вибухом прийшов другий і дальші.

Ці вибухи стались на Звіринці, на складах артилерійських приборів і вибухових матеріалів.

Пожарні сторожі, що з'їхалися на місце нещастя з усього міста, не могли нічого вдіяти, так що всю місцевість оточено українським військом і нікого не пущено за означені межі. Вибухи продовжувалися. Сила вибухів була така велика, що довкола нещастя будинки валилися один за одним.

Ініціатором і організатором терористичних актів був Центральний Комітет російської партії соціалістів-революціонерів. Першими жертвами терору були намічені: граф Мірбах, німецький посол у Москві, фельдмаршал Айхгорн і гетьман Скоропадський. Боева організація складалася спершу з трьох осіб: Григорія Смолянського, Бориса Донського й Жидівки Каховської.

Опісля в дні 30 липня 1918 р. Борис Донський кинув бомбу на фельдмаршала Айхгорна і смертельно поранив його, як також його адютанта, капітана фон Дреслера. За кілька годин оба поранені померли. Убивця схоплено. На другий день появилася оповістка гетьмана, в якій він заявив про непричасність українського народу в злочині та зазначив, що на приятеля Української Держави підніс руку ворог України. У Відні іменем Української Держави зложив заяву співчуття в німецькому посольстві посол України, Вячеслав Липинський. Гетьман вислав телеграму з заявою співчуття від Української Держави й Народу до німецького цісаря Вільгельма II., котрий відповів подякою...

32. ПІДГОТОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ГАЛИЧИНІ

Наради про організацію адміністрації і війська, що мали заняти Львів і Східну Галичину в ім'я української державности, розпочалися в місяці серпні 1918 р. у Львові.

Ці підготовні наради вели уповноважені Народним Комітетом: Іван Кивелюк, д-р Степан Баран, д-р Василь Панейко, д-р Володимир Бачинський і д-р Льонгин Цегельський. Сходини були строго довірочні та відбувалися в музею Товариства «Просвіта». На ці наради запрошувано кожним разом по кількох організаторів з повітових комітетів, щоби зокрема кожного з них докладно поінформувати: хто і що має робити та кого має приєднати до тайної змови щодо перейму влади в означеному дні.

Найбільші труднощі були з військовою змовою, бо у нас не було відповідного коменданта, щоби зорганізував наше військо і обняв команду у Львові. Були тоді у Львові наші молоді офіцери, що служили в австрійській армії і вони нараджувалися над тим, якби зорганізувати

українське військо з тих частин австрійської армії, які стояли у Львові, але тут не мали ми команданта.

Василь Панейко, Політика, ч. 3. 1925, на сторони 49 каже: «Не було відповідного команданта і я поїхав до Чернівців, аби вижебрати там у архикн. Вільгельма якогось стрілецького офіціра на евентуального команданта Львова, та привіз відти на жаль тільки бідолашного і до ніякого серйозного завдання нездатного Вітовського». Як сотник Дмитро Вітовський виконав своє завдання, скажу опісля.

Справу перейми державної влади в Галичині інакше розумів Народний Комітет у Львові, а інакше президія Парляментарної Репрезентації у Відні, на чолі з головою д-ром Євгеном Петрушевичем. Народний Комітет не вірив австрійському урядові і приготовлявся до того, щоби самочинно обняти державну владу на галицькій, українській території, а президія Української Парляментарної Репрезентації вірила в те, що Австрія по справедливості передасть Українцям галицьку територію. Тому ця підготівна діяльність ішла двома шляхами.

Наша Парляментарна Репрезентація ось так представляла собі перебрання державної влади в Галичині від Австрії. Австрійський цісар заіменує двох намісників: Українця у Львові і Поляка в Кракові. Під львівським намісником буде ціла територіяльна область львівської судової округи, себто Східна Галичина і Буковина, а під краківським намісником Західна Галичина. До часу формального уконституовання української державности на території Східної Галичини і Буковини, разом, будуть ще функціонувати центральні власти у Відні, щоби наладнати розділ державних установ: Намісництва, Краєвої Дирекції Скарбу, Дирекції почт і телеграфів, Дирекції Залізниць і Централі відбудови краю, як також Виділу Краєвого і жандармерії.

Вкінці наступить відлучення від Відня...

33. ПОДОРОЖ ГЕТЬМАНА ДО НІМЕЧЧИНИ

Гетьман Скоропадський вирішив поїхати до Німеччини, щоби з центральним урядом в Берліні порозумітися про взаємні відносини щодо України та усунути перепони, які ставила німецька військова влада в справі організації української армії і чорноморської фльоти, як також при цій нагоді бути в гостині у німецького цісаря Вільгельма II.

Гетьман виїхав з Київа в дні 3. вересня 1918 року з товаришем міністра закордонних справ Палтовом із кількома особами з свого почету, та вечером 4. вересня 1918 р. прибув до Берліна. На другий день відвідав гетьман в супроводі українського посла в Берліні барона Штайнгеля, німецького державного канцлера графа Гертлінга, з котрим відбув довшу конференцію, а також заступника державного секретаря фон Буше.

Відтак виїхав гетьман до Кассель і в дні 6. вересня 1918 р. прийняв його цісар Вільгельм в замку Вільгельмсгеге біля Кассель. Це було перше побачення гетьмана з німецьким цісарем та розмова між ними протягнулась цілу годину. З нагоди цього побачення вручив цісар Вільгельм гетьманові великий хрест Червоного Орла. Потому був запрошений до цісаря товариш українського міністра закордонних справ Палтов.

Опісля відбулося у німецького цісаря снідання і підчас тієї гостини цісар і гетьман обмінялись тостами.

Цісар Вільгельм II. виголосив німецькою мовою такий привіт: «Пане Гетьмане! Мені справляє велику радість витати в Німеччині Вашу Світлість, як правдивого представника українського народу та його правительства. Я можу висловити моє найгорячіше вдоволення, що приязні відносини між Україною й Німецькою Державою здобули тією гостиною своє явне заманіфестування. Війна завдала тяжкі рани також і Україні. Коли по визволенні скованих в російській царській державі народних

сил Українці, пригадавши собі свою славу історію, проголосили себе самостійною державою і звернулись до Німеччини з проханням допомогти їм при будівництві їх держави, я охоче приложив до цього мою руку, щоб забезпечити їм бажану поміч. Моє правительство і правительство моїх високих союзників взяли на себе завдання створити для України міжнародну правову підставу, задля її державного становища, а наші армії помагали завести спокій в країні, розхитаній руйнівними елементами. Під охороною цих армій могла розпочатись відбудова держави. Ви, Ваша Світлосте, винесені і підтримані широкими масами українського селянства й прихильних до порядку громадян, почали з обережністю й тактом відбудовувати Україну до нового впорядкованого життя і поклали через створення права й закону основу для свободи й ладу. Городянин може тепер спокійно віддатися своєму ремеслу, а селянин безпечно працювати на своїй ниві та користуватись плодами своєї праці. Багато ще треба зробити, але Україна під енергійним проводом Вашої Світлості пройшла вже велику частину дороги до свого внутрішнього скріплення й забезпечила собі основу для майбутнього розвитку. Мені справляє особливу радість, що в спільній праці перебуваючих на Україні німецьких військ і урядовців з українськими властями починає розвиватися почуття все більшого взаємного довіря між обома нашими народами. Дозвольте мені, Ваша Світлосте, висловити надію, що політичні й господарські відносини між Німеччиною й Україною, доповняючи себе взаємно, будуть ставати все кріпшими й щирішими. Його Світлості Гетьману України: слава! слава! слава!» У відповідь на цю промову німецького цісаря сказав гетьман українською мовою: «Ваша Імператорська й Королівська Величносте! З почуттям найглибшої вдячності вислухав я ласкаві слова, з якими Ваша величність зволили до мене звернутись. Ці слова знайдуть по всій Україні глибокий,

вдячний відгомін. В страшних стражданнях, викликаних цією війною, прокинулось національне почуття поневолених до цього часу народів, як ясні зорі будучого миру. Завдяки могутій піддержці Німеччини та її високих союзників здобув український народ міжнародно-правові основи для своєї державної самостійности й незалежности. Відбудування цієї нової держави вимагає від мене і від моїх співробітників якнайбільших зусиль. Найласкавіший прийом, яким Ваша Величність зволили мене вшанувати, зустріне весь український народ, як ознаку прихильности Вашої Величности до молодої України і він додасть нам сил виконати важкі завдання, які нас ще дожидають. Я дозволю собі висловити разом з Вашою Величністю тверду надію, що так щасливо розпочаті вже політичні та економічні відносини між могутчою Німеччиною й Україною будуть усе більше зміцнюватись на добро обох народів. В імени вдячного українського народу, підіймаю я, як гетьман усієї України, мою чашу за здоровля Вашої Імператорської і Королівської Величности і за славну будучність хороброго й вірного німецького народу. Його Величності Німецькому Імператорові слава, слава, слава!»

Коли гетьман скінчив свою промову, цісар Вільгельм простягнув до нього руку і обмінявся з ним сердечним стисненням¹⁵.

34. МАНІФЕСТАЦІЙНЕ ВІЧЕ УКРАЇНЦІВ МІСТА ЛЬВОВА В СПРАВІ ГАЛИЧНИНИ

В неділю 22 вересня 1918 р. відбулося у великій салі Народного Дому у Львові маніфестаційне віче Українців міста Львова.

Це був протест українського Львова проти прилучення Галичини до Польщі. Велика саля «Народного Дому»

¹⁵ Опис подорожі гетьмана подано у видавництві: Mitteilungen des Ukrainischen Ministeriums des Aussern, Kiew, 1918, N. 1 – 2.

не могла змістити всіх учасників зборів. Головний реферат виголосив голова Народного Комітету посол д-р Кость Левицький після чого промовляли: секретар Народного Комітету д-р Степан Баран, письменник Модест Левицький з Київа і пос. д-р Льонгин Цегельський. Збори ухвалили резолюцію з домаганням повного виконання зобов'язань Австро-Угорщини супроти української держави, обнятих берестейським договором, отже також зобов'язання щодо поділу Галичини й утворення українського коронного краю в Австрії.

Коли ж на трибуні появився гість зі столиці української держави і пригадавши зібраним, як Тарас Бульба на заклик свого мученого сина Остапа, «Чи чуєш батьку?» – відповів: «Чую, сину!» – заявив, що українська держава чує голос поневоленої Галичини, – настроїв зібраних піднісся до найвищого ступня фанатичних окликів.

Ідея єдності всіх українських земель і всього українського народу панувала тоді неподільно в душах і думках українського народу Галичини. Це засвідчило львівське віче і всі віча, які тоді відбувалися в цілому краю. Доки український народ Галичини має надію, що австрійська держава дасть йому змогу свobodного життя в своїх державних границях і тим самим змогу духового єднання зі своїми братами в українській державі, доти він ставить домагання утворити український коронний край в Австрії.

Отее була провідна політична думка галицьких Українців – в тому часі.

35. СВЯТОЧНЕ ВІДКРИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КИЇВІ

Дня 6 жовтня 1918 р. відбулося святочне відкриття Державного Українського Університету в Київі. Це відкриття було великим національним святом нашої України. На свято прибули представники українського прави-

тельства, дипломатичні представники держав, професори високих шкіл, студентство, та маса громадянства.

Свято розпочалось молебнем, відправленим о. В. Липківським. Після молебня прибув гетьман, котрого привитано національним гимном. Він заняв приготоване місце на окремому підвищенні і прочитав грамоту про відкриття університету, та передав її ректорові Т. Сушицькому. Текст тієї грамоти був такий:

«Грамотою цією ознаймуємо всім тим, кому про це відати належить, а особливо пану міністрові освіти, панам ректорові, професорам і студентам, що Ми визнали за благо для всього люду українського утворити в столиці України, місті Києві, перший Український Державний Університет в складі всіх чотирьох факультетів. Призиваючи Боже благословення на це нове огнище народньої освіти, бажаємо, щоб цей Університет, сприяючи широкому відродженню нашої національної культури, виявив усі творчі сили багатого духом та здібностями українського народу».

Після прочитання тієї грамоти гетьман звернувся до зібраних професорів, студентів та гостей з такою промовою: «Панове! В сьогоднішній день, коли ми кладемо найбільшу основу української культури й науки, ми повинні перш за все з вдячністю згадати про тих історичних діячів, які у свій час також прямували до тієї високої мети. Імена гетьманів: Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Виговського, Дорошенка, а особливо Мазепи, як поборників і заступників народньої освіти на Україні, повинні на завжди залишитись на сторінках історії українського національного самопізнання. Із свого боку, йдучи тим самим шляхом, я обіцюю доложити всіх сил своїх для того, щоб допомагати розвиткові й процвітанню цього нового храму науки. З сердечним привітом звертаюся до Вас, панове професори і студенти, і од щирого серця бажаю Вам успіху у Вашій роботі.

«Панове професори! У Ваші руки передає правительство вищу освіту української молоді, цього цвіту всього нашого народу. В цій великій справі, я певен, Ви будете кермуватись широкими гуманними цілями, пам'ятаючи, що наука єсть всесвітнє надбання всього людського генія, всієї людської культури. Отже тому не повинно бути на цьому полі місця для вузкої національної нетерпимости; навпаки – все велике, що зроблено вченими мужами, як у Західній Європі, так і в Росії і те, що вони зроблять в потонні часи, повинно бути також і Вашим придбанням. Всі здобутки людської думки по всіх галузях науки мають бути прийняті Вами і перетворені в горнилі національної свідомости українського народу. Я певен, що Ваш молодий університет зрівняється незабаром по своїм науковим успіхам зі своїми старшими братами на заході і сході.

«Панове студенти! Закликаючи Вас до наукової праці, я вважаю своїм обов'язком зазначити одно важне питання: наша доба єсть добою великих соціальних реформ. Але ми бачимо також, як ці ідеї, коли їх фальшиво зрозуміти, ведуть до нечуваних страхіть, до руїни культури та цивілізації, до повного знищення свободи особи. Тільки на основах науки, на основах державности та принципі індивідуальної свободи – можливий соціальний поступ людськості.

«Твердо вірю, що в стінах цього університету Ви станете на цих основах і, вступивши в життя, Ви зробітьесь оборонцями законности й справжньої свободи особи і діяльність Ваша послужить для процвітання та добробуту народу українського й нашої дорогої України».

Грамоту й промову вислухала кількатисячна аудиторія стоячи і приняла голосним «Слава». Хор ще раз виконав «Ще не вмерла Україна».

Відтак міністр освіти, сенатор М. Василенко звернувся до гетьмана з такою промовою: «Ясновельможний Пане Гетьмане! Серед бурхливих подій нашого часу,

коли ллється багато крові, коли руйнуються здобутки культури, Ви, Пане гетьмане привели до життя Український Державний Університет». Зазначивши далі значіння великої французької революції в розвитку національної самосвідомости народів Європи, міністр зауважив, що з того часу починається національний рух Українців галицьких і наддніпрянських. Наслідком національної самосвідомости явилось утворення Українського Державного Університету. Цей університет виріс з народнього університету. «Ви, Пане Гетьмане, – казав міністр, – пішли назустріч народним бажанням і народний університет перетворено в університет державний... Університет утворено в Києві, осередку української культури, осередку українського національного життя. Там, на другій горі університет Св. Володимира!» Згадавши про значіння університету Св. Володимира для колишнього українського національного життя, міністр висловив надію, що обидва ці огнища культури будуть спільно працювати над підвищенням добробуту людности України.

Після міністра М. Василенка виступив з промовою ректор університету проф. Т. Сушицький: «Ясновельможний Пане Гетьмане! Київський Український Державний Університет щиро дякує Вам за вашу грамоту! Дозвольте мені пригадати, що ми тут одкриваємо перший український університет завдяки Вашій допомозі. Коли Народний Український Університет дійшов до думки, що не личить українському народові мати лиш «народний» університет, що не личить йому залишатись лише недержавним огнищем української культури, коли повстало питання, чи знайдеться місце, де б міг притулитись Український Державний Університет, Ви, Ясновельможний Пане Гетьмане, підтримали нас. Ви пішли назустріч нашим домаганням і університет було забезпечено помешканням. Вам наша щира подяка! Ви підтримуєте нас і в других справах. Ми дуже раді, що

Ви своєю присутністю вшанували перший день життя Університету і сподіваємось, що ми тут зустрічаємо Вас не в останнє. Ми не можемо похвалитися своїм улаштуванням, але-ж 3.000 студентів, з яких 99% – Українці, це-ж такий національний моноліт, що дає нам надію на успіх і велике значіння нашої майбутньої праці Дозвольте-ж мені од Ради професорів і од студентства щиро подякувати Вам за все зроблене для нас і витати Вас в цей великий день життя першого на всьому світі українського університету. Нехай живе Ясновельможний Пан Гетьман!» Пішли знову оклики «Слава» та спів кантати. «Живи, живи Україно».

Тоді гетьман вийшов. Після того продовжувалася ще офіційна програма відкриття: промови і привіти. Серед промов зробила велике вражіння промова представника галицьких Українців, члена австрійського парламенту, д-ра Льонгина Цегельського: «Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будуччину українського народу. Українська нація прилучилася до європейської культури і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, Галичан, до себе та цим вирішиться доля й нашого університету у Львові, ми його дістанем! Я бажаю, щоб Ваш університет, світоч науки, розвивався і цвів і щоб його проміння йшло на всю Україну, і щоб Україна жила і розвивалася, поки роду людського!» Свято закінчилось співом національного гимну й студентської пісні «Гаудеамус ігітур»¹⁶.

Скоро по відкритті Київського Українського Університету відкрито Державний Український Університет в Кам'янці Подільському. Ректором Кам'янецького Університету назначено професора Івана Огієнка.

---

¹⁶ «Відродження», 1918, № 154.

36. В ПАЛАТІ ПОСЛІВ ДЕРЖАВНОЇ РАДИ У ВІДНІ, В ДНІ 9 ЖОВТНЯ 1918 р.

З приводу відбудови знищених війною країв австрійської монархії розвинулась в Палаті Послів Державної Ради у Відні, в дні 9 жовтня 1918 р. дебата про внутрішню політику Австрії.

Польський посол Ангерман витав проклямацію незалежної Польщі, добачуючи в цьому визволення всего польського народу¹⁷. Чеський посол Заграднік виступив проти німецької політики в Австрії і обстоював чеську державно-правну програму та висловлював думку, що Чехи порозуміються з Німцями, але дома, в Празі. Польський незалежний соціаліст Брайтер домагався, щоби дати свободу всім поневоленим народам і відбудувати польську державу, але з виключенням прилучування до Польщі чужих національних земель. А Східно-галицьку справу дораджував вирішити голосуванням населення (плебісцитом), з виключенням всякого посторонного вмішування.

Опісля промовляв посол д-р Кость Левицький. Він виказував недомагання відбудови Східної Галичини, найбільше знищеної світовою війною і домагався негайної напрари воєнних шкід на українських землях,

---

¹⁷ Польська Регенційна Рада у Варшаві проголосила дня 8 жовтня 1918 р. незалежну Польщу, та вже на другий день, 9 жовтня 1918 р. ухвалило польське «Коло» у Відні домагання, щоби злучити в польській державі всі землі, на яких польський нарід історично і культурно має домінуюче становище! До цього відносилася промова польського посла в Державній Раді у Відні. Такі польські домагання виключували всяке порозуміння з Українцями, бо польська сторона завсіди підносила і на усіх наших землях хотіла мати своє історичне і культурне становище як домінуюче, а не хотіла узнавати нашої більшости населення і етнографічного характеру наших земель.

що може наступити тільки тоді, коли створиться окрему централю відбудови українських земель. Далі протестував проти політики австрійського уряду у Східній Галичині, котру віддано в руки Поляків. Австрійські Українці ніколи не погоджувалися з тією системою правління, щоби українську справу трактувати наче домашню галицьку справу, бо в таких відносинах український народ не може жити в цій державі. Бесідник рішуче стверджує, що українська справа є міжнародною справою! (Оплески українських послів). Тому Українці домагаються свободи і самоуправи на своїх землях, а здійсненню цього домагання є поділ Галичини. Це є необхідна умова. А коли австрійське правительство не може перевести цього поділу, або не хоче, то галицькі Українці заявляють безумовно, що їх шлях веде не до Варшави, але до Київа! (Оплески українських послів). Коли б проти їх волі хотів хто прилучити галицьких Українців до польської держави, то такого насильства можна доконати тільки по їх трупах.

Оце були вже останні судороги австрійського парламенту...

37. НАРАДА УКРАЇНСЬКОЇ ПАРЛАМЕНТАРНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ВІДНІ, 10 ЖОВТНЯ 1918 р. І ПОДІЇ В КРАЮ

Всякі познаки щораз більше вказували нам на те, що Австрія розпадається. Цісар Карло безнастанно покликуює президії парламентарних клубів на наради і з того нічо не виходить, бо у нього нема провідної думки; дорадники цісаря ходять безрадно і думають передвоєнними категоріями, – щоби тільки виминати труднощі, а парламентарні, посольські клуби збираються окремішне і радять у своїх ґрупах: як би то щасливо вийти з тієї Австрії...

Під такими вражіннями зійшлась на нараду ціла Українська Парляментарна Репрезентація у Відні, вечером дня 10. жовтня 1918. р., в нашій клубовій салі віденського парламенту.

Приявні були: члени Палати Панів: митрополит Андрей Шептицький і міністр д-р Іван Горбачевський, всі українські парляментарні послы разом з соціалдемократом п. Семеном Вітиком та з буковинськими послами під проводом голови п. Миколи Василька.

Нараду проводив п. д-р Евген Петрушевич, а д-р Евген Левицький з'ясував політичне положення в Австрії, вказуючи на потребу створення національної конституанти, яка буде покликана іменем українського народу австрійсько-угорської монархії: виконати право національно-державного самовизначення. Учасники тієї наради заявили одноголосно за тим, що вже прийшов останній час, щоби також західна частина української нації визволилась, виконуючи своє право самовизначення. Рівночасно запротестували проти посягань Регенційної Ради у Варшаві на українську Східну Галичину.

Вкінці вирішили одноголосно: скликати на 19 жовтня 1918 р. до Львова мужів довіря зі всіх українських областей Австро-Угорщини і на цьому національному зборі покликати до життя конституанту, – Українську Національну Раду, яка буде управнена проголосити і перевести в діло право самовизначення українського народу на його західних землях.

До Української Національної Ради призначено: членів Палати Панів австрійської Державної Ради української народности, українських парляментарних послів, українських соймових послів і по трьох представників усіх українських партійних управ з Галичини і Буковини.

Ці постанови повної Української Парляментарної Репрезентації у Відні предложив я в дні 12 жовтня 1918 р. до одобрення Народному Комітетові у Львові, як

начальній управі Національно-демократичної Партії. Над тим моїм звітом вивязалась велика дебата. Головно д-р Степан Баран підносив, що в складі Української Національної Ради замало буде представників наших центральних установ, зокрема нашої Національно-демократичної Партії. Д-р Володимир Охримович відповів, що це буде тільки тимчасова конституанта. Д-р Степан Томашівський ставив вимогу, щоби національні збори вибрали ексекутиву, як відповідальний орган для переведення засадничих постанов в діло. О. Олександр Стефанович і редактор Василь Панейко замітили, що треба вже раз означити наше відношення до Австрії, щоби поставити ясну плятформу наших домагань щодо української держави. Іван Кивелюк вимагав, щоб наслідком прийняття точок Вільзона, заявитися відразу за Україною. О. Д. Лопатинський був за тим, щоби приймати до відома постанови Парляментарної Репрезентації та підготовлювати в краю дальшу акцію. Іван Труш звертав увагу на те, щоби приєднати публіцистику світа для оборони нашої справи, бо без цього не добудемо нашої держави. Остаточно, Народний Комітет приняв до відома мій звіт і одобрих постанови Парляментарної Репрезентації, щоби не перепинювати акції у важному моменті.

А українське студентство, без ріжниці партій, на своїх зборах в дні 13 жовтня 1918 ухвалило таку резолюцію: «Українське студентство, стоячи на ґрунті самоозначення народів, ставить одиноко оправдане, доцільне, невідкличне і справедливе домагання: зєдинення всіх українських земель, заселених українським народом, в одну державну цілість, – від нікого незалежну, демократичну українську державу».

Одночасно ці збори українських студентів привитали проклямацію незалежної Польщі, зложеної з безуслівно польських земель, себто: етнографічно польських

територій, в цій надії, що незалежна Польща житиме в добрих сусідських відносинах з незалежною Україною.

Опісля, в дні 15 жовтня 1918 р. зголосилися до Народного Комітету представники української студентської молоді, щоби їх допустити до нарад Української Національної Ради, як окрему партійну групу. Їхнє домагання я переказав голові Конституанти д-рові Євгенові Петрушевичеві. Та представників українських студентів допущено відтак до Української Національної Ради з голосом рішачим.

38. ЦІСАРСЬКИЙ МАНІФЕСТ З 16 ЖОВТНЯ 1918 р.

Надзвичайне видання урядової газети у Відні проголосило несподівано такий цісарський маніфест:

«До моїх вірних австрійських народів!

Відколи я вступив на престол, було моїм незломним стремлінням осягнути для всіх моїх народів мир, якого вони бажають, а також вказати австрійським народам ці шляхи, якими вони могли би без перепон розвинути силу своєї національності, та без труднощів і поборювань – довести до благородного розвою, вихісновуючи їх для свого духового і господарського розвою.

Жахливі змагання світової війни спиняли до цієї пори діло мира. Геройська відвага і вірність, пожертвування, готовість зносити терпіння та недостатки, були в тих важких часах славною обороною батьківщини. Важкі жертви війни мусіли нам запевнити почесний мир, на якого порозі, ми, при Божій допомозі сьогодні стоїмо. Тепер мусить негайно розпочатися перебудова батьківщини на її природних, й тому найпевніших, основах.

Бажання австрійських народів належить до цього старанно погодити та привести до здійснення. Я вирішив діло це, при свобідній співпраці моїх народів, перевести по думці тих засад, які прийняли союзні держави в

мирових умовах. Австрія по волі своїх народів має бути союзною державою, в якій кожне плем'я в країні, яку заселює, творить свій власний державний організм:

З'єднання польських земель Австрії з незалежною польською державою тим не пересуджується.

Місто Трієст зі своєю областю, відповідно до бажань його народів, одержує окреме становище.

Така перебудова, що ніяк не порушує цілоти країв святої угорської корони, має забезпечити кожній національній державі її незалежність, – однак вона буде успішно берегти спільних інтересів і їх всюди там підносити, де спільність є життєвою konieczністю поодиноких державних організмів. В першу чергу вказане з'єднання усіх сил, щоб усі великі завдання, що виринають як наслідки війни, поладнати успішно на основі засад права і справедливості.

Доки не довершиться тієї перебудови законним шляхом, залишаються в силі, без ніякої зміни, установи, що існують для загальних інтересів. Моє правительтво одержало доручення приготувати негайно усі праці для перебудови Австрії.

До народів, на яких самоозначенні буде основана нова держава, звертаю мій заклик, щоб вони співділяли в цьому великому ділі через Національні Ради, які створені з послів до Державної Ради кожної нації, мають заступати справи народів у відношенні до себе та до мого правительтва.

Нехай наша батьківщина, скріплена згодою народів, які в ній живуть, вийде з воєнної хуртовини як союз вільних народів.

Нехай Всевишній благословить нашу працю, щоби велике діло мира, яке ми творимо, сталося щастям усіх моїх народів.

Відень, 16 жовтня 1018.

Карло в. р.

Гусарек в. р.»

Народний Комітет, начальна управа Національно-Демократичної Партії, нараджувався дня 17 жовтня 1918 р. над справою, яке значіння має для нас цей цісарський маніфест та вирішив приймати цей акт за плятформу до організування української національної держави на українських областях Австрії.

А двірські круги Габсбургів, через архикнязя Вільгельма (Вишиваного) піднимали заходи, щоби українська конституанта заявила за приступленням до Австрії¹⁸...

Автором цього цісарського маніфесту був д-р Ернест Зайдлер, попередний президент міністрів і найближчий дорадник цісаря Карла..

39. УКРАЇНСЬКА КОНСТИТУАНТА У ЛЬВОВІ

Президія Української Парляментарної Репрезентації скликала на день 18 жовтня 1918 р. до салі «Української Бесіди», в Народному Домі у Львові: нараду намічених членів української Конституанти, щоби підготувати вирішення для всенародного збору українських нотаблів, який мав відбутися дня 19 жовтня 1918 р. у великій салі Народного Дому у Львові.

Наради Конституанти відбулися пополудні при співучасті митрополита Андрея Шептицького, єпископа Григорія Хомишина, українських парляментарних послів з Галичини й Буковини, українських послів до останнього сойму Галичини і Буковини та відпоручників українських партійних організацій. Міністр проф. д-р Іван Горбачевський оправдав свою неприявність недугою.

---

¹⁸ Якраз в дні 17 жовтня 1918. р. вже доручено мені двірський лист від архикнязя Вільгельма з запитом про настрої нашої Конституанти. На цей лист я відповім йому того самого дня, виминаючи саме рішення справи.

Провідник нарад голова Української Парляментарної Репрезентації д-р Євген Петрушевич пояснив ціль тієї підготовної наради, а саме – устійнення внесень на завтрашні збори. Парляментарні послы пояснювали політичні відносини в Австрії, заповідаючи розпад тієї держави. Послы покликувалися на значіння цісарського маніфесту з 16 жовтня 1918 р., з чого слідувало, що в цьому історичному моменті нам треба уконституувати Українську Національну Раду, як одинокє легальне представництво нашого народу, а також проголосити українську державу, на територіях Східної Галичини, Буковини і Угорської України.

По довгій, живій дискусії прийнято резолюції з проголошенням українського державного права на українських областях Галичини, Буковини і Угорської України, залишаючи покищо вирішення про федераційний звязок тієї держави з іншими державними організаціями.

Це вирішення перейшло більшістю голосів приявних членів Української Національної Ради, і з цього приводу сецесіонували соціяльні демократи під проводом Миколи Ганкевича. Вони обстоювали рішуче, щоби проголосити також негайну злуку західних українських земель з Придніпрянською Україною, тоді гетьманською українською державою і щоб таким чином Соборна Українська Держава станула разом в обороні нашого державного права. Проте більшість членів Української Нац. Ради обстоювала при тому, щоби в першу чергу створити західно-українську державу і тоді наше державне представництво вирішить питання про федерацію, чи сполуку. Всякі пояснювання, остороги і переговори не довели до порозуміння обох сторін і під цим прикрим вражінням мали відбутися на другий день,

себто 19 жовтня 1918. р., всенародні українські національні збори у Львові.

Відтак уконституувалася Українська Національна Рада і прийняла свій статут.

40. СТАТУТ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ, – ПРИНЯТИЙ У ЛЬВОВІ 18 ЖОВТНЯ 1918. р.

§. 1. Українська Національна Рада є Конституантою тієї частини українського народу, яка живе в австро-угорській монархії, на цілій його етнографічній території.

§. 2. У. Н. Р. має право і обовязок:

а) виконати в хвили, яку признасть за відповідну, іменем українського народу австро-угорської монархії, його право самоозначення та рішити про державну долю всіх областей заселених тим народом;

б) підприняти усі постанови та заходи репрезентативного, законодатного та адміністративного характеру, щоби своє рішення під а) перевести в життя.

§. 3. У. Н. Р. складається:

а) з членів Палати Панів австрійської Державної Ради, української народности;

б) з усіх українських послів до австрійської Державної Ради з Галичини і Буковини;

в) з українських послів Краєвих Соймів;

г) з відпоручників партійних організацій з усіх українських областей, по трьох з кожної партійної організації.

§. 4. Скликує У. Н. Р. і проводить на її засіданнях кожночасний голова У. П. Р., а у випадку його перешкоди, той, кого голова У. П. Р. до цього уповажнить.

§. 5. Важніші публичні заяви підписують іменем У. Н. Р.: голова У. П. Р., члени Палати Панів, президії усіх українських клубів парламентарних і сеймових та по одному відпоручникові кожної партійної організації.

41. ВСЕНАРОДНІ УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ ЗБОРИ У ЛЬВОВІ

На другий день, 19. жовтня 1918. р. мав відбутися у Львові, у великій салі Народного Дому: збір українських нотаблів з Галичини, Буковини і Угорської України, назначений на 11 годину перед полуднем. Та вже від вчасного ранку збиралися гуртки Українців перед Народним Домом у Львові і не зважаючи на те, що тут має відбутися збір запрошених осіб (мужів довіри), вимагали, щоби безумовно допустити їх на салю нарад. Пояснювання наших послів, які мали провірявати легітимації учасників збору, на нічо не здались, бо гуртки зацікавлених увійшли силою на салю і не було способу їх усунути. З причини великого натоппу незапрошених учасників, між котрими були також не-Українці, – плянований з'їзд українських нотаблів перемінився у велике народне віче.

Наради почалися аж по 12 годині в полудне, під проводом президента Української Національної Ради: Д-ра Евгена Петрушевича. Він виголосив привіт, з'ясував національно-політичні відносини в Австрії в цьому історичному моменті і подав до відома зборів, що уконституувалась Українська Національна Рада та проголосив заснування української держави на українських територіях австрійсько-угорської монархії – такою прокламацією;

«Стоячи на становищі самоозначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановляє:

I. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцілу українську територію.

II. Ця українська національна територія уконституується оцим як українська держава. Постановлюється поробити приготовні заходи, щоби рішення це перевести в життя.

III. Взивається всі національні меншини на цій українській області, – причім Жидів признається за окрему національність, щоби уконституувалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в кількості, відповідаючій їх числу населення.

IV. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної тим способом держави, на основах: загального, рівного, тайного і безпосередного права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в правительстві для національних меншин.

V. Українська Національна Рада жадає, щоби зорганізована отсим в державу українська територія мала безумовно своїх заступників на мировій конференції.

VI. Теперішному австро-угорському міністрові заграничних справ гр. Бурянові відмовлюється права пересправляти іменем тієї української території».

Це проголошення прийняли збори з великим захопленням, але зараз зголосилися до слова українські соціалдемократи і знову домагалися, щоби рівночасно з проголошенням української держави на українських територіях Австро-Угорщини, проголосити також злуку її з Україною.

На цьому зборі речник партії соціальних демократів Микола Ганкевич зложив окрему заяву, в котрій сказав: «У великій історичній хвилині, коли паляться основи старого світа і на його руїнах зростає нове життя вольних, самостійних народів, що самі рішають про свою долю і будучність, – Національні Збори Українців австро-угорської держави проголошують торжественно перед

цілим світом, що домаганням і ціллю усіх Українців є зєднання всіх українських земель австро-угорської держави в одну державу, що ціллю наших національних змагань є – зєдінена, вольна, самостійна Українська Республіка».

Так по раз перший виступили наче дві протилежні політичні орієнтації галицьких Українців. Одні хотіли передусім устійнити державно-правне становище західно-української держави та опісля наладнати її міждержавне відношення до Придніпрянської України, а другі хотіли відразу розв'язати проблему Соборної України в заяві сполуки з Придніпрянською Україною.

В самій справі були тут поважні розважування наших політиків, а саме, що Придніпрянська Україна була слаба і не вказувала на те, що цим шляхом створиться дійсно Соборну Україну, і тому частина наших політиків думала, що злука з Австрією може дати нам захист перед імперіалістичним напором найближчих сусідів.

Але не можу тут також поминути тих побоювань, які підносили наші соціалдемократи. Вони побоювались, що ми повернемо до Австрії, або ставши самостійною західно-українською державою будемо поборювати Придніпрянську Україну...

Остаточно треба признати, що тоді вже засадничо скристалізувалися були думки між українським громадянством галицької землі про дальшу долю української Галичини, Буковини й північної (української) Угорщини. І так частина українських політиків, та значний відсоток членів національно-демократичної і радикальної партії, були за утворенням з тих територій самостійної держави, котра – примінюючись до дальшого розвитку подій, – увійшла би до Великої України або покищо у федеративний союз з новою Австрією. Друга, мабуть більша частина українського громадянства, а саме: українська соціально-демократична партія, більшість

радикальної партії, частина національно-демократичної партії, Українські Січові Стрільці і студентство за- являлися за зєдиненням усіх українських земель в одну велику українську державу без застережень¹⁹.

Та цей випадок все ж таки вразив нас в такому святоч- ному моменті. Президент д-р Евген Петрушевич кілька разів порозумівався з приявними парламентаристами в цій справі та вкінці вирішив, що не може допустити до отворення дебати на цьому зборі і тільки допустив до голосу тих, що хотіли зложити свої заяви сприводу проголошення нашої держави.

Почуття своєї національної окремішности і звязку з цілим українським народом пробудилось також між угорськими Українцями. На національні збори у Львові, дня 19. жовтня 1918. р. прислали угорські Українці таке письмо, яке відчитав д-р Степан Баран: «Ви самі добре знаєте, які ми пригнічені. Забрали від нас все: календар, азбуку, школи, газети та ще й мову. В народних школах від 6 літ учать по малярськи. В середних школах і учительських семінаріях ні сліду української мови. А навіть і в духовних семінаріях не вчать нічого по руськи. Священики не знають ні говорити, ні читати по руськи. Лише між старими священиками найдуться ще щироруські, котрі оплакують свій нарід, що так пропадає... Значить, що ви, наші рідні братя, повинні стати за нами і зєднати з собою. Наш нарід дожидає того спасенія, щоби раз вже висвободитися від ярма другого народу».

На цьому закінчено наради зборів.

Того самого дня 19 жовтня 1918. р. вечером, відбулася дальша нарада Української Національної Ради у Львові,

---

¹⁹ Д. Долинський (Федь Федорців): Крик життя. Боротьба Українського Народу за волю і незалежність. (Огляд подій за рр. 1918 і 1919). Ілюстрований Календар Товариства «Просвіта» з літературним збірником на рік 1920. У Львові, 1919. Стор. 267 і д.

котра постановила утворити: галицьку делегацію У. Н. Р. у Львові, з членів, що перебувають у Львові; буковинську делегацію У. Н. Р. в Чернівцях і ексекутивну делегацію У. Н. Р. у Відні, яка мала перевести державну організацію і заступати інтереси нашої національної держави.

В неділю дня 20. жовтня 1918. р. в полудне відбулася політична маніфестація Українців міста Львова, на площі св. Юра, де проголошено прилюдно українську державу. Тут промовляв голова Народного Комітету д-р Кость Левицький по думці вище наведеної проклямації та маси зібраного народу грімкими оплесками і окликами приймили проголошення української держави. По нім промовив соціально-демократичний посол Семен Вітик та закінчив свою промову не тільки проголошенням нашої держави, але також нехайної її злуки з Придніпрянською Україною, хоча цього не постановила Українська Національна Рада...

Це все пройшло спокійно, без ніякого заворушення, бо усі думали одно: коби була наша держава тут чи там, то ми вже злучимося...

В тиждень по українській Конституанті, дня 28 жовтня 1918. р. відбулися в Кракові наради польських послів. Там основано Польську Ліквідаційну Комісію, якої власть мала розтягатися на цілу Галичину. Таким чином польські політики, та разом з ними і польське громадянство зігнорували факт існування Української Національної Ради та факт проголошення української держави. Між становищем Українців і Поляків заходила велика різниця. Бо коли Українці вівзвали національні меншини, а між ними і Поляків, до участі в новім державнім будівництві, то Поляки, заперечуючи нам право самоозначення нації, самі уважали себе єдино управненими рішати про долю Східної Галичини.

Наближався конфлікт, який мав рішити про те, хто буде господарем у Східній Галичині. Обі сторони при-

готовлялися до активного виступу. По обох боках йшла жива організаційна робота. Українська Національна Рада, в дійсності її львівська делегація, змагала до того, щоби стати на шляху державного будівництва.

42. ЗАЯВА ПРЕЗИДЕНТА МІНІСТРІВ д-ра ГУСАРЕКА З 22 ЖОВТНЯ 1918 р. ДО ЦІСАРСЬКОГО МАНІФЕСТУ З 16 ЖОВТНЯ 1918 р.

Маніфест цісаря Карла з 16. жовтня 1918. р. був великою несподіванкою для народів Австрії. Спершу не доцінювано великих послідовностей цього державного акту, та опісля виявилось, що-цим актом проголошено розпад Австрії; Запитуваний президент міністрів д-р Гусарек, яке значіння має цей маніфест і пощо його видано, пояснював нам, що це не його діло та що цісар Карло поставив його перед факт доконаний, за порадою б. президента міністрів д-ра Зайдлера. Ой той Зайдлер, Зайдлер – завалив Австрію, – казав до нас, послів, президент Гусарек... Це значить, що б президент Зайдлер не міг конституційним шляхом перевести федерації чи союзу народів Австрії, і тому піддав цісареві, щоби це зробити цісарським маніфестом, думаючи, що уконституовані національні держави повернуть до Австрії.

Відтак у заяві, зложеної в Палаті Послів Державної Ради у Відні, в дні 22 жовтня 1918 р., намагався президент міністрів Гусарек прояснити ціль цього державно-правного акту та злагодити його значіння і майбутні наслідки. Від цісаря вийшов зазив до народів Австрії, – казав президент міністрів, – щоби вони творили національні ради, що зложені з парламентарних послів кожної нації, мають здійснити свої інтереси супроти народів і правительства. Оце дорога для самовизначення

народів Австрії, а доки це не наступить, мають остати дотеперішні державні уладження в правній силі.

Але цей останній апель президента міністрів в австрійським парламентам був голосом волючого в пустині, бо у відновлення давньої Австрії майже ніхто вже не хотів вірити. Та австрійське правительство ще й тоді не навчилося пізнавати, що за пізно приходить...

Побідні держави антанти не хотіли вдержати австрійської монархії та навпаки, щоби її позбутися, підсунули клич самовизначення народів. Останній австрійський цісар Карло не приєднав для себе нікого зпоміж своїх вірних народів.

В наступаючих днях відбувала Президія Української Парламентарної Репрезентації у Відні під проводом пп. д-ра Євгена Петрушевича і Миколи Василька на конференції з президентом міністрів д-ром Гусареком та повідомила його, що на всенародних українських національних зборах 19 жовтня 1918 р. у Львові проголошено оснування української держави на українських областях Австрії. Президент міністрів д-р Гусарек прийняв це до відома і нараджувався про спосіб, як перевести цю справу в Галичині.

Переговори станули на тому, що для Східної Галичини буде призначений Українець намісником; він перейме адміністрацію тієї області і в порозумінні з Українською Національною Радою переведе організацію державної влади в Східній Галичині.

Наші послы у Відні наразі вдоволилися тим та очікували в дні 25 жовтня 1918 р. повороту президента міністрів д-ра Гусарека від цісаря з приготовленим вирішенням, – але замість цього уступив президент міністрів д-р Гусарек, а на його місце представився нашій репрезентації у Відні ще того самого дня новий президент міністрів проф. Лямаш та успокоював нашу репрезентацію, що все піде по нашим бажанням.

Тоді зажадала Президія Української Парляментарної Репрезентації від правительства проф. Лямаша рішучої постанови, що Східну Галичину як українську область передає австрійське правительство в державну адміністрацію Української Національної Ради у Львові.

43. ПОЛЬЩА ДО ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ

Польща як держава була в 1918. р. ще в такому стані, що не мала самостійности в міжнародних справах. Про території, які мали до неї належати, вирішували в часі світової війни: Німеччина і Австро-Угорщина. Остання мала вирішувати про території: холмську і галицьку, та тут виручували польську державу польські парламентарні послы у Відні, головно д-р Лев Білінський. Щодо інших територій, мала рішаючий голос Німеччина.

Сама Польща навязала зносини з Україною аж в осені 1918 р. Вона вислала тоді свого дипломатичного представника до гетьмана в Києві і мала дістати представника України у Варшаві²⁰.

Висилаючи свого представника Станислава Ваньковича, з титулом надзвичайного посла і повновласного міністра, Польська Рада Регенційна у Варшаві дала йому акредитивну грамоту з таким текстом²¹:

Регенційна Рада Польського Королівства.

Ясновельможному Панові Гетьманові Всієї України.

Ясновельможний Пане Гетьмане, Шановний Друже! Прагнучи, щоб стосунки Польської Держави з Великою Українською Державою могли бути укладені якнайшвидше, і надіючись, що два великі народи, віддані праці

---

²⁰ Дмитро Дорошенко. Історія України, II. стор. 144–145.

²¹ О. Доценко, Літопись Української Революції, т. II. кн. 5. стор. 7–8. Львів, 1918. Останнє речення тієї грамоти є зіпсоване, проте можна догадатись цілого її змісту.

для людського добра, житимуть у мирі і дружбі, вважаємо добрим завірити пана Станіслава Ваньковича надзвичайним і повноважним послом при Вашій Ясній Вельможності. Досвід і якості, якими вирізняється Наш посол, дають надію, що Ваша Ясновельможність обдарує його повною довірою.

Просимо Вашу Ясновельможність, щоб з повною вірою дати визнання всім заявам, які робитиме від Нашого імені пан Станіслав Ванькович, і особливо коли в незмінних почуттях Нашої поваги, поєднаної з незмінною дружбою, молимо Бога, щоб мав Вашу Ясновельможність у своїй святій і всемогутній опіці.

Дано в Королівському Замку у Варшаві дня 26 жовтня 1918.

Олександр Каковський, Юзеф Островський, Здіслав Любомирський,

Міністр Закордонних Справ Януш Радивіл.

Це було в дні 26 жовтня 1918 р. А в дні 7 жовтня ц. р., коли поляки довідалися, що австрійсько-угорський міністр закордонних справ граф Бурян хоче пропонувати Берестейський мир цісареві Карлові до ратифікації, Рада Регенційна у Варшаві заявила австрійсько-угорському представникові Угрону, що та ратифікація буде катастрофою для Польщі, в даному моменті, та польський президент міністрів Кухаржевські подався до димісії, і граф Бурян знову відложив ратифікацію²².

44. ДЕЛЕГАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ У ЛЬВОВІ (ГАЛИЦЬКА ДЕЛЕГАЦІЯ)

Перше засідання галицької делегації Української Національної Ради відбулося в неділю вечером, 20 жовтня 1918 р., під проводом найстаршого віком радника

---

²² Дмитро Дорошенко, я. в. стор. 139.

Олександра Барвінського. Нарада велась на тему боєвої організації, підготовлюваної з боку Поляків, щоби не допустити до здійснення нашої державности на території Східної Галичини. На цю небезпеку звернув увагу приявних членів делегації радник Олександр Барвінський та дораджував, щоби постаратися перенести до Львова Українців жандармів, а також наші (українські) полки з австрійської армії. Про це мали постаратися наші послы у Відні, в центральному правительстві і у Львові, у намісника гр. Гуїна. Відносна дебата вичерпала цілий вечір, так що тоді не дійшло до уконституування галицької делегації Української Національної Ради у Львові. Врешті у першому моменті не признавано більшого значіння цій делегації, бо ж провід діяльности був в руках Президії Української Національної Ради і самої повної Ради.

На другий день, 21 жовтня 1918 р. був я з радником Ол. Барвінським у намісника гр. Гуїна в справі польської боєвої організації у Львові, яка підготовлюється вже, щоби напасти на українське населення у Львові та заволодіти Львовом і краєм. Ми питали намісника, чи йому це відоме, та що він думає зробити, щоби не допустити до кривавої боротьби. Намісник зовсім сміло відповів нам, що він нічо не знає про якісь ексцеси з боку Поляків та що він має достаточну кількість війська до своєї розпорядимости, щоби перепинити всякі демонстрації чи атаки. Ця заява намісника все ж таки нас не заспокоїла і я поїхав того самого дня до Відня, а 22 жовтня 1918 р. переказав цілу справу нашій Парляментарній Репрезентації, наслідком чого голова д-р Евген Петрушевич мав порушити цю справу у президента міністрів, але з цього не вийшли ніякі розпорядки ані пересування війська або жандармів до Львова...

Цілий тиждень були наші послы у Відні і там уконституовалась езекутивна делегація У. Н. Р., в дні 25 жовтня 1918 р. під проводом д-ра Євгена Петрушевича. До неї

вибрано парламентарних послів: д-ра Євгена Левицького, д-ра Льва Бачинського, д-ра Костя Левицького, Миколу Василька, д-ра Теофіля Окуневського, д-ра Володимира Бачинського, д-ра Кирила Трильовського і Антона Лукашевича.

Уконститування галицької делегації Української Національної Ради відбулося аж в неділю, 27 жовтня 1918 р. у Львові під проводом приявного п. Юліана Романчука.

На вступі тієї наради ми переговорювали з провідником соціал-демократів Миколою Ганкевичем про залагодження відомого непорозуміння з делегатами соціал-демократичної партії, та до залагоди покищо не дійшло.

Далі, я подав до відома членів делегації, на підставі інформацій з Відня, від Президії Української Парламентарної Репрезентації, яка була рівночасно також Президією Української Національної Ради, що в найближчих днях центральне правительство у Відні має рішити про наші домагання, а саме передачу державної адміністрації Східної Галичини. Коли би це не наступило, в такому випадку має бути скликана до Львова повна Українська Національна Рада на 3 листопада 1918 р., щоби з'ясувати: що далі робити...

Після пояснень уконституовалася галицька делегація Української Національної Ради у Львові, вибираючи: головою д-ра Костя Левицького, заступниками голови: радника Івана Кивелюка і д-ра Івана Макуха; секретарями д-ра Володимира Бачинського, д-ра Степана Барана і д-ра Осипа Назарука; касієром д-ра Івана Курівця і контрольором Олександра Барвінського.

Відтак д-р Степан Баран подав до відома, що Народний Комітет передає цілу організацію Національно-Демократичної Партії до розпорядимости делегації Української Національної Ради у Львові, яка в тих

умовах мусить переняти на себе права і обов'язки цілої Української Національної Ради²³.

На чергу нарад прийшли: негайне організування українського громадянства, щоби перебрати державну владу у Східній Галичині і справа військової організації, що були вже передше підготовлювані Народним Комітетом.

Чергове засідання делегації Української Національної Ради у Львові визначено на 28 жовтня 1918 р. і від того ж дня відбувались ці засідання перманентно та в них брали участь всі члени Української Національної Ради, що були тоді у Львові.

Дня 28 жовтня 1918 р. прийшла до нас вістка з Відня, що Президія Української Парляментарної Репрезентації робить заходи, щоби виєднати від австрійського центрального правительства: передачу державної адміністрації Східної Галичини в руки Української Національної Ради у Львові, та що відносний акт в найближчих днях буде висланий окремим кур'єром до Львова. Цю вістку передав нам д-р Льонгин Цегельський.

Та делегація Української Національної Ради у Львові, вижидаючи того акту, підготовляла організацію в краю і у Львові. Вона приймила плян організації нашого громадянства повітовими організаторами, на підставі внесків д-ра Степана Барана і д-ра Романа Перфецького; вказала, як переймати державну адміністрацію в краю; приладила апровізаційну комісію, а також одобрила плян сотника У. С. С. Дмитра Вітовського щодо захоплення під українську команду війська у Львові, себто Українців, які служили під той час в австрійській армії і були у Львові.

---

²³ Буковинська делегація Української Національної Ради уконституовалась 29 жовтня 1918 р. в Чернівцях, вибираючи головою Омеляна Поповича.

Але заповіджений державний акт не приходив з Відня, натомість приходили вістки, що полудневі Славяне вже проголосили свою югославянську державу і відлучилися від Австро-Угорщини, так само Чехи, – а Поляки впровадили в Кракові Польську Ліквідаційну Комісію, яка обняла вже державну адміністрацію Західної Галичини та в дні 1 листопада 1918 має прибути до Львова, щоби тут обняти державну адміністрацію Східної Галичини та що польський посол Вінкент Вітос приїхав вже потайки до Львова, щоби приготувати тут акцію.

Сприводу тих трівожних вісток радила делегація Української Національної Ради у Львові дня 30 жовтня 1918 р. до пізнього вечера над тим, щоби не вичікувати до 3 листопада 1918 р. коли мала би зібратися повна Українська Національна Рада у Львові, ані на державний акт з Віддня, а самочинно вже вчасним ранком 1 листопада 1918 р. виконати акт заняття Львова і перейму державної влади у Львові та в цілому краю. Нарادي були строго довірочні і тайні.

На цю нараду делегації У. Н. Р. прийшов також сотник Дмитро Вітовський з членами військової організації, і тоді перед зібраними членами делегації я спитав його, чи він хоче обняти команду нашого війська і чи почуватється в силах обняти це важке й відповідальне завдання. Тоді Дмитро Вітовський станув перед нами по військовому та рішучо заявив, що – обдумав цілу справу, команду переймає і за виконання обовязку відповідає.

Тоді запитав я його, чи має зорганізовані потрібні військові частини та чи вони є безпечні. На це відповів Дмитро Вітовський, що потрібні частини війська є приготовлені, звязані тайною і певні.

Тоді я далі запитав Дмитра Вітовського, чи має стільки війська, щоби можна було змінювати постої в цілому Львові, чи є кріси, стрільний матеріал і апровізація. На ці запити він відповідав рішучо і успокоюючо. Тоді

спитав я його, чи не булоб вказане: відсунути виконання того акту на кілька днів, щоби ліпше підготувати наші військові сили для заняття і удержання Львова. На цей запит сот. Вітовський відповів, що не треба і не можна відсувати означеного дня, бо змова моглаб бути зраджена та що у війську небезпечно змінити гасло!

Я був здивований тими дуже певними відповідями, і підчеркнув їх для памяти приявних членів У. Н. Р.

Ось так станув перед нами близько день 1 листопада 1918 р., а тут нема звідомлення з Відня, що там зробила наша президія. Тому делегація Української Національної Ради у Львові, на цьому засіданні ще вирішила: переняти на себе права і обовязки цілої Української Національної Ради і вислати в останнє дня 31 жовтня 1918 р. своїх представників до австрійського намісника Галичини графа Гуїна у Львові з вимогою передати адміністрацію Східної Галичини Українській Національній Раді у Львові, згідно з цісарським маніфестом з 16 жовтня 1918 р.

45. ДЕПУТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ У ГАЛИЦЬКОГО НАМІСНИКА ГРАФА ГУЇНА У ЛЬВОВІ, 31 ЖОВТНЯ 1918 р.

В полуднє 31 жовтня 1918 р. явилася депутація Української Національної Ради у намісника під проводом голови д-ра Костя Левицького. До цієї депутації входили: д-р Сидір Голубович, Вол. Сінгалевиц, о. Александер Стефанович, Іван Кивелюк, д-р Степан Баран і д-р Льонгин Цегельський.

На узасаднення наших вимог, щоби намісник передав в руки Української Національної Ради у Львові державну адміністрацію Східної Галичини, з нашого боку подали ми такі причини: право самовизначення українського народу, що вважає Східну Галичину своєю національною територією та покликав до житія Українську Національну Раду як свою конституанту, для виконання його іменем

державного права на цій території; – далі маніфест австрійського цісаря з 16 жовтня 1918, що узяв це право Національних Рад, – як також небезпеку, яка грозить українському народові від Поляків, що взяли вже у свої руки Західну Галичину і незабаром схочуть також забрати Східну Галичину під свою державну владу...

Намісник граф Гуїн відразу відмовив нашому домаганню, заявляючи, що в цій справі він не має ніякого приказу – ані від цісаря, ані від центрального правителства і тому вважає своїм обов'язком оставати на становищі австрійського намісника. До того він додав, що свого уряду не зложить також в руки Поляків, хочби як вони цього жадали, бо він думає, що Галичина має бути під австрійською владою аж до часу вирішення справи мировим конгресом, а в іншому разі прийде до страшної боротьби між обома народами в краю, перед чим він нас остерігає...

Конференція з намісником тривала дві години і не довела до порозуміння, бо намісник безумовно обстоював своє становище. Ми відійшли від нього, не натякуючи про якісь інші наміри з нашого боку.

Пополудні тогож дня 31 жовтня 1918 р. відбулося знову засідання делегації Української Національної Ради у Львові, при участі відпоручників військової організації.

Зібрані вислухали звіту з конференції у намісника та розважували, що далі робити, чи вижидати сподіваної інформації з Відня, чи вичікувати, що зроблять Поляки, чи зараз приступити до виконання акту перейми влади. З тієї конференції у намісника ми довідались, що з Відня не прийшов заповіджений державний акт, та ми догадувались, що Поляки вже заходили до намісника в справі ліквідації галицької території на їх хосен, – була отже небезпека, що як негайно не возьмемо Львова, то Поляки нас випередять і справа пропаде...

Тому, розваживши те все, – однодушно постановили зібрані члени Української Національної Ради виконати акт перевороту заняттям міста Львова зі всіми державними установами – досвіта 1 листопада 1918., та віддали сотникові Дмитрові Вітовському начальну команду над українським військом.

Щоби перевести цей акт, розіслано зараз курієрів до наших організацій в краю, щоби вони негайно заняли всі уряди на своїх місцях і організували військо...

46. ДВА ПРОТОКОЛИ НАРАД РАДИ МІНІСТРІВ У ВІДНІ З 31 ЖОВТНЯ 1918 р.

Яке становище тоді заняло останнє австрійське правительство, виказують протоколи нарад Ради Міністрів у Відні з 31 жовтня 1918. р., котрі подаю в дослівнім перекладі²⁴.

«I. Протокол Міністерської Ради, що відбулася у Відні, 31 жовтня 1918 р. під проводом президента міністрів д-ра Лямаша (M. R. Z. 67).

При III. точці наради переходить президент міністрів до депеші польської управи («der polnischen Verwaltung») котра уконституовалася як ліквідаційний комітет для краю, та до бажання Українців про поділ адміністрації, що до цього навязується. Він ставить внесення, аби на цю депешу відповісти так:

Правительство не підносить ніякого заміту проти того, щоби відповідаючи гадці зєдинення польських областей Австрії з незалежною польською державою, вже тепер перейшла адміністрація тих областей в руки польських заступників та воно радо заявляє готовість,

---

²⁴ Оті протоколи Ради Міністрів я сам переписав в дні 26 листопада 1919 р. з оригіналу, за дозволом шефа президіяльної канцелярії радника Клімші.

про невирішені питання увійти в переговори з цим заступництвом. Але воно при цьому застерігається безумовно, що польське заступництво не буде розтягати своєї діяльності на українські області, узнаючи рівне право української нації до створення самостійного державного організму, котрого границі будуть устійнені на підставі порозуміння націй, евентуально мировим договором.

Оцим визначається zarazом витичну лінію, по якій думці належить віднестися до українських бажань.

Міністер суспільного здоров'я д-р Іван Горбачевський оспорує, начеби таке ставлення справи було можливе до прийняття для Українців.

Міністер д-р Галецькі думає, що також по боці польським піднесеться опір проти цього становища. Але у всякому разі він є готов, особисто зайняти таке становище, бо воно зовсім покривається із заповідженнями Найвищого Маніфесту з 16 жовтня ц. р.

По довшім прояснюванні, в котрім брали участь майже всі члени кабінету, одобрює переважаюча більшість кабінету предложення президента міністрів.

Того самого дня відбулася друга нарада Ради Міністрів та з неї списано: II. протокол з 31 жовтня 1918, під проводом президента міністрів д-ра Лямаша. Міністер суспільного здоров'я д-р Горбачевський неприязний.

Президент міністрів заявляє до III. точки наради, що Українці не прийняли формули, условленої на останній міністерській Раді щодо передачі Полякам адміністрації в Галичині. Вони добачують в цьому тільки академічне признание, що не має ніякої практичної вартости, бо Поляки дійсно мають в своїх руках адміністрацію. Вони обстають з найбільшою рішучістю, щоби розмеження (*die Abgrenzung*) вже тепер устійнити. Вони готові, запоручити Полякам означені свободи, одного Поляка

примити до свого правительства, та йому признати право «veta» у всіх польських питаннях.

По довшім поясненню цілого ряду питань, ставить президент міністрів запит, чи не булоб можливе, прийти назустріч безперечно оправданому жаданню Українців про їх власну адміністрацію цим способом, що староства, переважно заселені Українцями, будуть обсажені Українцями.

В дальшій дебаті постановлює міністерська Рада дати Українцям такі признання: Правительство негайно доручує намісникові, у всіх областях Східної Галичини з українською національністю обсадити Староства і Повітові Дирекції Скарбу урядовцями української народности, за порозумінням з Українською Національною Радою. Один з цих старостів буде настановлений начальним органом.

Також на залізничних стаціях цих повітів установиться залізничних урядовців української народности, наскільки такі будуть. Якщо основний закон про судейську власть цьому не противиться, будуть в тих повітах заіменувані судді української народности, як такі стануть до розпорядимости. Про відповідний приріст у всіх згаданих категоріях подбається. Лямаш (в. р.)».

Цей останній державно-правний акт цісарського правительства Австрії є висловом політики австрійської монархії супроти українського народу. В засаді визнається рівне право української нації до самостійного державного організму, але без державних границь, хоча ці границі можна було негайно означити, тимчасово на підставі границь області Львівського апеляційного суду. Австрійське правительство ніби відступало нам належну державну територію, але рівночасно хотіло там удержати Австрію чи Польщу.

А до того наш міністр д-р Іван Горбачевський по першому засіданні Ради Міністрів подається до димісії і

відтак без нього так фатально вирішують нашу справу...²⁵

Це діялось у Відні, вечером 31 жовтня 1918, а ми у Львові цього не знали.

47. ДЕНЬ 1 ЛИСТОПАДА 1918 р. У ЛЬВОВІ

Вранці 1 листопада 1918 р. крісові вистріли дали знати, що наші займають Львів, та по сім'ї годині рано прийшов до мене нач. командант сотник Дмитро Вітовський і зголосив мені, як тодішньому голові делегації Української Національної Ради у Львові, що наші війська заняли вже Львів і обсадили всі державні установи без проливу крови і взагалі без жертв. Намісника і австрійську військову команду інтерновано на їх місцях, а львівський магістрат обставлено військом; на ратушевій вежі над австрійським орлом замаяв жовто-блакитний стяг.

Я зложив тоді сотникові Дмитрові Вітовському подяку за щасливе переведення цього першого військового акту та побажав йому видержати на занятих становищах. На це Дмитро Вітовський запевнив мене, що наше військо у Львові (тисяч кількасот людей) держиться добре та що становище зовсім певне...

В місті був спокій, і тільки від часу до часу чути було крісові постріли наших стеж, які по вулицях відбирали зброю.

Незвичайна радість була серед Українців, констернація серед Поляків, а здивування серед Жидів, які питали вартових вояків з українськими відзнаками: що таке сталось? – «Прийшла Україна!» – відповідали вояки.

Перед полуднем 1 листопада 1918 р. відбулась у Львові ще нарада з деякими нашими повітовими організаторами, які приїхали тут із краю, щоби безпосередно

---

²⁵ Пр. пор. Д-р Ярослав Окуневський. Розмова з архикнязем Вільгельмом дня 4 серпня 1918 року, – у фейлстоні «Діла» з 10 травня 1931.

взяти інструкції та легітимації як комісарі Української Національної Ради, для перейняття влади в повітах.

Я, з моєю родиною, похоронив тогож дня в полудне мою доньку Стефанію, що не видержала тяжкої грипи і померла в дні 29 жовтня 1918. Просив тоді членів Української Національної Ради, щоби мене звільнили від обов'язку проводу в Національній Раді. Та вони відповіли, що я мушу остати на тому становищі, хоча знають, що мені дуже важко, бо вони не можуть обійтися без мого проводу. В таких умовинах я став головою Української Національної Ради у Львові²⁶.

По полудні цього дня перейняли Намісництво відпоручники Української Національної Ради. Під проводом голови д-ра Костя Левицького пішли вони до намісника графа Гуїна і на підставі доконаного акту

²⁶ Д. Долинський (Федь Федорців): Крик житя. Боротьба Українського Народу за волю і незалежність. Календар «Просвіти» 1920: Огляд подій за рр. 1918 і 1919 – на стор. 265. каже: «Листопадовий акт довів до перегруповання українського політичного представництва. Довголітний політичний провідник австрійських Українців, д-р Кость Левицький, відійшов в сутінь. До проводу прийшли нові люди з д-ром Евг. Петрушевичем на чолі. Ся переміна в нічім не змінила положення українського народу»... Так, воно й правда, що мене нераз відсували в сутінь, але як прийшла знову тяжка праця, то до неї мене заставляли і я цим не зражувався та старався виконати як слід мої обов'язки національні і громадянські. Про це згадав опісля Д-р Лев Бачинський зі Станиславова, в дні мого ювілею: 18. XI. 1929, – ось таким привітом: «Вельмишановний Добродію! Я був свідком великої частини Вашої громадянської праці, я подивляв Вашу обов'язковість і пильність, що примушували Вас не знеохочуватися перешкодами, які Вам ставили Ваші найближчі співробітники і тому я, хоч часто не погоджувався з Вашими поглядами, все відносився з глибокою пошаною до Вашої Особи. Нехайже буде мені вільно в день Вашого Ювілею найтися між тими, що узнають Вашу велику заслугу для українського народу, і побажати Вам, щоби Ви ще довго Своєю обов'язковістю і муравлиною пильністю присвічували молодшому поколінню. З глибокою пошаною Д-р Лев Бачинський».

перевороту зажадали від нього формальної передачі державної управи краю в їх руки.

Намісник, незвичайно зворушений подією з ранку цього дня, заявив нам, що він є тепер в'язнем українського війська і як такий не може виконати ніякого акту в хосен української держави і тому по докладній розвазі він рішився передати свій уряд в руки віцепрезидента Намісництва п. Володимира Децикевича, а цей поступить по своїй волі. Відносна грамота була вже приладжена і підписана намісником та він вручив її п. Децикевичеві в нашій приявности.

В дальшій розмові з нами сказав намісник граф Гуїн вже свобідніше, що він як цісарський намісник не міг інакше поступити супроти Українців, хоча признає їм повне право до Східної Галичини; що по останній конференції з нами він догадувався чогось недоброго; але мусить нам признати дуже зручне і гладке переведення акту перевороту, а уступаючи зі свого становища, бажає нам успіху та просить нас про особисту свободу, щоби міг в найближчих днях без перепон виїхати зі Львова.

Відпоручники Української Національної Ради відповіли намісникові, що залишають йому повну свободу, дякують за все добре, що він міг зробити українському народові та бажають всього найкращого і з тим словом розпращалися з останнім австрійським намісником у Львові.

Відтак пішли відпоручники Української Національної Ради до бюро віцепрезидента Володимира Децикевича, як заступника намісника і йому поновили своє домагання передачі управи краю. На це відповів п. Децикевич, що по думці цісарського патенту з 16 жовтня 1918 р. і однодушного жадання українського населення передає свій уряд Українській Національній Раді.

Про переєм влади списано негайно урядовий протокол та рівночасно віддано п. Володимирові Децикевичеві

тимчасову управу Намісництва у Львові. Цей протокол підписали іменем Української Національної Ради пп. д-р Кость Левицький і д-р Льонгин Цегельський та п. Володимир Децикевич як передаючий заступник австрійського намісника. З наших людей був тоді в президії Намісництва радник д-р Лев Єх.

Вечером тогож дня перебрано також військову команду – на площі Бернардинській у Львові. З австрійською військовою командою у Львові пішло без опору, бо австрійські коменданти лишилися були без війська. Українські частини перейшли до нас, а інші, як польські, чеські і німецькі, розійшлися домів.

Австрійський комендант генерал Пфедфер разом з товаришами військової команди у Львові передав свою владу в наші руки, як побачив, що його військо розходиться.

Так само інші представники австрійського уряду не ставили опору ні перепон.

Таким чином Українська Національна Рада фактично і правно стала переємцем уряду Австрії, бувшого суверена українських областей, силою права самовизначення. Особою суверена став український нарід галицької землі.

Тогож дня оповіщено у Львові таку відозву:

«До населення міста Львова!

Волею українського народу утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської Монархії Українська Держава.

Найвищою державною владою Української Держави є Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави.

Дальші зарядження видадуть цивільні і військові органи Української Національної Ради.

Взивається населення до супокою і послуху тим зарядженням.

Під цєю умовою безпечність публичного порядку, життя й майна, а також заосмотрення в поживу вповні запоручається.

Львів, 1 листопада 1918.
Українська Національна Рада».

48. ПЕРША ВІДОЗВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ У ЛЬВОВІ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

В дні 1. листопада 1918. р. появилася отея відозва:
«Український Народе!

Голосимо Тобі святу вість про Твоє визволення з віковічної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний громадянин Української Держави.

Дня 19 жовтня Твоєю волею утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської Монархії Українська Держава і її найвища власть Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави.

Український Народе!

Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш як непобідимий мур при Українській Національній Раді і відіпреш всі ворожі замаху на Українську Державу.

Заки будуть установлені органи державної власти в законнім порядку, українські організації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні, краєві і громадські уряди і в імени Української Національної Ради виконувати власть.

Де того ще не зроблено, дотеперішні неприхильні Українській Державі уряди мають бути усунені.

Всі жовніри української народности підлягають від нині виключно Українській Національній Раді і приказам установлених нею військових властей

Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону. Українських вояків з фронтів відкликається отсим до рідного краю на оборону Української Держави.

Все здібне до оружя українське населення має утворити боеві відділи, які або увійдуть в склад української армії, або на місцях оберігатимуть спокій і порядок, особливо мають бути оберігані залізниця, почта й телеграф.

Всім громадянам Української Держави без ріжници народности і віроісповідання запоручається громадянську, національну і віроісповідну рівноправність.

Національні меншости Української Держави – Поляки, Жиди і Німці – мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради.

Аж до видання законів Української Держави обовязують дотеперішні закони, наскільки вони не стоять в противенстві до основ Української Держави.

Як тільки буде забезпечене і укріплене істновання Української Держави, Українська Національна Рада скличе на основі загального, рівного, безпосередного і тайного виборчого права Установчі Збори, які рішать про дальшу будучність Української Держави.

Склад утвореного Українською Національною Радою кабінету і його програму оголоситься. Український Народе!

Всі свої сили, все посвяти, щоб укріпити Українську Державу!

Українська Національна Рада».

Ось так перейшов перший день нашої державности!, день 1 листопада 1918. р. у Львові.

49. ПОЛЬСЬКА БОЇВКА І УСТУПЛЕННЯ ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО

Другого дня, 2 листопада 1918 р. донесено мені, що у члена Краєвого Виділу, радника Івана Кивелюка мала бути вечором 1 листопада ц. р. депутація Поляків,

зложена з віцепрезидента міста Львова проф. Хлямтача і члена Краєвого Виділу п. Домбського, з проханням, не допустити до проливу крові в місті Львові та зав'язати спільний громадянський комітет і видати відозву до населення міста Львова. Та в цій справі мала відбутись, в полудне 2 листопада 1918 р. конференція у Краєвм Виділі у Львові з краєвим маршалком Незабітовським і віцепрезидентом міста Львова проф. Хлямтачем.

Члени Української Національної Ради, що були тоді у Львові, сходилися постійно на наради в салі Ставропігійського Інституту (при вул. Бляхарській) та що дня перед полуднем збиралися під моїм проводом на формальні наради Української Національної Ради, яку вони тоді дійсно творили та яка тоді була першим нашим начальним Державним Урядом, що видавав розпорядки на Львів і на цілий наш край.

Тогож дня, 2 листопада 1918 р. прийшли перші вісти з краю про переєм влади нашими повітовими організаціями. Тоді члени Української Національної Ради розважували, чи маємо йти назустріч домаганням Поляків у Львові, чи не вдаватись з ними в ніякі переговори. Перед полуднем цьогож дня вирішила Українська Національна Рада, що як Поляки узнають нашу державну владу, то можемо з ними говорити, щоби у Львові без проливу крові удержати лад і спокій. І тому в полудне поїхали наші делегати, я з д-ром Михайлом Лозинським, до соймового будинку на цю конференцію.

З початку тієї наради підніс був проф. д-р Хлямтач думку, щоби створити спільну польсько-українську Раду Адміністраційну, яка малаб вести тимчасову адміністрацію краю, значить аж до вирішення долі Галичини за порозумінням обох народів, чи там покликаними чинниками міжнародної політики. На це ми відповіли, що наш український нарід виконав належне йому право самовизначення та обняв державну

владу на території Східної Галичини, і тому ми ніяк не згодимося на якусь краєву мішану комісію, бо від вчора є українська Галичина нашою державою, – але шануючи самоуправу міста Львова та бажаючи удержати спокій без проливу крові, ми погоджуємося, щоби в місті Львові створити спільний громадянський комітет. Польська сторона побачивши наше рішуче становище в тій справі, не обставала вже при своєму первісному побажанні і згодилася на пропозицію, яке поставив відтак з нашого боку д-р Михайло Лозинський, а саме, що громадянський комітет у Львові може заснуватись на таких умовах: що в президії того комітету буде з нашої сторони д-р Степан Федак; що цей комітет має тільки старатись, щоби був лад і спокій в місті; що ніякої польської боївки не буде, та що до того комітету увійдуть представники: Українців, Поляків і Жидів...

Але заки ще ці наради покінчились, вже по Львові свистали кулі: від політехніки і міської школи ім. Сенкевича. Про наступ польської боївки доніс нам зараз же при кінці наради д-р Роман Перфецький та цю вість приймила польська сторона зі здивуванням, начеби про це нічого не знала, обіцяючи притому, що це усунеться, коли громадянський комітет оголосить відозву до населення міста Львова. Та опісля сталось інакше...

На діяльність Української Національної Ради у Львові складались тоді справи, яких поладнання вимагала пекуча хвиля, а саме – організація тимчасової адміністрації, організація війська і харчеві справи.

В неділю рано, а саме дня 3 листопада 1918, прийшов до мене наш військовий командант Дмитро Вітовський і доніс мені, що польська боївка почала наступ наскоками на наше військо, яке знає воювати з ворогом у полі, а не вміє вести боротьби з населенням в місті й тому починає розходитись домів, – та що він, Дмитро Вітовський

почуває вже перевтому і виснаження сил і складає команду над нашим військом. На це я остовпів.

Я з'ясував Вітовському його приречення з 30 жовтня ц. р., зперед трьох днів, як нараджувалась делегація Української Національної Ради про виконання перевороту, вказуючи на незвичайно важний Історичний момент, на шкідні наслідки, які його добровільне уступлення викличе між військом, – так що ми через те можемо програти цілу справу; впевнював його, що нема ніякої причини, щоби він мав уступати, та це нічого не допомгло. Він заявив мені остаточно і невідклично, що уступає зі становища військового коменданта, бо не почувается на силах.

Тоді я ще раз нагадав собі цю хвилину, як Вітовський представлявся мені в часі засідання делегації Національної Ради, як він сміливо висказувався про своє завдання і як я тоді сумнівався про його військові спосібности. Тепер переконався, що я мав рацію... Вже тоді прошибла через мою голову перша скорбна думка, що такими силами не добудемо нашої справи. Проте я ще вірив, що доберемо інших людей, та що наш нарід в краю відгукнеться масово та поставить силу, виказуючи зрозуміння своєї державности...

Та покищо, годі було Вітовського повернути, тому я спитав: кого він дораджує на свого наступника. На це він відповів, що від себе не ставить пропозиції і залишає вирішення президії Національної Ради. В цьому моменті прийшов мені на думку отаман Гриць Коссака та я поспитав Вітовського: що він думає про нього як коменданта. Вітовський сказав не надумуючись, що уважає Коссака зовсім відповідним на команданта і заразже відійшов виправдуючись, що є хорий, і притому прохав мене, щоб найскоріше настановити нового команданта.

Колиж я знову став роздумувати – кого покликати на команданта то наче провидінням покликаний зайшов

до мене Гриць Коссак і заявив, що зголошується до служби, яку йому призначить Національна Рада.

Ось так в дні 4 листопада 1918 р. ми мали вже нового команданта от. Гриця Коссака. У Львові почалась польсько-українська війна, бо польська боївка виступила явно до бою.

50. ОБ'ЄКТИВНИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ІСТОРИК ПРО ДЕНЬ 1 ЛИСТОПАДА 1918 р.

Польський історик, котрого можна назвати об'єктивним та мабуть найбільше об'єктивним щодо Українців, ось як зясував події і обставини, які довели у нас до дня 1 листопада 1918 р.²⁷

Найбільшою раною на тілі Польщі була Східна Галичина. Польські легіони, які стояли на її кордоні, покинули її під проводом Галлера, а частково потрапили до австрійських в'язниць. Австрійське головне командування, віддаючи у Кракові владу над військом полякам, одночасно віддало 30 жовтня солдатів-русинів Українській Народній Раді у Львові. Це командування, віддавна неприхильне до поляків і налаштоване до поділу Галичини на польську і русинську частини, підготувало передачу Східної Галичини українцям так, що усунуло з неї польські військові підрозділи, а залишило полки, складені з солдатів-русинів. Ці полки, якими керували офіцери-німці, не розформувалися так, як полки західно-галицькі, складені з поляків. Все військове майно не лише на території Східної Галичини, але і на російському Поділлі, яке окупували австріяки, потрапило в їхні руки. Тож 1 листопада Українська

---

²⁷ Wskrzeszenie Państwa Polskiego. Szkic historyczny. Tom II. 1919–1923, Krakow. 1925, стор. 29 і 30.

Народна Рада дуже легко зайняла відданими їй військами Львів, а далі всі повіти східної Галичини. Лише в прикордонному Перемишлі було здійснено спробу запровадження спільних польсько-русинських управ, але за кілька днів українці заволоділи і цим повітом. Удар за ударом сипався на край, на якому впродовж кількох сторіч таку печать витиснула польська культура, чиї уряди перед вибухом війни перебували в руках поляків. Взявши на себе управління від імені Австрії і підтримуючи національний рух русинів супроти страшної російської пропаганди, поляки однак не спромоглися остаточно помиритися з українцями і привернути їх на свій бік. Цьому перешкодили перед війною націонал-демократи, які натомість погодилися віддати цей край Росії, тішачись примарною надією, що за це російські війська здобудуть нам території, які забрала Пруссія. Після остаточного вигнання і розгрому Росії цей край відразу опинився не в польських руках, а в українсько-русинських.

Автором цього історичного начерку має бути п. Михайло Бобжинський, бувший галицький намісник, що прийшов був в дуже тяжких обставинах, після Андрія гр. Потоцького в 1908 р.

Та хоча він був поважний і об'єктивний супроти нас Українців, то в тому з'ясуванні шляхів, якими йшов до нас день 1 листопада 1918 р., він був мабуть недокладно поінформований і тому написав незгідне з правдою, начеби начальне австрійське командування, передаючи владу над військом у західній Галичині Полякам в Кракові, передало рівночасно дня 30 жовтня 1918 р. українських вояків Українській Національній Раді у Львові, а це було якраз навпаки, бо цього не хотіли нам дати: ані начальне австрійське командування, ані намісник, ані міністри у Відні. Цеж доказують наведені вже події та документи, понад всякий сумнів.

Так само незгідне з тодішніми подіями є твердження, немов би то австрійське начальне командування взагалі приготувало передачу Східної Галичини Українцям через те, що усунуло з неї польські військові відділи, а затримало полки зложені з українських вояків, бо в Галичині були завсіди мішані полки...

Але, поминаючи те, – для нас важне є це зясування політики Поляків супроти галицьких Українців, яке зовсім щиро подає автор згаданої праці, що займав становище австрійського (цісарського) намісника Галичини та визначився найбільшою об'єктивністю між польськими істориками. Нема тут вже банальних легенд, начеб українство було видумкою австрійських Стадіонів, а також нема вже надутих ревеляцій, начеб українство виринуло за пруські марки, але все ще покутує фальшива легенда, немовби то Австрія з кінцем світової війни зорганізувала Західну Україну і її військові сили під командою австрійських старшин. Тому спираючись на історії відносних подій мусимо безумовно обстоювати, щоби й ці останні легенди не повторювались в історії української державности.

* * *

Ми самі піднялися силою нашого національного духа та права на життя української нації.

А день 1 листопада 1918 р. не прийшов нам з ласки сильних побідників, а прийшов з нашої постанови і організації. Цей день побіди українства ми підготовлювали десятками років, освідомлюючи і піднимаючи наш нарід та маємо право сказати: ми не лукавили з ніким, а просто йшли!

Кость ЛЕВИЦЬКИЙ
(18.12.1859–12.12.1941)

Визначний український громадсько-політичний і державний діяч, адвокат, публіцист, дійсний член НТШ і Товариства «Просвіта».

Народився в Тисмениці в родині греко-католицького священника.

Закінчив Станиславівську гімназію (1878), навчався на правничих факультетах Львівського та Віденського університетів. З 1890 р. займався приватною адвокатською практикою.

1899 р. виступив співзасновником, а згодом його обрали головою Української Національно-Демократичної партії. З 1907 р. – депутат австрійського парламенту, з 1908 р. – Галицького крайового сейму. Керував діяльністю Українського парламентського клубу у Відні та Українським сеймовим клубом у Львові. У Першу світову війну очолив Головну Українську Раду у Львові, а з травня 1915 р. – Загальну Українську Раду у Відні.

Дев'ятого листопада 1918 р. його обрали головою уряду ЗУНР – Державного Секретаріату. Після окупації Галичини польськими військами 1919 р. був членом закордонного уряду Є. Петрушевича у Відні. Після повернення з Відня, у 1920–1930-х рр., очолював «Союз українських адвокатів».

У 1939–1941 рр. перебував у в'язницях НКВД. У липні 1941-го став засновником і головою Української Національної Ради.

Помер у Львові.

У листопаді 2009 р. Національний банк України ввів у обіг ювілейну монету «Кость Левицький» номіналом дві гривні.

Іван МОНОЛАТІЙ

ЗМІСТ

<i>Іван Монолатій. Що записано в книжках звитяжців</i>	4
Вступні уваги	9
1. Нарада українських нотаблів у Львові	11
2. Перші роковини української державности у Києві	15
3. Домагання селян хліборобів на Великій Україні	16
4. Запит на запит	18
5. Австрійсько-угорські війська на Україні	19
6. Приказ німецького ген. Айхгорна, виданий з початком квітня 1918 р. в справі засівів на Україні	20
7. Примус праці на панських ланах в Галичині	22
8. Торговельні зносини з Україною	25
9. Делегація українського парламентарного представництва в Австрії у президента міністрів	26
10. Гість з Великої України	27
11. Тривожні вісти про замах на українську державність	32
12. Державний замах на Україні	33
13. Грамота гетьмана до всього українського народу	35
14. Пропамятне письмо українських політичних партій до гетьмана, з 21 травня 1918 р.	38
15. Перший кабінет Української Гетьманської Держави	45
16. Народний Комітет сприводу державного перевороту в Києві	45
17. Українські легіони по боці Антанти?	48
18. Про виконання берестейського договору	50

19. Признання державної самостійности України російською мировою делегацією	52
20. Гетьман Скоропадський про свої завдання	53
21. Ген. Айхгорн про «патріотів» і «злочинців» на Україні	54
22. Походом на Україну	55
23. Новий український часопис німецькою мовою у Відні	57
24. Нерозвязана криза в Австрії	58
25. Спроби вирішення кризи в Австрії	59
26. Відносини в Австрії. Моя промова в австрійському парламенті 19 липня 1918 р.	60
27. Австрія на розпутті	74
28. Обіжник Президії Намісництва у Львові проти українських організацій	76
29. Визнання Української Гетьманської Держави і ратифікація Берестейського договору	78
30. Нота з протестом проти анулювання тайного договору, внесена до австро-угорського міністра закордонних справ гр. Буряна у Відні	80
31. Терористичні акти на Україні	81
32. Підготовлення української державної організації в Галичині	83
33. Подорож гетьмана до Німеччини	85
34. Маніфестаційне віче Українців міста Львова в справі Галичини	87
35. Святочне відкриття українського університету в Києві	88
36. В Палаті Послів Державної Ради у Відні, в дні 9 жовтня 1918 р.	93
37. Нарада Української Парляментарної Репрезентації у Відні, 10 жовтня 1918 р. і події в краю	94

38. Цісарський маніфест з 16 жовтня 1918 р.	97
39. Українська Конституанта у Львові	99
40. Статут Української Національної Ради, – принятий у Львові 18 жовтня 1918 р.	101
41. Всенародні Українські Національні Збори у Львові	102
42. Заява президента міністрів д-ра Гусарека з 22 жовтня 1918 р. до цісарського маніфесту з 16 жовтня 1918 р.	107
43. Польща до Великої України	109
44. Делегація Української Національної Ради у Львові (галицька делегація)	110
45. Депутація Української Національної Ради у галицького намісника графа Гуїна у Львові, 31 жовтня 1918 р.	115
46. Два протоколи нарад Ради Міністрів у Відні з 31 жовтня 1918 р.	117
47. День 1 листопада 1918 р. у Львові	120
48. Перша відозва Української Національної Ради у Львові до українського народу	124
49. Польська боївка і уступлення Дмитра Вітовського	125
50. Об'єктивний польський історик про день 1 листопада 1918 р.	129

Серія спогадів «Звитяжці»

КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ

ВЕЛИКИЙ ЗРИВ

До історії Української державності
від березня до листопада 1918 року
на підставі спогадів і документів

За редакції *Ярослава Довгана*
Переклад з польської *Тараса Прохаська*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250,
м. Івано-Франківськ, 76018
e-mail: lileyanv@gmail.com
Свідоцтво ІФ № 8 від 28.12.2000 р.